

SOSYAL POLİTİKA ÇALIŞMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL POLICY STUDIES

YIL: 15 SAYI: 35 TEMMUZ - ARALIK 2015 T.C. AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞI ULUSLARARASI HAKEMLİ ARAŞTIRMA DERGİSİ

SOSYAL POLİTİKA ÇALIŞMALARI DERGİSİ

Uluslararası Hakemli Araştırma Dergisi

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Adına Sahibi
Doç. Dr. Mustafa DURMUŞ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Psk. Ayşe AKAN
e-posta: spcdergisi@aile.gov.tr

Redaksiyon
Dr. Reyhan TUTUMLU
Prime Tercüme Hizmetleri (İngilizce)

Yönetim ve İletişim
Eskişehir Yolu Söğütözü Mahallesi
2177. Sok. No: 10/A
Çankaya-ANKARA
e-posta: spcdergisi@aile.gov.tr

web: <http://eydb.aile.gov.tr//uygulamalar/sosyal-politika-calismalari-dergisi>

Yayın Türü
Yaygın süreli yayın

ISSN
2148-9424

Grafik Tasarım
Ezgi ZORLU

Baskı-Cilt
Uluslararası Piri Reis Kültür Ajansı
Kazım Özalp Mah. Rabat Sok. No:27/2 GOP/ANKARA
Tel: 0 312 446 21 56

Baskı Adedi
1.500

Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi'nde yayımlanan yazılardaki görüşler yazarına aittir.

© Her hakkı saklıdır. Dergide yer alan yazı, makale, fotoğraf ve illüstrasyonların elektronik ortamlar da dâhil olmak üzere kullanma ve çoğaltılma hakları sadece Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına aittir. Yazılı ön izinsiz yazıların tamamının ya da bir bölümünün çoğaltılması yasaktır.

Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi altı(6) ayda bir yayımlanır.
Mülga Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan
AİLE VE TOPLUM dergisinin devamıdır.

EBSCO Sociology Source Database tarafından dizinlenmektedir.*
EBSCO Discovery tarafından dizinlenmektedir.**
TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin tarafından dizinlenmektedir.
ASOS Index tarafından dizinlenmektedir.

* Anlaşma imzalanmıştır, aktif indeksleme önümüzdeki günlerde başlayacaktır.

** Anlaşma imzalanmıştır, aktif indeksleme önümüzdeki günlerde başlayacaktır.

SOSYAL POLİTİKA ÇALIŞMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL POLICY STUDIES

YIL: 15 SAYI: 35 TEMMUZ - ARALIK 2015 TC. AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞI ULUSLARARASI HAKEMLİ ARAŞTIRMA DERGİSİ

EDİTÖR

Doç. Dr. Selim COŞKUN

EDİTÖR YARDIMCISI

Dr. Nevzat Fırat KUNDURACI

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Psk. Ayşe AKAN

YAYIN KURULU

Mahmut EVKURAN • Başkan • Strateji Geliştirme Başkanlığı
Atıf Raci MAZI • Bakanlık Müşaviri • Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR • Akademisyen • Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Selim COŞKUN • Daire Başkanı • Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü
Doç. Dr. Mustafa DURMUŞ • Daire Başkanı • Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı
Yrd. Doç. Dr. Necmettin TURINAY • Akademisyen • TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
Münir TİRELİ • Daire Başkanı • Strateji Geliştirme Başkanlığı
Yrd. Doç. Dr. Haydar YALÇIN • Akademisyen • İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

DANIŞMA KURULU

Ebubekir ŞAHİN • Müsteşar • Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
İmambey ERTEM • Müsteşar Yardımcısı • Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
Tacettin GÜNEŞ • Genel Müdür • Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü
Abdurrahman MADAN • Genel Müdür • Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü
Prof. Dr. Mustafa ACAR • Rektör • Aksaray Üniversitesi
Prof. Dr. Sibel KALAYCIOĞLU • Sosyoloji • Ortadoğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Jülide Yıldırım ÖCAL • İİBF • TED Üniversitesi
Prof. Dr. Ferhunde ÖKTEM • Tıp Fakültesi • Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Emine ÖZMETE • Sosyal Hizmet • Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Zeynep ÇOPUR • Aile ve Tüketici Bilimleri • Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Sibel ERKAL • Aile ve Tüketici Bilimleri • Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Aysel Köksal AKYOL • Çocuk Gelişimi • Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Gülen BARAN • Çocuk Gelişimi • Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Sunay İL • Sosyal Hizmet • Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Vedat İŞIKHAN • Sosyal Hizmet • Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Mesut BAŞAK • Sosyal Hizmet • Yalova Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşe Sezen SERPEN • Sosyal Hizmet • Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Cengiz ÖZBESLER • Sosyal Hizmet • Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Kemal ŞAN • Sosyoloji • Sakarya Üniversitesi

BU SAYININ HAKEMLERİ

Prof. Dr. Ahmet CİHAN • İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. E. Didem EVCİ KİRAZ • Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. Ertan EĞRİBEL • İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail CERİTLİ • Bartın Üniversitesi
Prof. Dr. Sibel ERKAL • Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Zeynep ÇOPUR • Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Ali SELÇUK • Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Eda PURUTÇUOĞLU • Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Elif GÖKÇEARSLAN ÇİFTÇİ • Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Erbay ARIKBOĞA • Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Ufuk ÖZCAN • İstanbul Üniversitesi
Hacer BAŞER • Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı

Dergimizin diğerk hakemleri
<http://eydb.aile.gov.tr/uygulamalar/sosyal-politika-calismalari-dergisi>
adresinde sürekli güncellenerek yer alacaktır.

BİLİMSEL YAZIŞMA

Makaleler ile ilgili tüm soru ve yazışmalarınız için:

Psk. Ayşe Akan
Tel: 0312 705 72 91
e-posta: spcdergisi@aile.gov.tr

EDİTÖRDEN

Değerli okurlar,

Dergimizin 35. sayısını sizlere sunmaktan büyük onur duyuyoruz. 15. yılını arkada bırakan Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, EBSCO ile yapılan anlaşma sonucu uluslararası araştırma dergisi hüviyetine sahip olmuştur. Aktif indekslemenin önümüzdeki günlerde başlayacağını altını çizerek, dergimizin eski sayılarının da künyede belirtilen indekslerde yer alacağını mutlulukla söylemek isteriz.

Bu sayımızda Arş. Gör. Ali ÜNAL, *Geleneksel Türk Ailesinde Çocuk ve Çocukla İlgili İnanç Felsefesi: Kırgızistan Örneği*, başlıklı makalesinde Kırgızistan üzerinden klasik Türk ailesinde çocuğa bakış açısının nasıl olduğunu aktarmaktadır.

Doç. Dr. Ayşe Sezen SERPEN ve Öğr. Gör. Ergün HASGÜL ise *Sosyal Hizmet Uygulamalarında Empatinin Önemi ve Yardım İlişkisi Üzerindeki Etkisi* isimli makalelerinde empatinin sosyal hizmet alanındaki bağlamı ve ilişkisini açıklayan araştırmalarını sunmaktadır.

Yetiştirme Yurtlarında Kalan ve Ortaöğretime Devam Eden Öğrencilerin Self-Determinasyon Davranışları başlıklı makaleleriyle Dilek TÜRKMEN ASLAN ve Prof. Dr. Emine ÖZMETE, günümüzde mülga olan yetiştirme yurtlarında barınmış kız ve erkek öğrencilerin self determinasyon davranışlarını ve bu davranışların bağlı olduğu değişkenleri yaptıkları araştırma ile açıklamışlardır.

Sosyal Ekonomi Politikaları Kapsamında Sosyal Belediyecilik Anlayışı isimli çalışmasıyla Prof. Dr. M. Akif ARSLAN, sosyal devlet ilkesinin yerel düzeyde en çok sosyal belediyecilik uygulamalarında görüleceğinden hareketle, belediyelerdeki sosyal hizmet ve sosyal yardımları incelemiştir.

Bakanlığımız uzmanlarından Nazlıhan ÖZGENÇ, *Sürdürülebilirlik Temelinde Yoksulluk Kavramının Yeniden Yorumlanması: Yoksulluk Düğümü* başlıklı makalesiyle, kurumların ve araştırmacıların bakış açılarına göre farklılaşan yoksulluk kavramını sürdürülebilirlik bakış açısı çerçevesinde yorumlamaktadır.

Son olarak, Oxford Üniversitesi'nde gerçekleştirdiği doktora sonrası çalışmasının bir kısmını *A Social Inclusion Program Based on Local Dynamics: The Case of Social Support Program of Turkey* başlığıyla makaleleştiren Dr. Yusuf YÜKSEL, 2008 yılında Kalkınma Bakanlığı'nın Sosyal Destek Programı (SODES) adıyla başlattığı sosyal hibe programının kurulmasına yol açan sosyal şartları, programın hazırlık sürecini, proje döngüsünü ve programın temel çıktılarını analiz etmektedir.

Hepinize iyi okumalar dilerim.

İÇİNDEKİLER

- Geleneksel Türk Ailesinde Çocuk ve Çocukla İlgili İnanç Felsefesi: Kırgızistan Örneği
The Philosophy of Child and Beliefs About Children in Traditional Turkic Family: Kyrgyz
Nation's Example 9
Arş. Gör. Ali ÜNAL
- Sosyal Hizmet Uygulamalarında Empatinin Önemi ve Yardım İlişkisi Üzerindeki Etkisi
The Importance of Empathy in Social Work Practices and Its Impact on Helping Relationship 37
Doç. Dr. Ayşe Sezen SERPEN, Öğr. Gör. Ergün HASGÜL
- Yetiştirme Yurtlarında Kalan ve Ortaöğretime Devam Eden Öğrencilerin Self-Determinasyon
Davranışları
Self-Determination Behaviors of Secondary Education Students who Reside in Orphanages 53
Dilek TÜRKMEN ARSLAN, Prof. Dr. Emine ÖZMETE
- Sosyal Ekonomi Politikaları Kapsamında Sosyal Belediyecilik Anlayışı
The Concept of Social Municipality Under Social Economy Policies 79
Prof. Dr. M. Akif ÖZER
- Sürdürülebilirlik Temelinde Yoksulluk Kavramının Yeniden Yorumlanması: Yoksulluk
Düğümü
Reunderstanding Poverty Notion Under the Concept of Sustainability: Poverty Knot 101
ASP Uzmanı Nazlıhan ÖZGENÇ
- A Social Inclusion Program Based on Local Dynamics: The Case of Social Support Program of
Turkey
Yerel Dinamiklere Dayalı Bir Sosyal İçerme Programı: Türkiye'nin Sosyal Destek Programı
Örneği 137
Dr. Yusuf YÜKSEL

GELENEKSEL TÜRK AİLESİNDE ÇOCUK VE ÇOCUKLA İLGİLİ İNANÇ FELSEFESİ: KIRGIZİSTAN ÖRNEĞİ*

Arş. Gör. Ali Ünal¹

Öz

Türk halkları arasında geleneksel değerlerin bütünlük çerçevesinde önemli bir yere sahip olduğu ve söz konusu değerlerin bugün dahi halk tarafından benimsenerek sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Geleneksel bakış açısıyla toplumun ve hatta milletin omurgasını teşkil ettiği ileri sürülen çocuk ve onunla ilgili ortaya çıkan, hayatın akışı içinde uygulanma fırsatı olan birtakım inanç kaideleri ve uygulamaların toplumun sosyal ve felsefi düşünce gereksinimi ile ihtiyaçlarından peyda olduğunu ileri sürmek mümkündür. Bu itibarla Türk halklarında olduğu gibi Kırgız ailesinde de, çocukla ilgili mefkûre ve düşüncenin mümtaz bir konumda bulunduğu gözlenmektedir. Söz konusu çalışmada, Kırgız toplumunda çocuğa bakış açısı, bunun getirmiş olduğu cinsiyet algısı, doğup yaşamayan çocukla ilgili inanç olgusu ve en son çare olarak görülen evlatlık edinme kavram ve anlayışları kapsamında Kırgız halkının geleneksel ölçekli düşünce yapısı üzerinde durulacak olup çocuk sahibi olmanın çeşitli süreçleri ele alınmaya çalışılmaktadır. Ayrıca bahsi geçen süreçlere ilişkin bazı konularda sosyolojik bulgulara da yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk ailesi, Kırgız toplumu, çocuk, gelenek, inanç.

* T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu tarafından 15-17 Eylül 2014 tarihleri arasında düzenlenen XVII. Türk Tarih Kongresi'nde tebliğ olarak sunulmuştur.

¹ Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, ali_unal1983@hotmail.com

THE PHYLOSOPHY OF CHILD AND BELIEFS ABOUT CHILDREN IN TRADITIONAL TURKIC FAMILY: KYRGYZ NATION'S EXAMPLE

Abstract

It is well known that traditional values in the network of structural integrity have significant place and these values are still respected and kept by Turkic nations. Staying on traditional point of view, we can say that a number of used during whole life beliefs, and its ritual practices about children, who are backbone of society, even of nation, arose from social and philosophical ideas and needs of society. Thereupon, it is observed that Kyrgyz family, as other families of Turkic nations, expresses special position towards to ideals and thoughts on children. This work makes study on Kyrgyz nation's traditional thoughts within the framework of concepts and knowledge about attitude and perception of child, child's sex, beliefs on infant mortality, childlessness, child adoption as last resort and various methods of becoming a parent. Also, results of sociological investigations on some subjects of abovementioned processes will have place in this work.

Keywords: Turkic family, Kyrgyz society, child, tradition, belief.

Giriş

Kırgız toplumu, aileyi toplumun en küçük yapı taşı olarak idrak eder ve aile müessesine ayrı bir ehemmiyet vermektedir. Halk arasında özellikle “Üybülö özünçö mamleket” (aile kendince devlet) deyişi ailenin vasfı ve işlevini ortaya koymasından manidardır. Bu kapsamda aileyi ayakta tutan en büyük unsurun çocuk olduğuna inanılır ve toplum içinde çocuk, aile ve devlet yani millet arasında bir üçlemden söz edilebilir. Sosyal bir hüviyet gösteren ailenin, varlığını ve devamlılığını doğumla yani çocukla sağladığı milletin ve devletin var oluşunu çocuğa endekslediği görülmektedir. Bu da Kırgız toplumunda çocuğa yüklenen anlamı ortaya koymasından önemlidir.

Çocuğun ailenin temel unsuru olduğu yönündeki düşünceler aile ile ilgili yapılan sosyolojik araştırmalarda da alenen ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda şahsım tarafından Kırgızistan genelinde Haziran-Kasım 2013 tarihleri arasında 1200 Kırgız ailesi ile yüz yüze yürütülen “Çağdaş Kırgız Ailesinin Geleneksel-Yeniliksel Meseleleri (Sosyolojik Analiz)” adlı çalışmanın anket veri sonuçlarından elde edilen veriler geleneksel yapıyı doğrular mahiyettedir. Kırgızistan genelinde yürütülen ampirik araştırmanın örneklemini Kırgızistan'ın 7 bölgesi (Çüy, Oş, Isık Köl, Calal Abad, Talas, Batken, Narın) ve merkezî şehir olan Bişkek ile nüfusun yoğun olarak bulunduğu Oş şehri oluşturur. Kent ve kırsal kapsamında yürütülen çalışmada Kırgızistan'da yaşayan Kırgız halkı esas alınmıştır. Rastgele örneklem yöntemi ile Kırgızistan genelinde yürütülen çalışmada cinsiyet, kent-kırsal,

bölge ve yaş özellikleri kapsamında 1200 evli, boşanmış, dul, birlikte yaşayan kadın ve erkeklerle görüşülerek anket uygulaması yapılmıştır (Ünal, 2015, s. 481). Geleneksel Kırgız ailesinin çocuğa yaklaşımına ilişkin bazı konularda sosyolojik ampirik yöntemden istifade edilmiş olup ağırlıklı olarak konuyu ele alırken Kırgız ailesiyle ilgili antropolojik, etnografik ve folklorik kaynaklardan faydalanılmıştır. Böylelikle geleneksel Kırgız ailesinde çocuğun önemine ve bu doğrultuda doğum öncesi süreçlere ilişkin tespitlerde bulunulmuştur.

Kırgız Toplumunda Çocuk

Kırgız toplumunda çocuk sahibi olmayla ilgili birtakım kıstaslara öncelik verildiği görülür. Bu açıdan en büyük gayenin kişilerin anne baba olmayı ve arkada adını yaşatacak nezih evlatlar bırakmayı arzu ettikleri söylenir. Mevcut olan çocuğun en iyi şekilde büyütülüp yetiştirilmesi ve topluma faydalı bir şahsiyet olarak kazandırılması esastır. Bu açıdan bakıldığında Kırgız ailesinde çocuk yetiştirmenin toplum ve birey merkezli olarak geliştiği görülür. Halk arasında dile getirilen “Uulun cakşı bolso körkün cakşı, kızın cakşı bolsa kimbatsın” (oğlun iyi ise görkemli, kızın iyi ise değerli olur); “Cakşı uul asmandagı cıldız cakşı kız cakadagı kunduz” (iyi oğul gökyüzündeki yıldız, iyi kız yakadaki kunduz) gibi düşünceler bireysel algının topluma yansımaları olarak ifade edilebilir. Aile müessesinin geleceği ve gidişatı çocukla ilintili olmakta ve doğrudan çiftlerin mutluluğuna yansiyabilmektedir. Bu bazda toplum nezdinde “Bala çok bolso kızığı emne düynönün” (çocuksuz, dünyanın anlamı ne?) diyerek dünyanın ve kişilerin var oluş sebebi çocuklu olmaya bağlanmıştır. “Balaluu üy gülüstön, balasız üy körüstön” (çocuklu ev gülistan, çocuksuz ev kabristan); “Balaluu üy bazar balasız üy mazar” (çocuklu ev pazar, çocuksuz ev mezar); “Balaluu üy padişaluu üy” (çocuklu ev, padişahlı ev) gibi deyiş ve atasözleriyle çocuğun ailede sahip olduğu konum açık olarak dile getirilmektedir. Halk arasında çocuğun, anne ile babanın ortasındaki “daldalçı” (aracı) olduğu onun olmadığı yerde yani çocuğun yokluğunun söz konusu olduğu ailede “sus çaşoo” (karanlık, sessiz bir hayat) hüküm sürdüğü belirtilmektedir (Ünal, 2010, s. 14).

Çocuğun ailenin temel unsuru olduğu yönündeki düşünceler aile ile ilgili yapılan sosyolojik araştırmalarda da alenen ortaya çıkmaktadır. Ailenin toplumdaki yerini ve değerini üstlenmiş olduğu sorumluluklar ve yerine getirdiği işlevler belirlemektedir. Bugün gelinen noktada Kırgız toplumu, ailenin hangi işlevi üzerinde durduğu sorusuna cevap aranırken yukarıda bahsi geçen sosyolojik araştırma kapsamında “Aileyi nasıl bir kurum olarak görmektesiniz?” şeklinde

çok seçenekli yöneltilen soruya katılımcıların %26,1'inin biyolojik (halkın ve neslin yenilenmesi); %10,8'inin kültürel (millî değerlere sahip olma); %7,3'ünün ekonomik üretici; %25,2'sinin eğitim (çocuğun yetiştirilmesi); %20,2'sinin sosyal (toplumun en küçük birimi ve birleştirici gücü); %7,7'sinin dinî; %2,7'sinin psikolojik ve duygusal bir kurum olduğu yönünde fikir beyan ettiği görülür. Kırgız toplumu, ailenin işlevi açısından ilk sıraya neslin devamını sağlayan biyolojik işlevi koyarken ikinci sırada çocuğun yetiştirilmesi ve eğitilmesine, üçüncü sırada ise ailenin toplumun birlik ve beraberliğini sağlayan sosyal bir güç olduğunu belirten görüşlere yer verir. Sonuç itibarıyla Kırgız ailesinin neslin devamını sağlayan, çocuğun eğitiminde önemli bir yer tutan, sosyal birlikteliği yoğun bir güç olarak karşımıza çıktığından bahsetmek mümkündür (Ünal, 2015, s. 324). Ayrıca elde edilen sonuçlar; Kırgız toplumunun çocuğa verdiği önemle, ailede çocukla ilgili ritüellerin ve anlayışların geniş bir yer tutmasıyla bağdaştırılabilir. Biyolojik özelliği vurgulanan çocuğun en iyi şekilde büyütülüp yetiştirilmesi ve topluma faydalı bir şahsiyet olarak kazandırılmasının çocuk sahibi olmanın esasını teşkil ettiği gözlemlenmektedir.

Kırgız toplumunda çocukla ilgili inanış çerçevesinde çocuk doğduğu zaman hane sayısında bir artış meydana geleceği, bu da doğal olarak çocuk ne kadar çok olursa bağlı olduğu aile, oba, kol, boy ve ulusun o denli kuvvetli olacağı görüşünü hâkim kılmaktadır. Bu durum uruğ ve boy düzeni içinde ailenin itibarının yüksek olması anlamına da gelmektedir. Ayrıca göçebe hayat tarzını benimsemiş topluluklarda çok çocuk sahibi olma durumu "çayıt"ların (yaylak) daha geniş olması demektir. Nitekim halk arasında selamlaşma esnasında "Kańça malıń bar dep surabayt kańça balań bar dep suraşıat" (ne kadar malın var diye sormazlar, kaç çocuğun var?) olgusu vurgulanır. Bu da bizlere toplum nezdinde çok çocuk sahibi olmanın itibar ve saygınlık meselesi olduğuna alenen delil teşkil etmektedir. Halk arasında "Aşıka toygon bar başka toygon cok" (aşa doyan var, başa yani çocuğa doyan yok) tabiri, bu durumu somutlaştırması bakımından önemlidir. Eskiden onu aşkın çocuk sahibi ailelerin görüldüğü, fakat son dönemlerde bu durumun azalma gösterdiği tespit edilmektedir. Yapılan alan araştırmaları ve istatistik verileri de bu durumu doğrular mahiyettedir. Günümüze yaklaştıkça çocuk sayısında yaşanan azalmalar buna misal gösterilebilir (Ünal, 2010, s. 16).

Kırgız toplumu günümüze kadarki süreçte önemli sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel değişimler yaşamıştır. Bu değişimler doğurganlık davranışlarını da büyük ölçüde etkilemiştir. Kırgızların günümüzdeki nüfus hacmi, nüfusun yaş kompozisyonu, coğrafi bölünme ve nüfus yoğunluğu geçmişle karşılaştırıldığında farklı bir yapı göstermektedir. Kırgız toplumunda doğurganlık oranını bir diğer

ifadeyle çocuk sayısını belirlemek amacıyla anket katılımcılarına “Kaç çocuğunuz var?” şeklinde soru yöneltilmiştir. Çalışmaya katılanların 0 ile 12 arasında çocuk sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Ağırlıklı olarak ailelerin %22,8’inde 1; %21,9’unda 2 çocuk olduğu tespit edilmektedir. Hane başına düşen ortalama çocuk sayısı ise 2,76 olarak belirlenmiştir. Katılımcıların kardeş sayısı esas alındığında hane başına düşen ortalama çocuk sayısının 5,6 olduğu ve ağırlıklı oranın %18,9 ile 5; %16,1 ile 4 çocuktan oluştuğu görülmektedir. Çocuk sayısının 13 kişiye kadar çıktığı da gözlenmektedir (Ünal, 2015, s. 354). Buna rağmen Kırgız toplumunda çocuk sayısında bir diğer ifadeyle doğurganlık oranında ciddi bir düşüşün yaşanmakta oluşunu göstermesi açısından manidardır. Kırgız nüfusunda her yıl artış yaşanmasına karşın hane ölçekleri dikkate alındığında ciddi bir azalma dikkati çekmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Çocuk Sayısı

Göstergeler	Kaç çocuğunuz var?						
Çocuk sayısı	0	1	2	3	4	5	6
%	7,2	22,8	21,9	18,2	14,9	8,2	3,7
Çocuk sayısı	7	8	9	10	11	12	
%	1,6	0,7	0,3	0,3	0,2	0,1	

Tablo 2. Katılımcıların Kardeş Sayısı

Göstergeler	Kaç kardeşsiniz?							
Kardeş sayısı	0	1	2	3	4	5	6	7
%	0,2	2,8	5,4	10,4	16,1	18,9	14,3	10,5
Kardeş sayısı	8	9	10	11	12	13		
%	7,7	4,6	4,5	2,8	1,3	0,5		

Kırgızistan’daki doğurganlık hızı ve nüfus artışı gelişmiş ülkeler ile karşılaştırıldığında yüksek seviyededir. Nitekim sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel değişme ve gelişmeler çocuk sayısında da birtakım farklılıkları beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte doğurganlık hızının genel eğiliminde sürekli bir azalma görülmektedir. Bunu bizatihi hanede yaşayanların sayısı, çocuk sayısı ve kardeş sayıları etrafında yapılan araştırmanın sonuçları ve incelemeleri teyit eder mahiyettedir.

Kırgız ailesinde çocuk anlayışı çerçevesinde çocuğun cinsiyetine de büyük önem atfedildiği, birtakım sorumluluk ve işlevler yüklendiği görülmektedir. Bu bağlamda halk arasında oğlan çocuğuna “Tuyak kalıruu” (neslin devamı), “Atanın kalgan işin ulantuu” (babanın kalan işini devam ettirme), “Atanın atın öçürbö” (babanın adını yaşatma) gibi roller biçildiği tespit edilmektedir. Şüphesiz oğlan çocuğu bu bakımdan “Üy mirasçısı”, yani babanın evdeki ocağını tütüren ev mirasçısı olarak idrak edilmektedir. Kız ise “Enenin mirasçısıdır” (annenin mirasçısıdır). Kız evlenip gideceği için başka birilerinin mirasçısı olarak da ifade edilir. Bunun içindir ki halk arasında kızlar için “Biröönün bülösü” (birinin ailesi), “Başka cerdin bülösü” (başka yerin ailesi) ifadeleriyle sıklıkla karşılaşmaktadır. Her ne kadar ailenin bir ferdi ve üyesi hatta kızı olmasına rağmen evlendikten sonra aileden kopacağı ve ayrılacağı için böyle bir vasıf yüklenmiştir. Bununla beraber “Er bala kalsa özün tirüü kaldıñ” (erkek çocuğun varsa hayattasın), “Uulu cuktun muunu cok” (oğlu yokun soyu yok) deyişi ile erkek ve kız çocuk arasındaki fark alenen ortaya konmaktadır. Toplum nazarında kız çocuğuna karşı olumsuz emare görülme de oğlan çocuğuna ayrı bir ehemmiyet verildiği gözlemlenmektedir. Belki de bu sebepten ötürü doğum olayı her toplumda kendine has sevinç abidesi olarak karşımıza çıkar ve insanlar arasında merak konusu da olur. Bu durum ailenin sürekliliği dairesinde Kırgız “ırım-cırım”larında¹, çocuğa yüklenen anlam ve ona karşı beslenen muhabbet açısından kendini belirgin şekilde hissettirmektedir. Çocukla ilgili düşünce ve doğum ile ilgili beklentiler evliliğin ilk gecesinden başlayarak çocuğun ana rahmine düştüğü zamana kadar süregelmektedir. Doğurgan bir varlık olarak algılanan kadının çocuk doğurma hali, asli bir iş olarak görülmekte ve bu görevi yerine getirmemesi halinde kadın genellikle en büyük müsebbip olarak addedilmektedir. Dolayısıyla varsayılan olumsuz durumu ortadan kaldırmak için çocuk sahibi olamayan kadına ilişkin birtakım yasaklar ve uygulamalar gündeme gelmektedir (Ünal, 2010, s. 14-15).

Ailedeki çocuğun cinsiyeti, çocuğa aile ve toplum tarafından verilecek olan kimlik açısından son derece önemlidir. Hangi toplumda olursa olsun cinsiyet, çocuk kimliğinin belirlenmesinde önemli bir etkindir ve hemen hemen tüm

¹ İrim-cırım: Her türlü gelenek, inanç, örf ve âdetin toplamı olduğu tespit edilir. Doğrudan pratik amaca dönük bağlantısı olmamakla beraber belirli sosyal ilişkilerin sembolü ve forması biçiminde hizmet eden şartlı çabaların, gelenek ve göreneğin geneli konumundadır. Bu faydasal anlamda ev geçimi, evlilik, köstek kesme, dinî vecibeler (ölen kişiye Kur’an okutma, cenaze namazını kılma, devrini icra etme) vs. şeklinde ayrılır. Bazı zamanlar “ırım” tabirinin tek başına kullanıldığı da görülür. Bu anlamda “ırım”ın ümit ve dilek için çalışan halk inancının her türlü belirtisi olduğu anlaşılır. Bunun yanı sıra “ırım-cırım”, tedavi etme yöntemleri olarak da karşımıza çıkar (Ünal, 2010, s. 12).

toplumlarda çocuğun cinsiyeti belli şeylerin sembolü durumundadır. Çocuk anlayışı çerçevesinde Kırgız ailesinde çocuğun cinsiyetinin önemli bir yere sahip olduğu görülür. Pek çok yazılı ve sözlü kaynaklarda çocuğun cinsiyeti üzerinde özellikle durulduğu bilinir. Kırgız toplumunun geçirmiş olduğu ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal dönüşümleri dikkate alarak değişen ve gelişen dünya şartlarında dünden bugüne Kırgız ailesinde çocuk cinsiyetine ilişkin farklılaşan düşünce kalıplarını tespit etmek için anket katılımcılarına “Ailenizde cinsiyet özelliklerine göre hangi çocuk tercih edilmektedir?” şeklinde soru yöneltilmiştir. Kırgız ailesinde hangi çocuğun öncelikle beklenildiğini ve istendiğini belirlemek amacıyla verilen soruya araştırmaya katılan evlilerin %31,3’ü erkek; %8,2’si kız; %56,9’u farkı yok; %1,6’sı bilmiyorum; %2,0’si cevap veremem olarak görüş belirtmiştir (Ünal, 2015, s. 351). Çocuğun cinsiyeti ile ilgili olarak katılımcıların büyük oranı her ne kadar çocukların cinsiyet farkının önemli olmadığını ileri sürse de kız ve erkek oranında ortaya çıkan görüş farkının fazla olması Kırgız ailesinde erkek çocuğa meylin daha fazla olduğunu ortaya koymasından manidardır.

Kırgız ailesinde çocukların cinsiyet özelliklerine göre onlara birtakım vasıflar yüklendiği ve algı oluştuğu da görülmektedir. Söz konusu algı ve düşünceler çocuğun cinsiyetine göre farklılık gösterirken bunların hangisinin öncelikli olduğu merak konusudur. Çocuk sahibi olmanın da temel esaslarını belirleyen bu algı ve kaideler aynı zamanda istenen çocuk cinsiyeti ile de ilişkilendirilebilir. Bu bakımdan Kırgız ailesinin erkek çocuğa yüklediği anlam ve algıyı ortaya koyabilmek için ankete katılanlara “Erkek çocuk sahibi olma isteğinizin sebebi nedir?” şeklinde çok seçenekli soru yöneltilmiştir. Çalışmaya katılanların %23,1’i erkek çocuk yaşlılık sigortasıdır; %9,5’i işlerin yürütülebilmesi için erkek çocuğa ihtiyaç vardır; %45,0’i erkek çocuk neslin devamını sağlar; %4,8’i erkek adamın erkek çocuğu olur; %14,8’i erkek çocuk kalıcıdır, kız çocuk gidicidir; %2,8’i bilmiyorum olarak yanıt vermiştir. Kırgız ailesinin erkek çocuk isteme sebebinin iki temel unsur etrafında şekillendiği söylenebilir. Bunlardan ilki neslin devamını sağlama, ikincisi ise anne babanın gelecek güvencesi veya sigortası olma özelliğidir. İlki kişi ölükten sonra adını yaşatırken ikincisi yaşlanınca bakımını üstlenir. Bu bakımdan Kırgız ailesi erkek çocuk istemekle hem bu dünyasını hem de öbür dünyasını garanti altına almayı hedeflemektedir. Kırgız ailesinde kız çocuk isteme sebeplerini belirlemek için katılımcılara “Kız çocuk sahibi olma isteğinizin sebebi nedir?” sorusu yöneltilmiştir. Çalışmaya katılanların %59,3’ü kız çocuk anne babaya daha yakın olur; %5,7’si kız çocuk yetiştirmesi daha kolay;

%30,8'i ev işlerinde erkeğe göre kıza daha çok ihtiyaç duyulmaktadır; %4,2'si bilmiyorum şeklinde cevap vermiştir. Bu bakımdan Kırgız ailesinde kız çocuğun istenme gerekçesi duygusal doyumun sağlanması ve ev işlerinde yardımcı olacak bir nitelik taşımasından ileri geldiği söylenebilir. Bununla birlikte Kırgız ailesinin geleneksel değer algıları çerçevesinde gerek erkek gerekse kız için birtakım düşünce kalıplarının olduğu ve bugün dahi hayatın akışı içinde geçerlilik gösterdiği ileri sürülebilir.

Cinsiyet Tayini

Kırgız toplumunda, doğumla ilgili süreçte dikkati çeken hususlardan biri, hamilelikten sonra gebe kadının doğuracak olduğu çocuğun kız mı ya da erkek mi olacağı yönündeki “cınıs anıktoo veya tölgö” olarak bilinen cinsiyet tayini veya bu olayın tahmini ile ilgili olarak ortaya çıkan halk inanışlarıdır. Kırgız toplumunda çocuğun erkek ya da kız olması halinin çeşitli şekillerde ifade edildiği ve farklı muameleye tabi tutulduğu görülmektedir. Bu bağlamda Kırgızların çocuk için “bala”, erkek çocuk için “uul bala”, kız çocuk için ise “kız bala” tabirini kullandığı dikkati çeker. Bununla birlikte halk arasında çocuk anlamına gelen “bala” ifadesinin ağırlıklı olarak erkek çocuğu belirtmek için “uul bala” şeklinde değil de sadece “bala” şeklinde kullanıldığı müşahade edilmektedir.

Kırgız toplumunda çocuğun cinsiyet tayinine ilişkin olarak yürütülen tahmin ve tayinlerin en başında gebe kadının gördüğü rüyanın göz önüne alınması ve yorumlanması gelir. Kırgız ailesinin çocuğun cinsiyet tayini kapsamında düşe büyük önem atfettiği belirtilir. Bunda halkın rüyalara itibar etmesi ve benimsemesi etkilidir. Bu anlayış ve inanış çerçevesinde anne adayının düşünde gördüğü eşyalara büyük anlam yüklenir. Bu bağlamda hamile kadının rüyada balta gördüğünde çocuğun erkek olacağına, kazan gördüğünde ise çocuğun kız olacağına dair inançlar yer alır. Hamile kadının düşünde demir, makas, çekiç, bıçak gibi eşyalar görmesi halinde çocuğun erkek, güzellik ve süs malzemeleri olan ayna, yüzük, mercan, küpe, tarak gibi eşyalar görmesi halinde ise kız çocuğu olacağına inanılır. Ayrıca kimi kadınların düşünde iğne aldım veya bıçak aldım şeklinde ifadelerine de rastlanır. Böyle bir durumun vuku bulması halinde iğne alan hamile kadının kız çocuğu, bıçak alan gebe kadının ise erkek çocuğu olacağı öngörülür. Bu eşyaların yanı sıra gebe kadının rüyasında özellikle çiçekler arasından gülü görmesinin veya onları kucaklıyor olmasının, çocuk sahibi olacağına ve bu çocuğun da kız olarak dünyaya geleceğine delalet ettiği söylenir (Ünal, 2010, s.

60). Rüya, çocuk ve cinsiyet üçlemesinin izlerine Manas Destanı'nda da rastlamak mümkündür. Manas doğmadan önce babası Cakıp'ın yüksek sesle ağladığı bir sırada sızarak uykuya daldığı ve bu esnada bir düş gördüğü, bu rüyayı eşi olan Çayırdı'ya anlattığı, “Tüşümö kuştan başka ünü bar, kuudan akpak cünü bar bir kuş kirdi” (düşümde kuşa benzemez bir sesi var, kuğudan ak pak tüyü var olan bir kuş gördüm) diyerek, Cakıp'ın mal kestirip, büyük bir şölen vererek düşünü yordurduğu ifade edilir (Akmataliyev, 2001, s. 5).

Cinsiyet tayinine dair düş ile ilgili olan bir diğer uygulama ise “alma” olarak ifade edilen elma inancıdır. Gebe olan anne adayının düşünde elma görmesi halinde doğacak olan çocuğun erkek olacağına hükmedilir. Manas Destanı'nda da elma ile ilgili inanç motiflerine rastlanır. Manas'ın annesi Çayırdı'nın uykuya dalıp gittiği bir zamanda düşüne ak sakallı bir ihtiyar girdiği, beyaz elmanın erkeğe, kırmızı elmanın ise kıza delalet ettiğine vurgu yapılarak Çayırdı'nın rüyasına giren ihtiyarın ak bir elma verdiği ifade edilir (Musayev, 1986, s. 21). Bu anlamda Manas'ın kerametli elmadan dünyaya geldiği ileri sürülür. Halkın yaşamının genelinde düşe anlam verildiği ve buna büyük itibar edildiği dikkati çeker. Bu düşünce uyarınca gebe veya herhangi bir kadının, rüyasında kendini hamur yoğururken gördüğü takdirde, neye niyetliyse muradına ereceğine inanılır. Bu muradı çocuk ise çocuğa, iş ise işe veya gönlünden ne geçiyorsa dileğinin yerine geleceği inancı yer alır. Bununla beraber düşünde deveye bindiğini gören kişinin muradına ereceği itikadı da önemli yer tutar (Ünal, 2010, s. 61). Bu bağlamda hamile kadının görmüş olduğu düşün, çocuğun cinsiyetiyle ilgili itham ve tahminleri şekillendirdiği gözlenmektedir.

Hamile kadının yiyecek ve içecek konusundaki tutum ve davranışı, doğacak çocukla ilgili olarak cinsiyet tayininin diğer bir inanış türünü ortaya koyar. Bu bağlamda hamile kadının aşerme döneminde çok acılı yemesi ve bunu alışkanlık haline getirmesi durumunda çocuğun erkek olacağına inanılır. Hamile kadının çoğunlukla tatlı türü bir şeyler yemesi ve bu olağan bir hal aldysa çocuğun kız olacağı görüşü hâkimdir. Hamilelik sürecinde gebe kadının kuru yemiş veya meyve gibi şeyleri yemesi halinde çocuğun erkek olacağı, hamur işi türünden bir şeyleri gebe kadının canının çekip yemek istemesi halinde ise kız çocuğu olacağına hükmedilir. Ayrıca hamile kadının ekşi, tatlı, tuzlu veya acılı şeyleri yemek istemesinin, çocuğun cinsiyetiyle ilgili olmadığını düşünenlerin, bunu tamamen aşermeye bağlayanların da olduğu görülmektedir. Gıda ile ilgili inanış çerçevesinde gebe kadının hamilelik döneminde acılı bir şeyleri yemesi durumunda çocuğun sinirli olacağı düşünüldüğü gibi tatlı şeyler yemesi halinde

ise çocuğun uysal olacağına dair düşüncelere de rastlanmaktadır (Ünal, 2010, ss. 61-62).

Bu arada hamile kadının vücudundaki fizyolojik, biyolojik görünümün ve psikolojik durumunun doğacak olan çocuğun cinsiyet tayininde önemli bir yere sahip olduğu görülür. Konuyla ilgili olarak çeşitli inanışların meydana geldiği anlaşılar. Bu bağlamda kadının psikolojik olarak sakin ruhlu, sabırlı olma hali erkek; tez sinirlenen, bağırın, kavga etmeye meyyal olan bir durum ise kız çocuğu doğuracağına işaret eder. Cinsiyet tayinine ilişkin bir diğer inanış ise hamile kadının fizyolojik durumuna anlam yükleme, gebe kadının yüzüne, rengine ve yürüyüş şekline bakarak tahminde bulunmadır. Fizyolojik görünüm olarak ifade edilen “kursak”, yani gebe kadının karnının duruşu buna misal teşkil eder. Bu bakımdan gebe kadının karnının dik olması hali erkek; gebe kadının karnının aşağı doğru sarkık, yayvan olması durumu ise kız olacağına delalet ettiği gün görmüş kadınlar tarafından dile getirilir. Bunun yanı sıra hamile kadının yüz hatlarındaki değişimler çocuğun cinsiyet tayinine yardımcı olur. Kadının “koş boylu” (gebe) olduğu dönemde kâhin anaların kadının vücuduna bakarak çocuğun cinsiyetini tahmin ettiği ileri sürülür. Bu bağlamda hamile kadının vücudunun yayılıp biçimsizleştiği, dudaklarının kalınlaştığı, yüz ve vücudunun genişlediği, kalça kemiklerinin çıkıklaştığı ve vücudunun yayıldığı hallerde kız çocuğu; hamile kadının vücut biçiminde fazla bir bozukluk meydana gelmediği durumlarda ise erkek çocuğu olacağına inanılır. Ayrıca çocuğun cinsiyet tayinine ilişkin bir diğer inanış ise hamile kadının yüzünde meydana gelen değişiklikler ve görünüştür. Bu bağlamda gebe kadının yüzündeki “sepki” olarak ifade edilen çillere ve yüz süzülüşüne bakarak çocuğun cinsiyeti hakkında yorum yapmak mümkündür. Bu düşünce etrafında Kırgız hanımları, kız doğuracak olan gebe kadının yüzünü çil bastığını ve yüzünün kapkara olduğunu ifade ederler. Eğer hamile kadının yüzüne nur gelmişse ve güzelleşmişse oğlan çocuğu olacağı ve yüz şekli çirkinleşip nur çekildiğinde ise kız çocuğu olacağı söylenir. Çünkü annenin bütün güzellik sıfatını kız çocuğunun kendine çektiği ileri sürülür (Ünal, 2010, s. 62-63). Sonuç itibarıyla hamile kadının vücut yapısından ve biçiminden çocuğun cinsiyetine dair tahminde bulunmanın mümkün olduğuna inandığı görülür.

Hamile kadının davranış ve tutumunun da çocuğun cinsiyet tayininde belirleyici unsur olduğu görülür. Bu anlamda anne adayının karnındaki çocuk çok hareketli ise çocuğun erkek olacağına, yok eğer az hareketli ise kız olacağına inanılır. Oğlan doğuracak olan hamile kadın kendini hafif; kız doğuracak olan hamile kadın ise kendini ağır hisseder, hantal bir yapıya bürünür ve çok uyur (Gökbel, 1998, s. 88). Dahası et bağlar ve şişmanlar. Erkek çocuğu doğuracak

olan hamile kadın ise zayıflar (Murzakmetov, 2005, s. 15). Bu inanış çerçevesinde hamile kadının yerinde duramaması halinde çocuğun “çıyrak”, yani hareketli olacağına kanaat getirilirken; gebe kadının hiçbir şey olmamış gibi oturması ve çok uyuması veya uyuklaması halinde çocuğun “borpon”, yani miskin ve uyuşuk olacağı yönünde fikir beyan edilir. Hamile kadının kız doğuracağı zaman üşüdüğü ve vücudunun soğuk aldığı görülür. Erkek çocukta ise vücudunda bir sıcaklığın var olduğu söylenir. Gebe kadının yatış durumu çocuğun cinsiyet tayinindeki diğer bir inanış motifi olarak ifade edilir. Bu itibarla gebe kadının ağırlıklı olarak sağ tarafına doğru yatması oğlan, sol tarafına yatması ise kıza işaret etmektedir. Çünkü oğlanın sağ tarafta, kızın ise annenin sol tarafında bulunduğu inanılır. Anadolu’da var olan hamile kadının yatış durumuna göre çocuk tayini yönündeki veriler Kırgızlarda da tam bir benzerlik gösterir (Ünal, 2010, s. 64).

Çocuğun erkek ya da kız olduğunu anlamak için gerçekleştirilen bazı inanışların ortaya çıkardığı bazı uygulamalar gerçekleştirilir. Öyle ki henüz yeni yürümeye başlamış olan çocuğu, bir kişi önüne katarak gebenin yanına getirir ve hamile kadını göstererek “Kana, ceñeñ erkek töröybü, kız töröybü, erkek törösö oñ butuñdu kötörçü, kız törösö sol butuñdu kötörçü” (Hadi bakalım yengen erkek mi doğuracak yoksa kız mı? Erkekse sağ, kız ise sol ayağını kaldır) derler. Çocuk sağ ayağını kaldırırsa erkek, sol ayağını kaldırırsa kız çocuk doğacağına inanılır (Akmataliyev, 2000b, s. 273). Hamile kadının erkek çocuğunun duraksayarak idrarını yapması durumunda kendisinden sonra kız kardeşinin olacağı söylenir. Bu durum “Artınan kız eerçitip kelet” (arkasından kız gelecek) şeklinde ifade edilir. Erkek çocukların kızlara katılıp onlarla beraber oynamaları halinde “Bul bala kız böböktüü bolot” (bu çocuk kız çocuklu olacak) düşüncesine yer verilir (Akmataliyev, 2002, s. 155).

Cinsiyet tayini adına icra edilen uygulamalardan biri de pamuk yakma şeklinde çocuğun cinsiyetini tahmin etme durumudur. Bu bağlamda hamile kadın küçük tencereye bir miktar un bırakır. Sonrasında yağa batırılan pamuk, unun üstüne atılarak yakılır. Neticede yağa batırılan pamuğun yeşil alev çıkararak yanması halinde oğlan; kızıl alev çıkararak yanması halinde ise kız çocuğu olacağına dair bir inanış söz konusudur (Murzakmetov, 2007, s. 70).

Sonuç olarak, Kırgız ailesi çocuk ve çocukla ilgili cinsiyet inancına büyük ehemmiyet göstermektedir. Çocuğun cinsiyetinin toplum nazarında önemli ve itibar meselesi olması doğacak olan çocuğun cinsiyeti üzerinde durulmasına, bunun erkek mi yoksa kız mı olacağı hususunun merak konusu olmasına, halk arasında hamile kadın üzerinde çocuğun cinsiyetine ilişkin birtakım tespit ve

inancıların, tayinlerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bu tahmin ve tayinlerin, gebe kadının üzerindeki fizyolojik ve psikolojik değişimin yanı sıra, metafizik döngüde meydana gelen düşle irtibatlandırılarak çeşitli anlamlar yüklemeye yoluyla da izah edilmeye çalışıldığına şahit olunmaktadır.

Yaşamayan Çocuk

Kırgız toplumunda eşlerin en büyük endişesi, çocuk sahibi olamama durumu olarak görülür. Bununla birlikte çocuk sahibi olan ailenin bir diğer çekince ve korkusu, şüphesiz doğan çocuğun hayatta kalması durumudur. Bu bağlamda günü dolmadan doğumun gerçekleşme ihtimali veya düşük olayının vuku bulabilme durumu çocuk bekleyen kişileri tedirgin eden diğer unsurlar olarak kendini gösterir. Dolayısıyla çocuğun önemine haiz olan Kırgızlar, çocuğun doğmasından ziyade onun hayatta kalıp yaşamını ikame ettirmesine dikkat ederler. Kırgız toplumu sadece çocuk sahibi olmak ve doğan çocuğun sağ salim bir şekilde büyüyüp yetişmesini arzu etmekle kalmaz, bu konuda ciddi tedbirler de alır. Bu anlamda halk arasında “Balanın tuulganına kubanba (ce süyünbö), turaarına kuban (ce süyün)” (çocuğun doğmasına sevinme, hayatta kalmasına sevin) gibi deyiş ve atasözleri durumun ciddiyetini ortaya koyar (İbragimov, 2005, s. 107). Bu itibarla çocuğu doğup yaşamayan ya da düşük yapan kadınlar, bir daha bu acıklı duruma maruz kalmamak için birtakım önlem alma yoluna giderler.

Mezar ve Dua

Kırgız toplumu, çocuğa musallat olan veya olabilecek olan tehlikeler karşısında kendi geleneksel inanç ve kaideleri çerçevesinde tedbir alır. Bu bağlamda halk nazarında küçük yaşta hayatını kaybeden çocuklar için “çarçadı” (yoruldu), “uçup ketti” (uçup gitti) ifadesini kullanırlar. Böyle durumlarda çocuğun ölümü kimseye haber verilmeden metanetli bir şekilde sabır gösterilerek “Kuday özü berip özü aldı” (Rabbim verdi, gene o aldı) dendiği görülür. Ölen çocuğun anne ve babasına çocuğunuz melek olup uçtu, Allah’ın verdiği gibi sabır göstermek gerekir diyerek baş sağlığı dilerler. Aile, yakınları ile birlikte ölen çocuğu mezarlığa götürerek defneder. Büyüklerin mezarına nazaran farklılık gösteren çocuk mezarında “kazanak” adı verilen ikinci bölmenin olmaması dikkati çeker. Bu mezar aynı zamanda naaş için uygun bir özellik göstermekte olup “carma” biçimde ifade edilir (Murzakmetov, 2007, s. 30).

Kırgız toplumunda çocuğu doğup yaşamayan kadının ise mollaya Kur’an okuttuğu, geleneksel anlamda kutsal yerler olarak bilinen “mazar”lara (türbe ve

yatır) giderek ziyarette bulunduğu tespit edilir. Bu çerçevede çocuğun ölümünü engellemek amacıyla yeni alınmış bir beşiğin mezarlığa götürülerek bırakıldığı, orada Kur'an okutulduğu ve dua edildiği görülür. Bu inanış çerçevesinde çocuğu doğup da yaşamayan kişi eceli aldatmak ve yanılmak için işte ben hür iradem ve arzum ile mezara çocuğumu bırakıyorum diyerek böylece çocuğu ölümden kurtardığına inanır. Mezardaki beşik adeti dairesinde bu beşiği, çocuk görmemiş bir kişinin kabristanda bularak alıp götürmesi halinde çocuk sahibi olacağına da hükmedilir. Ayrıca çocuğu yaşamayan kadının, hayatta olmayan kaynata veya kaynanasının "beyit", yani mezarına giderek kurban kestirip mezara iltica ettiği dahi görülür (Soltonoyev, 1993, s. 227).

Toplum nezdinde "toktobogon bala", yani çocuğu doğup yaşamayan olarak bilinen kişilerin bu dönemde çocuklarının hayatta kalabilmesini sağlamak adına birtakım "duba-dem" (dua ve nefes) uygulamasına baş vurduğu da ifade edilir. Bu inanış çerçevesinde çocuğu doğup yaşamayan kadının, yeni gelen gelinin ziyafetine giderek evden getirdiği "keşik" olarak ifade edilen yemek artıklarını yiyerek dua aldığı (Polat, 2005, s. 73); yahut yaşlı birinin yemek artıklarını yiyerek onun duasını aldığı belirtilir. Bununla beraber çocukları doğduktan bir süre sonra yaşamayan çocuk için karı kocanın eski ve yırtık elbiseler giyerek halk arasında dolaştığı görülür. Toplumdan istenen ve alınan hayır dua ile çocuğun yaşayacağına inanılır. Aynı zamanda çocuğu yaşamayan ailelerin, hayır dua isteyerek divane gibi dolandığı görülür, böylelikle anne ve baba dünya nimetlerinden vazgeçerek çocuksuzluğun vermiş olduğu çaresizlikten heder olduklarını ve Allah'ın rahmetine sığındıklarını gösterirler. Bir zaman sonra dileği kabul olup çocuk sahibi olan ailelerin doğmuş olan çocuğa saç bıraktığı görülür. Çocuğun saçı kesilinceye kadar ona kırk yamalıklı kıyafet giydirilir. Elbisenin sol tarafına ilave olarak küçük bir "kurcun" (cep) dikilir ve buraya envaiçeşit şekerlemeler konularak çocuğun kendi akranlarına dağıtılır. Ayrıca Abramzon, bu konuyla ilgili olarak çocuğun sağ tarafına küçük bir cep dikildiğini, annenin çocukla yedi evi dolaşarak hayır dua istediğini, bu evlerde çocuğa yedi kazan kulağı dişletildiğini ve "kööl" (kurum) yalatılarak çocuğun cebine kül konduğunu belirtir (Abramzon, 1999, s. 104).

Çocuğu doğup yaşamayan ailenin uyguladığı ve Kırgızistan genelinde de var olan bir ritüel saç adeti oluşturur. Bu itibarla çocuğu doğup yaşamayan kişiler, bir sonraki çocuğu, göz değmesine karşı korumak ve ölümden saklamak adına çocuğun baş kısmında bir tutam saç bırakırlar. Bu saçın yedi sekiz yaşına kadar kesilmediği, doğan çocuk belirtilen yaşa geldiği zaman konu komşu davet edilerek, hayvan kesilerek çocuğun saçının alındığı görülür. Bazen çocuğun baş kısmında bırakılan bu saçın türbe veya yatır olarak bilinen yerlere giderek kesildiği anlaşılır.

Bu âdetin yerine getirildiği yerler, “çaç aluuçu mazar” (saçın kesildiği kutsal mabetler) şeklinde ifade edilir (Ünal, 2010, s. 88). Bu bağlamda Oş bölgesinde çocuğun baş kısmında “niyaz çaç” olarak ifade edilen kulak etrafından bırakılan kâkülün, çocuğun on-on beş yaşına kadar hayatta kalmaya muktedir olması halinde kutsal olarak atfedilen bu yere gidilerek orada kesildiği görülür. Ayrıca kutsal olarak atfedilen bu yerlerde kurban kesilmesi, hayır ve sadaka dağıtılması dikkati çeker (Fielstrup, 2002, s. 77).

Bununla birlikte Kırgız toplumunda çocuğun yaşaması için ağaçlara, kutsal yerlere, dağa taşa çaputlar bağlanır, dualar edilir ve Allah’tan bu yönde niyazda bulunulur. Hem çocuk sahibi olmak hem de yaşamayan çocuğun yaşaması ve çeşitli dileklerin kabul olması için ağaçlara çaput bağlama uygulamasının, Kırgızistan’ın hem kuzey hem de güney bölgesinde oldukça yaygın bir uygulama olduğu anlaşılır.

Satın Alma

İnsanların, kudretli ve olağanüstü güçlere sahip olunduğu sanılan varlıklara sığındığı ve taptıkları görülür. Bu güçlere kurbanlar bağışlandığı, bu güçlerden destek ve yardım istendiği anlaşılır. Bu bakımdan Kırgız toplumunun da tabiatın gizemli ve sihirli görünümünden korktuğu ve bu güçlerden medet umduğu zamanlar mevcuttur (Koşoyev, 2006, s. 281). Yeni doğan çocuğu ecelden kaçırmak ve gizlemek düşüncesinin yanı sıra eve gelerek çocuğa musallat olabilecek olan eceli yanılmak amacıyla böyle bir uygulama yoluna gidilir. Bu inanış dairesinde yeni doğan çocuğun genellikle çiftlerin kardeşlerine veya çok çocuklu olup bunların hepsini sağ salim büyüten kişilere verildiği görülür ya da çocuk sahibi olan ailenin yakın akrabalarının kendi aralarında anlaşarak çocuğu doğar doğmaz kaçırdığı ve kaçırılan çocuğun üzerine kara kazanı çevirip koydukları, bu uygulamayla bazılarının ecelin çocuğu bulmaması düşüncesiyle gizlediği, bazılarının da ecelin çocuğu yer altında veya öbür dünyada sanması düşüncesiyle bu uygulamaya başvurduğu anlaşılır. Yahut yeni doğan çocuğun yakınlarının gelerek çocuğu koynuna gizlediği ve hiç kimseye göstermeden götürdüğü ifade edilir. Çocuğuna bakan kadının evine üç gün sonra gelen anneye, çocuğa nazar değmesin diye elek üzerinden baktırılır. Bunun akabinde çocuğa bakan kişiye hakkı ödenerek çocuk satın alınır. Bu inanış çerçevesinde yeni doğmuş olan çocuk komşuya verilir ve “berdi” (verdi) olarak baktırılır. Gerekli olan âdetler yerine getirilerek “satıp aldı”, yani satın alındı adeti uygulanır ve çocuğun iadesi sağlanır (Akmataliyev, 2000b, s. 275). Bu itibarla Kırgız toplumu arasında eskiden beri var olan fakat son dönemlerde unutulmaya yüz tutan, yeni doğan çocuğu her türlü

kötü ruhlara ve kara güçlere karşı muhafaza etme babında icra edilen satın alındı uygulamasına başvurulduğu görülür. Bu inanışın temelinde bu güçlere tesir etme ve onları etkileme düşüncesi yatması dikkati çeker.

Çocuğun doğup yaşaması veya doğmuş çocuğun hayatını sürdürebilmesi için halkın bazı çarelere başvurduğu ve tedbirler aldığı gözlenir. Bu bağlamda gerçekleştirilen satın aldı geleneğinin bugün halen çocuğu doğup yaşamayan kadınlar tarafından başvurulan bir yöntem olduğu söylenebilir. Aynı zamanda söz konusu geleneğin çeşitlilik arz ettiği de müşahade edilir. “Çocuğu ölen annenin sütü zehirlidir” diye düşünerek bir sonraki doğumda çocuğun emzirmek üzere annesinden alınarak başka bir kadına emzirtildiği görülür. Yeni doğum yapan kadının derdine derman olması için başka bir çocuğu emzirme durumuna da rastlanır. Bu kapsamda belli bir süre geçtikten sonra çocuk tekrardan öz ailesince teslim alınır ve bu durumda “satıp aldı” (satın aldı) âdeti icra edilir. Bu adet, yeni doğan çocuğun başka bir aileye verilerek bazen üç, yedi veya kırk günlük süre zarfında bu aile tarafından bakılması şeklinde gerçekleşir. Bu süre zarfında yeni doğan çocuğun annesine gösterilmeden yabancı bir kadına verilerek emzirtme âdeti yaygın olarak icra edilen usullerden biri olarak görülür (Murzakmatova, 1997, s. 125). Bu âdetin özel bir konuma ve öneme sahip olduğu dikkati çeker. Emzirmek üzere verilmiş olan çocuk belli bir süre geçtikten sonra geri alındığı ve bu geri alma sırasında çocuğun “satıp aluu” (satın alınma) yapılarak teslim alındığı görülür. Çocuğu “satıp aluu” olarak bilinen satın alma adeti gereğince onu emzirmiş olan kadına, çocuğun anne ve babası tarafından hakkı verilir. Buna göre hak bedeli olarak çocuğun cinsiyetine göre dokuz eşya verildiği ifade edilir (Abrzamzon, 1999, s. 185). Bu bağlamda çocuğa bakan kişiye yünlü bez, kazan veya büyük kazan için tabak, bir bağ odun, orak, elbezilik kumaş, para, mal vs. hediyeler takdim edilir.

Çocuğu doğup yaşamayan aile, bir sonraki çocuğu doğduğu zaman kısa süreliğine çocuğa bakması için “kindik ene”, yani göbek anneye verir. “Kindik ene”, envai renklerden müteşekkil olan eski ve yeni kumaş parçalarından kıyafet diker ve küçük bir başlık yaparak çocuğun omuzuna takar. Bu anlamda çocuğun sağ kulağı delinerek küpe, nazar boncuğu veya mercan gibi eşyalar takılır. Bir süre sonra çocuğun öz annesi çocuğu kepek karşılığında satın alır. Terazinin bir kabına çocuk diğer kabına kepek konulmak suretiyle tartılır. Çocuğa geçici olarak baktığı gerekçesiyle göbek anneye kuzu, gömlek yahut da herhangi bir hediye verilerek gönlü alınır. Bu düşünceyle çocuğun göbek annesi uzun bir süre veya ömür boyu çocuğun her türlü ihtiyaçları için kendini sorumlu addeder ve çocuğun bütün merasimlerinde ön safta yer alır. Bu durumdaki çocuklara genellikle “Satıpdı,

Tabaldı, Tilibaldı, Surabaldı” şeklinde isimler verilir. Bunun yanı sıra doğum sonrasında çocuğu devamlı suretle yaşamayan annenin bir sonraki çocuğunun “kindik” olarak ifade edilen göbek bağıını kestikten sonra sarıp sarmalayarak “kempir” olarak bilinen kocakarıya çocuğu teslim ederler. Çocuğu, kırk gün sonunda öz anne ve babası “temir, tesek” olarak ifade edilen madeni eşyalar ile satın alırlar. Önceleri demir, altın, gümüş veya gıda gibi eşyalar karşılığında alınan çocuğa, neyle satın alındıysa o şeyin isim olarak verildiği görülür. Günümüzde üst baş, giyim kuşam, yiyecek ve içecek karşılığında satın alınan çocuklara “Sakta, Saktabek, Saktan” gibi adlar verildiği dikkati çeker (Ünal, 2010, s. 92).

Çocuk yabancı evde kırk gün kadar bakıldıktan sonra öz babası birkaç kişi yanında olmak kaydıyla çocuğu teslim ettiği eve gelir. Çocuğun öz babası, durumuna göre bir koyun veya at ile sekiz demirden eşya verir. Bu eşya toplamda dokuza mukabil eder. Öz baba ile sahte baba arasında satma ve satın alma faslı gerçekleşir. Sahte babası, çocuğun sağ eline demir bilezik yapar. Bununla beraber küçük ok ve küçük yay yapar ve çocuğun kıyafetinin arkasına Hindistan sığırının kuyruk parçasını diker. Sağ kulağına küpe takar. Bu şekilde öz baba çocuğunu geri alır. Nasihat olarak sahte baba çanta verir (Fielstrup, 2002, s. 77).

Çocuğun yaşayabilmesi, kötü ruhların kandırılarak çocuk ve ailenin üzerine musallat olmaması için çocuk kendi yuvasından çıkarılarak eski ve yabancı birinin yurduna gönderilir ve oraya bırakılır. Bir süre sonra o çocuk başka bir evin evladı olarak öz ailesine geri satılır. Bunda çocuk üzerindeki kötü ruhların çocuğu terk ettiğine dair bir inanış söz konusudur. “Satıp aldı” bu durumla özdeşleşmiştir. Çocukları yaşamayan kadınların çocuğun hayatta kalabilmesini sağlamak için aldıkları tedbirler ve başvurdukları yöntemler Türk halklarında aşağı yukarı doğup da yaşamayan çocuğun hayatta kalabilmesi adına icra ettikleri “satıp aldı” geleneğiyle ismen aynılık göstermekte, uygulamada bazı farklılıklara rastlanmaktadır. Buna karşın söz konusu geleneğin gerek Kırgız toplumu arasında gerekse diğer Türk halkları içinde düşünsel anlamda aynı olduğu, fakat fiiliyat anlamında çeşitlilik gösterdiğini ileri sürmek mümkündür.

İsim Verme

Kırgız toplumunda eskiden beri süregelen, çocuğu yaşatmak ve çocuğun hayatını ikame ettirmek düşüncesiyle başvuru yöntemlerinden biri de ad verme geleneğidir. Bu anlamda adın, kişinin kaderini etkilediğine inanan Kırgızlar, ismin yaşatıcı ve var edici gücünden faydalanarak çocuğun hayatta kalmasını ve uzun bir yaşam sürmesini ümit ederler. Bu bağlamda yeni doğan çocuğa birtakım hoş

ve nahoş isimler verildiği müşahede edilir. Çocuğun yaşamasını arzu etmekte olan aileler, çocukları erkek ise “Cürsün, Toktosun, Toktobek, Toktosun, Tursunbek, Toktobay”; kız ise “Toktobübü, Toktokan, Tursunay” gibi isimler koyarlar.

Doğum sonrası çocuğunu kaybeden kişilerin, daha sonraki doğumda önemseddiği kişilerin veya sağlamlığına inandığı maddelerin adını çocuğa koyduğu görülür. Bu sebepten çocuk doğduktan sonra çocuklara çelik gibi olsun diye “Bolot, Bekbolot”; ömrü uzun olsun diye “Ömürbek”; demir gibi sağlam olsun diye “Temir, Temirbek”; Manas ata gibi bahadır olsun diye “Manas”; Cengiz Aytmatov gibi meşhur olsun diye “Çingiz” isimleri konduğu gözlenir.

Kırgız toplumunda “Sasık, Bokbasar, Şaltak, Tezekçi” gibi isimlere de rastlamak mümkündür. Böyle hoş olmayan isimlerin verilmesinin doğal olarak kendince sebepleri vardır. Çocuğun isminden dolayı ecelin bu çocuktan iğrenerek uzaklaşacağı düşüncesi hâkim olduğu için böyle bir ad koyma uygulamasına gidilir. Nitekim çocuğa verilen adların onun hayatına ve kaderine büyük etki edeceği inancı Kırgız toplumu arasında önemli bir yer tutar. Sonuç itibarıyla uzun süredir çocuk yüzü görmemiş ve çocuk sahibi olamamış ailelerin sonraki dönemlerde çocuğa kavuşmaları halinde birtakım adetlere başvurdukları görülür. Bu bağlamda yeni doğmuş olan çocuğun hayatına kast edebilecek kara güçlerin onu sıkabileceği; cin, şeytan ve ecel gibi mahlukatların musallat olabileceği; diğer yandan kem gözlü insanların nazarlarına maruz kalabileceği göz önüne alınarak bütün kötü ve şer olarak bilinen olumsuzlukların def edilmesi için yeni doğmuş olan çocuğa hoş olmayan isimler verilerek onlardan uzak tutulmaya çalışıldığı dikkati çeker (Ünal, 2010, s. 93).

Adak

Kırgız toplumunda hem çocuk sahibi olma hem de çocuğu doğup yaşamayan ailelerin uyguladığı âdetlerden birini “tülöö, kudayı” teşkil eder. Bu durum “tülöö ötkörüü” olarak gerçekleştirilir. Çocuğu doğup onun yaşamayacağı ihtimali karşısında tedirginlik duyan aile, “kudayı ötkörüü-tülöö ötkörüü” olarak bilinen bir çeşit adak merasimi icra eder. Bu merasimde sadece “eçki” olarak ifade edilen keçiyi kurban olarak kesmenin daha faydalı olacağına inanılır. Yalnız bu hayvanın sesinin Allah’a erişebileceği inancı hâkimdir. Bu merasim için kurban edilen keçinin eti kemiğinden kendiliğinden ayrılana kadar kaynatılır ve köy ihtiyarları davet edilerek ikramda bulunulur. Bu merasimin aynı zamanda “akyka toy” olarak da ifade edildiği dikkati çeker. Sonuç itibarıyla misafir olarak gelenlerin kemiğe diş veya bıçak değdirmeden eti yemeleri gerekir. Et yenildikten sonra ev

sahiplerine ve çocuğa “bata berüü” olarak ifade edilen dua edilir (Kıdırbayeva, 2007, s. 194). Keçinin etinden kalan kemikler evde bırakılmadığı gibi kemiklerin beyaz bir kumaşa sarılarak suya bırakıldığı veya hususi olarak kazılmış olan bir yere gömüldüğü anlaşılır. Genellikle bu yerin meyve veren bir ağaç altı olmasına dikkat edilir. Adak merasiminde keçinin yanı sıra kurban olarak koyun, kuzu, oğlak, buzağı, tay ve “aksarbaşıl”² (ak, sarı, kara başlı koyun) hayvanların kesildiği de görülür (Akmataliyev, 1993, s. 62). Bu hayvan aynı zamanda inek de olabilir (Karasayev, 1995, s. 434).

Hayvan Motifleri

Kırgız toplumunda çocuk sahibi olmak isteyen, çocuğu doğup yaşamayan veya çocuğunun hayatta kalmasını isteyen ailelerin uygulama olarak hayvan motifine başvurduğu da görülür. Kırgız toplumu arasında eski dönemden kalan ve bugün dahi canlılığını muhafaza eden, günlük hayatta kullanılabilirliğini sürdüren totemizm anlayışı ve inanişinin, çocuğu doğup yaşamayan ailelerin dayanağı olduğu dikkati çeker. Bu bağlamda bazı hayvanların koruyucu gücüne dair inanişlar uygulamada kendini gösterir.

Çocuğu yaşamayan ailenin başvurduğu en yaygın motiflerden birini “karışkır”, yani kurt motifi oluşturur. Bu bağlamda çocuğu doğup yaşamayan kişiler, kurdun pençe, tırnak ya da derisini suda nemiendirip gerdikten sonra yeni doğan çocuğa takarlar. Ayrıca çocuğa göz değmesin, onu cin ve şeytanlardan korusun düşüncesiyle elbisesine muska olarak “börü”nün (kurt) dişinin dikildiği, çocuğun beşiğine kurdun aşık kemiği olarak ifade edilen “çükö”nün takıldığı görülür (Bayaliyeva, 1972, s. 22). Bu bağlamda çocuğu her türlü hastalık, illet ve ölümden korumak düşüncesiyle kurdun dişinin, derisinin bir parçasının ve aşık kemiğinin kullanıldığı dikkati çeker. Çocuğun hareketli ve gayretli olması düşüncesinin yanı sıra çocuğun kötü güçlere karşı göğüs gerebilmesi ve dayanıklı olması için kurt salyası ağızına sürülür ve kurdun tükürüğünün tadına baktırılır. Yeni doğmuş olan çocuk, ölü kurdun yanına veya ağızına yavaşça dokundurulur. Ayrıca çocuğu doğup yaşamayan anne, son doğurduğu çocuğu, gözü açılmamış “böltürük” (kurt yavrusu) ile birlikte üç, beş veya yedi gün müddetle emzirir. Böylece “börü bala” olarak ifade edilen kurt yavrusu, yeni doğmuş çocuğun hayatta kalmasını sağlamış ve onu kötü ruhlardan korumuş olur. Yaşamayan çocukla ilgili kurt

² “Aksarbaşıl” tabirinin temelinde, kaza ve beladan sağ salim çıkılması halinde koyun keseceğim, kan akıtacağım, adağım var, başı sarı ak koyun veya mal keseceğim denir. Bu anlamda aksarbaşıl tabiri, tülöö olarak ifade edilen adak için kesilecek olan hayvanın özelliğini ifade eder. Aynı zamanda aksarbaşıl tabiri ile hayvanın başının üst kısmındaki alacalı bulacalı tüyler kastedilmiş olur.

motifine Anadolu'da da rastlanır. Kırgız toplumunda mevcut olan yaşamayan çocukla ilgili kurt motifi, Anadolu'da görülen kurt motifiyle hem fiiliyat hem de fikriyat bazında ayniyet gösterir. Bu kapsamda bütün Türk halkları için ortak bir sembol addedilen “börü”nün kutsallık emarelerine halkın inanışlarında ve çocuk ile ilgili ritüellerinde şahit olmak mümkündür (Üsöyün, 1993, s. 115).

Genel olarak değişik türden hastalık ve illete tutulmuş olan kişilerin tedavisi için kurt uygulaması yaygın olarak yapılır. Ne türden olursa olsun duruma müdahale için kurttan istifade edilmesi dikkati çeker. Halk arasında hâlâ canlı bir şekilde varlığı sürdürülmekte olan kurt ile ilgili olan gizemli “ırım-cırım”lar ve kurt inanışı, hiç şüphesiz totemizm kalıntılarını ihtiva etmektedir.

Kırgız toplumu aynı zamanda “it”, yani köpek her türlü kötülüklerden korur düşüncesiyle ona koruyucu özellik atfeder ve öyle de inanır. Bu bağlamda köpeğin tüyü ve dişinin muska olarak kullanıldığı görülür. Bu çerçevede köpeğin dişi çocuğun elbisesine dikilir. Ayrıca Kırgızlar, özellikle “sarı it” olarak bilinen sarı köpeğin kılının özel bir güce sahip olduğuna inanırlar. Bu inanış çerçevesinde çocuğu doğup yaşamayan anne, yeni doğmuş olan çocuğun kulağına delik açarak köpeğin kılını, delik olan kulaktan geçirerek “ırım” yapar (Koşoyev, 2006, ss. 285-286). Bununla birlikte çocuğa ilk defa giydirilecek olan kıyafet, bundan önceki çocuk için alındıysa ve o da vefat ettiyse kıyafet ilk önce köpeğin başına geçirilir, akabinde ise yeni doğmuş olan çocuğa giydirilir. Bu durum, halk arasında “it köynök” (it gömlek) olarak ifade edilir. Bununla birlikte gün görmüş, torun sahibi ihtiyar bir kimsenin, ölüm döşeginde köpek gömleği göğsüne basılı bir şekilde ölmesi halinde bu kimsenin ahirette sorgu ve suale muhatap olmayacağına ve hesap vermeyeceğine inanılır. Bununla birlikte çocuğun enikle süt kardeş olma durumu da vardır. Çocuğu doğup yaşamayan lohusa kadınların, doğum sonrası ilk sütü olan “uuz” (ağız) sütünü “küçük” olarak ifade edilen köpeğin yavrusu olan eniğe emzirttiği ve yeni doğan çocukla eniğin “emçekteş” (süt kardeş) yapıldığı anlaşılır. “Adamga it ıriskılaş” (köpek ile insan rızıkdaş) denilerek enik ile çocuk süt kardeş yapılır (Akmataliyev, 2000b, s. 275). Bu “ırım”lar sayesinde çocuk için endişe duyulan yaşamama durumunun ortadan kaldırıldığına inanılır.

Geçmişte çocuğun hayati tehlikesini gidermek ve emniyetini sağlamak için bazı hayvanların koruyucu ve kollayıcı gücüne olan inanışların, toplum arasında derin bir yerinin olduğunu görmek mümkündür. Bu itibarla çocuğu doğup yaşamayan hamile kadının, bir sonraki doğumu eşek derisi üzerinde icra ettiği söylenir. Bunda eşeğin dayanıklılığı ve kolay kolay herhangi bir hastalığa yakalanmaması gibi özellikleri etkilidir. Bu uygulamada esas olarak çocuğun canı, eşeğin canı kadar

sağlam olsun düşüncesi yatar. Eşek, aynı zamanda mundar bir hayvan olduğu için doğumla onun derisi üzerine düşecek olan çocuktan ecelin iğrenti duyacağına ve uzak duracağına ilişkin inanın var olduğu anlaşılır (Aleksyev, 1980, s. 117). Çocuğu doğup yaşamayan Kırgız kadınlarının “kiyik” (geyik), “too ečki” (dağ keşisi), “arkar” (dağ koyunu), “elik” (karaca) gibi hayvanlara özel bir önem verdiği dikkati çeker. Bu bağlamda çocuğu yaşamayan kadın, alageyik derisine itibar eder. “Arkar müyüzü” (dağ koyunun boynuzu) aileyi ve çocuğu her türlü kara güçlere karşı korur ve kollar düşüncesiyle aileler bu boynuzu evin girişine asarlar. Bu inanış çerçevesinde dağ koyununun boynuzunun anne, baba ve kardeşlerden herhangi birinin “mörzö”, yani mezarına konulduğu görülür (Koşoyev, 2006, s. 287).

Şekil Motifleri

Erkek ya da kız çocuğu doğup yaşamayan aileler, bir sonraki doğan erkek çocuk için kız modeli uyguladığı gibi kız çocuk için de erkek modeli uygulama yoluna giderler. Bu minvalde yeni doğan kızın erkek, erkeğin ise kız gibi giydirildiği ve o yönde eşyalar alındığı, cinsiyetinin tersi istikametinde niyete göre isimler verildiği dikkati çeker. Toplum nazarında “Artında kızın kalganı iziñ kalganı, uuluñ kalganı özün kalganı” (arkanda kızın kalması izinin kalması, oğlunun kalması kendinin kalmasıdır) deyişine itibar eden Kırgız toplumu, yaşamayan çocuk için bu yönde bir uygulama ve adetlere başvurur. Genellikle çocuğu doğup yaşamayan veya erkek çocuk sahibi olmak isteyen ailelerin uyguladığı ve bugün dahi devam ettirilen bir yöntem olduğu bilinir. Bu bağlamda erkek çocuğu doğup yaşamayan ailelerin, çocuğun göbek bağı kesildikten sonra çocuğun bilek ve ayağına boncuk dizili ip bağladığı, saç bıraktığı, kulağına küpe taktığı ve çocuğu üç beş yaşına kadar kız gibi giydirdiği görülür yahut da erkek çocuğun saçını örerek sünnet edilinceye kadar kız gibi bakıldığı gözlenir. Kız çocuğu yaşamayanlar aileler ise kız çocuğa erkek elbiseleri giydirir, saçını keser ve ona yaraşır isimle çağırır. Kızın adı Kunduz ise kısaltılarak veya anlaşılmaz yaparak “Kuku” olarak takma isim verirler.

Hep kız çocuğu olan veya erkek çocuğu olan ailenin tek erkek ve kız çocuk sahibi olması sonrasında da benzer bir uygulamaya başvurduğu anlaşılır. Ailenin tek kız çocuğuna erkek çocuk kıyafetleri giydirir. Bazen de tek erkek çocuğu olan ailenin, halka bildirmeden çocuğuna kız giysileri giydirip büyüttükleri görülür. “İrim” yaparak kem gözlerden sakınmak için çocuğun cinsiyetini söylemeden “Balaluu boldum nietime cettim” (çocuk sahibi oldum, muradıma erdim) gibi

ifadeler kullanır (Ünal, 2010, s. 102). Sonuç itibarıyla yaşamayan çocukla ilgili olarak çocuğu yaşamayan ailenin icra ettiği söz konusu “ırım-cırım”ların temelinde çocuğa musallat olabilecek kara güçlerin defedilmesi ve ecelin aldatılması yatar. Ayrıca inanç motiflerinin çeşitliliği ve uygulama alanının zenginliği de dikkati çeker.

Göçürme

Bazı hallerde doğan çocuğu, nazar değmesinden ve kara güçlerin kötülüğünden korunma gereksinimi doğabilir. Çocuğun maruz kaldığı illetten bu kuvvetler sorumlu tutulur. Bu durumlarda çocuğun yaşaması için birtakım uygulamalar icra edilir. Şamanizm’de hastaları iyileştirmek için yapılan “göçürme” de bunlardan biridir. Bu tören, şaman marifetiyle hayvanın hastanın etrafında dolaştırılması ve hastaya musallat olan olumsuzlukları bu hayvana nakletme şeklinde gerçekleştirilir (İnan, 1987, s. 478). Bazı dönemler hastalanmış olan çocuğun illeti de hayvanlara göçürülür. Bu göçürülme işi çoğu zaman yabani hayvanlara ve kuşlara uygulanır. Çocuk herhangi bir hastalığa yakalandığı takdirde çocuğun ebeveyni “emçi-domçu”, “bübü-bakşı”, “dubana”, “tamırçı”, “tabıp” olarak bilinen kişilere müracaat ederek onlardan medet umar (Akmataliyev, 2000b, s. 94). Ayrıca yeni doğan çocuk çok ağlıyorsa veya huysuzlanıyorsa kötü ruhların onu rahatsız ettiği yahut “köz tiyüü”, yani nazar değdiğine kanaat getirilir. Ağlayan çocuğun “şileke”si olarak bilinen tükürüğü alınarak koyunun tükürüğüne sürülür. Bu işlem doğrultusunda “köçürtmө” (göçürme) uygulaması da icra edilmiş olur. Bu işlem çerçevesinde icra edilen göçürme adeti “koy” (koyun), “koyun” (tavşan), “took” (tavuk), “ulak” (oğlak) gibi hayvanlar üzerinde gerçekleştirildiği görülür. Eğer çocuğun durumu ağırsa göçürme işi sonrası hayvanların bu uygulamaya dayanamayıp öldüğü ve altından kalkamadığı durumlar da görülür. Çocuk hastalanıp “talma”, yani sara hastalığına yakalandığı dönemlerde mollaya okutulduğu veya hastalığın tavuk ya da oğlağa göçürtüldüğü ifade edilir (Ünal, 2010, s. 94). Sonuç itibarıyla göçürme ile ilgili olarak farklı ve çeşitli uygulamalara rastlanır. Çocuğa nazar değmesini önlemek, nazar değdiyse bile bu halden kurtarmak, derdine deva olmak için uygulanan “köçürtmө” (göçürme) ve “sugu tüşüü” yönteminin bugün dahi Kırgız toplumunda tedavi biçimi olarak kullanıldığı anlaşılır.

Nazar

Yeni doğan çocuğun hayatta kalabilmesini sağlamak amacıyla hastalığın tedavisi için uygulanan ve çocuğa musallat olan şer güçleri defetmek için başvurulmuş bir yöntem olarak “tumar” (muska) veya “köz monçok” (nazar boncuğu) inancının

işlevsel bir konuma sahip olduğu müşahede edilir. Koyun kığı büyüklüğünde, gök mavisi şeklinde bir boncuk olan “köz monçok” çocuğun annesi tarafından genelde çocuğun döşüne takılır. Çocuğa göz değmesi halinde döşünde veya herhangi bir yerinde bulunan nazar boncuğu sayesinde nazarın etkisiz hale geleceğine inanılır (Karasayev, 1995, s. 247). Kırgızlardaki inanışa göre, eğer çocuğa göz değmiş ise boncukta bulunan beyaz şekilden biri düşer. Böylece göz değmiş olan çocuk, nazarlıktaki boncuğun düşmesiyle kem gözlerden uzak tutulmuş olur ve göz değmiş olan çocuğun böylelikle nazardan bertaraf edilmiş olduğuna inanılır. Bununla birlikte çocuğa göz değmesin denilerek nazardan korumak amacıyla muska olarak “kökürök tumar” (döş muska), “koltuk tumar” (omuz muska) yöntemine başvurulur. Muska olarak da bilenen “tumar”, genellikle Kur’an ayetleri yazılarak hazırlanır (Karasayev, 1995, s. 94). Nazara karşı tedbir amaçlı uygulanan bir diğer yöntem de “ceti kara taş”tır. Nazara maruz kalacağından çekinilen çocuğun vücudunun herhangi bir yerine yedi kara taş gizlenerek gerçekleştirilir ve çocuk bu şekilde korunmaya çalışılır. “Közünö kör topurak kirsın” (gözüne kör toprak girsın), “Közünö kara taş tiysin” (gözüne kara taş değsin) denilerek lanet okunup beddua edilir.

Nazar öncesi tedbir amaçlı birtakım inançlar olduğu gibi çocuğa nazar değmesi sonucunda da birtakım inanışlar ortaya çıkmıştır. Göz veya nazar değmesi olarak bilinen bu illetten çocuğu kurtarmanın bir diğer yolunun “sugu tüşüü” uygulaması olduğu görülür. Nitekim yeni bir elbise giydirilmiş olan çocuğun karşındaki kişinin gözüne hoş, şirin ve sevimli gözükmesi sonucunda göz değmesi mümkün olabildiğine inanılır. Bu şekilde kişinin çocuğa karşı kanı kaynar ve çocuk gözüne heybetli görünür. Nitekim çocuğun vücudunda aniden bir ısınma peyda oluşur ve kusmaya başlar. İştahı kalmadığı gibi yemek içmekten de kesilir ve sürekli olarak zayıflar. Bununla beraber vücudunda belli belirsiz bir şeyler ortaya çıkar. Bu takdirde “köz tiyüü, kirine kirüü” anlamında göz değdiğine hükmedilir. Çocuk maruz kaldığı hastalıktan “sugu tüşüü” uygulamasıyla normale döndürülür. Bu bağlamda nazar değdiği kanısında bulunmuş olan çocuk için “nan” (ekmek) kırılarak yedi veya dokuz parçaya bölünür. Bölünmüş olan ekmek parçaları çocuğun uzuvlarına dokundurular. Çocuğun uzuvlarına ekmek parçaları dokundurma işlemi köpeğin nazarında zuhur eder. Köpeğe gösterilerek yapılmış olan bu uygulama ile onun imrenmesi sağlanmış olur. Nihayetinde bu ekmek parçaları köpeğe verilir. Ekmek parçalarını köpeğin yemesi halinde “sugu”, yani çocuğa musallat olmuş olan illet köpeğe geçmiş ve çocuk bu şekilde şifa bulmuş olur. Çocuğun nazarlara maruz kalmaması için yeni elbise giydirilmemesi ve aşırıya kaçacak süslemelerden uzak durulması gerektiği ileri sürülür. Zira Kırgız

toplumunda nazarla ilgili olarak “Adamdın meeri tüşsö kудaydın kaarı tüşöt” (kişinin mihribanı inse, Hudâ'nın kahrı iner) anlayışına rastlanır (Akmataliyev, 2002, s. 151). Nazar değmesi sonrasında çocuğa uygulanan yöntemlerde birini de “miñdin biri” oluşturur. Bu bağlamda çocuğa nazarı dokunduğuna inanılan kişinin elbisesinden küçük bir kesim alınarak yakılır ve çocuğa koklatıldığı takdirde onun için “miñdin biri” (binin biri) olacağına, yani iyileşeceğine inanılır (Akmataliyev, 2000b, s. 275). Anadolu'da da buna benzer bir uygulamaya rastlanır. Bu bakımdan nazara sebebiyet verdiği tahmin edilen kişinin elbisesinden bir parça kesilir veya kıyafetinin yıpranmış tarafından bir tutam ip alınır. Kişinin kıyafetlerinden alınan ip ya da kumaş kesimi yakılarak tütsü çıkarılır. Tütsüsü çıkmış olan ip veya kumaş çocuğa tutulur. Böylece tutulmuş olan bu tütsü ile çocuğun üzerindeki nazarın da dağılıp gideceğine inanılır (Ünal, 2010, s. 95).

Evlatlık Edinme

Türk halkları arasında çok eskilere dayandığı söylenen evlatlık edinme, yani “bala asıroo”nun Türk halklarının bir arada yaşamadığı dönemden kalan bir uygulama olduğu düşüncesi yer alır. Nitekim Kırgızlarda “asıra” şeklinde ifade edilen bu tabirin, Uygurlarda “asiri”, Çuvaşlarda “usra”, Özbek ve Tatarlarda “asra”, Altay-Hakaslarda “azıra”, Kazaklarda “asıra” şeklinde kullanıldığı görülür. Anlam itibarıyla başka birinin çocuğuna bakıp büyütme şeklinde izah edilen bu tabirin, eski Türk dilinde “az”, yani (azık) kökünden türeyerek azıklanmak, bakmak, büyütme şeklinde kullanıldığı dikkati çeker. Eski dönemlerden kalma bir âdet olan evlatlık edinme geleneğinin, vatani ve milleti için savaşta kurban olmuş şahsiyetlerin çocuklarını sahipsiz bırakmamak adına, arkada kalan çocukların bakılıp büyütülmesi şeklinde ortaya çıktığı ileri sürülür. Bu uygulamanın toplumsal bilincin gelişmesi sonucunda zamanla evlat edinme geleneğinin bir parçası olarak karşımıza çıktığı ve zenginleştiği söylenebilir (Alimbekov, 1996, s. 33).

Kırgız toplumunda çocuk sahibi olmak için başvurulmuş uygulamalardan bir diğerini başkalarının çocuğunu alarak evlatlık edinme geleneği oluşturur. Yaygın bir gelenek olan ve tarihi çok eskilere dayandığı ileri sürülen evlat edinme usulünün Kırgız toplumu arasında “asırap aluu” şeklinde ifade edildiği ve çocuğu olmayan ailelere umut kapısı teşkil ettiği söylenebilir. Ayrıca evlat edinme uygulaması ışığında evlat edinilmiş olan erkek çocuğa Türklerin “tutunçu oğul” dediği de görülür (Nadelyayev, 1969, s. 593). Bu geleneğin günümüzde Kırgız toplumunda hem geleneksel anlamda hem de farklı boyutlar kazanarak devam ettiği söylenebilir.

Kırgız toplumu bünyesinde evlatlık edinme uygulamasının “eñçileş bala” şeklinde uygulandığına da şahit olunur. Bu bağlamda Kırgızlar arasında yaygın olan “eñçileş bala” olarak bilinen evlatlık çocuk edinme uygulamasının, anne ve babanın rızası ile gerçekleştiği, alınan “eñçileş bala”nın, öz çocuğun bütün haklarına sahip olduğu ve mülkte de payı bulunduğu görülür. Aynı zamanda Kırgızlar arasında çocuğun durumunu belirten evlatlık alma ile ilgili bazı kıstaslara rastlamak da mümkündür. Bu bakımından evlatlık olarak alınan çocuk için “bakma bala”, yani besleme çocuk tabiri yanında “sen bakmasın” (sen beslemesin, sığıntısın) denilerek çocuğun aile içindeki konumuna açıklık getirilir ve ailenin öz çocuğu olmadığı ifade edilir. Bazı durumlarda çocuğun bırakılıp gidildiğini de görmek mümkündür. Bu duruma maruz kalan çocuk için “taşandı”, yani bırakıldı, terk edildi tabirinin kullanılması dikkati çeker. “Bakma bala”dan sonra kendi çocuğu olan ailenin doğan çocuğa “akcoltoy” diye ad koyduğu da görülür. Bu isim, evlatlık alınan çocuğun talih, kısmet getirdiği anlamına gelir. Genel olarak “asırandı”, yani evlatlık olarak bir başkasından alınan çocuğun yeni anne ve babasına ömür boyu bakmakla mükellef olduğuna inanılır (Akmataliyev, 2000a, s. 60). Aynı zamanda “çoñ ata” (büyükbaba) ve “çoñ ene”nin (büyükanne) “nebere”yi (torun) alarak baktığı ve büyüttüğüne de şahit olunur. Bu durumdaki çocuk için de “eñçileş bala” (evlatlık çocuk) tabiri kullanılır. Büyükbaba ve büyükanne almış oldukları torunu, kendi kütüklerine kaydettirebilir (Ünal, 2010, s. 48).

Akraba ve hısımların çocuğu olmayan kadına ve ailesine elinden gelen yardımı esirgemediği tespit edilir. Öyle ki kendi çocuklarını dahi bu kişilere bir süreliğine veya ömür boyu verebilir. Çocuğu olmayan kadın “ırım” yapıp yakınlarından birinin çocuğuna baktığı takdirde çocuğun arkasından çocuk sürükleyeceğine inanırlar. Bu anlamda halk arasında “Artınan bala eerçitip kelet” (arkasından çocuk takip eder) deyişi kullanılır. Bu durum hasıl olduğunda, besleme çocuktan sonra çocuğu olmayan kadının kendi çocuğu olursa evlatlık aldığı çocuğu “akcoltoy”, yani talih olarak görür ve öz çocuğundan ayırmaz.

Başka birinin çocuğunu alıp büyüterek yetiştirme şeklinde tecelli eden evlatlık edinme geleneği Kırgızistan’ın genelinde yaygın olarak başvurulan yöntemdir. Bu çocuk özellikle yeğen, abi, kardeş gibi kişilerden seçilir. Çocuksuzluğun verdiği sıkıntı ve ezikliği gidermek için kardeş, hısım veya akrabalarından birinin çocuğu alınarak evlatlık edinilmeye çalışılır. Yeni doğmuş olan bebeğin ağabey ve kardeş arasında evlatlık olarak verilip alınması durumu “etek astınan” (etek altından) şeklinde ifade edilir. Bu şekilde çocuksuz aile, kardeşlerinden birinin çocuğunu evlatlık olarak alır. Evlatlık alma ve verme olayı iki tarafın razılığı ile gerçekleşir. Minnettarlığını göstermek için eskiden ata bindirme âdetinin olduğu tespit edilir.

Böyle birileri olmadığı zaman çevredeki yakın dost veya akrabalarından temin edilmeye çalışılır. Yok, eğer böyle kişiler temin edilemediği takdirde, günümüzde hastaneye bırakılan çocukları eskisi gibi müzakere yoluyla resmî kurumlar aracılığıyla ailelerin evlatlık edindiği görülür. Bu itibarla evlatlık olarak alınan çocuğa öz evlat gibi muamele edilir ve yapılması gerekli olan bütün âdetler bunun için de icra edilir. Çünkü neslin devamını temin edecek olan bu çocuğa, atanın adını yaşatacak olan şahıs gözüyle bakılır. Bu bağlamda çocuğu olmayan kadının hiçbir zaman sokağa terk edilmediği, “baybiçe” olarak adlandırılan ilk karısının çocuk sahibi olamadığı takdirde kocaya ikinci kadın alma yolu açıldığı görülür. Yeni gelen “tokol” olarak bilinen kumanın çocuğu olması halinde, bu çocuğun “baybiçe” tarafından terbiye edildiği gözlemlenir (Ünal, 2010, s. 48).

Sonuç

Etnografik, folklorik bilgiler çerçevesinde ele alınan geleneksel Kırgız ailesinde çocuk anlayışının önemi ve ailenin temel unsuru olduğu yönündeki fikirler aile ile ilgili yapılan sosyolojik araştırma sonuçlarından da ortaya çıkmaktadır.

Kırgız toplumunda çocuk sahibi olma ve yetiştirmenin ilk sırada yer aldığı gözlemlenir. Bu durum Kırgız ailesinde çocuğa verilen önemle özdeşleştirilir. Ailede çocukla ilgili ritüellerin ve anlayışların geniş bir yer tutması bununla da ilişkilendirilebilir. Neslin devamını sağlaması bakımından çocuğun en iyi şekilde büyütülüp yetiştirilmesi ve topluma faydalı bir şahsiyet olarak kazandırılması çocuk sahibi olmanın esasını teşkil eder.

Kırgız toplumunda bugüne kadarki süreçte önemli sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel değişimler yaşamış, bu değişimler doğurganlık davranışını büyük ölçüde etkilemiştir. Bu durum, Kırgız toplumundaki çocuk sayısında bir diğer ifadeyle doğurganlık oranında ciddi bir düşüş meydana getirmiştir. Kırgız nüfusunda her yıl artış yaşanmasına karşın hane ölçekleri dikkate alındığında ciddi bir azalma söz konusudur. Eskiden çok çocuklu olan aile yapısında, son dönemlerde azalma görülür. Özellikle günümüze yaklaştıkça çocuk sayısındaki azalma dikkati çeker.

Ailede çocuğun cinsiyeti, çocuğa aile ve toplum tarafından verilecek olan kimlik açısından son derece önemlidir. Bu kapsamda hamile kadının doğacak çocuğunun cinsiyetinin tahmin ve tayininde kadının üzerindeki fizyolojik ve psikolojik değişimin yanı sıra metafizik döngüde meydana gelen düşle irtibatlandırılır ve bunlara çeşitli anlamlar yüklenme yoluna gidilir. Bu gelişmeler Kırgız geleneksel uygulamalarında da kendini açık olarak gösterir. Cinsiyetle ilgili olarak Kırgız ailesinde erkek çocuğa meylin daha fazla olduğu görülür.

Kırgız toplumunda çocuksuz olmanın mesuliyeti genellikle kadına yüklenir ve çocuk sahibi olmaya yönelik neredeyse bütün uygulamalar kadın üzerine inşa edilir. Zira halk arasında kadının dünyaya bir çocuk getirmesi onun en başta gelen görevlerinden biri olarak telakki edilir.

Kırgızlarda çocukla ilgili inanış ve tedbirlerin doğum öncesinden başladığı hatta bu durumun evlilik öncesine kadar gittiği söylenebilir. Öyle ki toplum nezdinde yedi göbeğe kadar ata babaların bilinmesi gerektiğine inanıldığı gibi bu bağın kopmadan herhangi kız alma ve vermelerin söz konusu olamayacağı veya olmaması gerektiği söylenir. Çiftler arasında yaşanabilecek kan uyuşmazlığı sonucunda sakat ve özürlü doğabilecek çocukların önüne geçilmek istenmektedir. Halk arasında evliliğin “kan cangirtuu-tazaloo” (kanı yenileme ve tazeleme) düsturuna dayandığı görülür. Bu bağlamda diğer “uruğ” veya köylerden evliliklerin yapılmasına dikkat edilir.

Kırgız ailesinde çocuğa dün olduğu gibi bugün de büyük önem verildiği anlaşılır. Buna karşın çocukla ilgili geleneksel inanç motiflerinin düşünsel anlamda yerini korumakla birlikte uygulama açısından unutulmaya yüz tuttuğunu söylemek mümkündür. Çocuk sahibi olamayan çiftlerin boşanması doğal karşılanırken bu durum çoğunlukla teşvik konusu olabilmektedir. Bu açıdan toplumun, çiftlerin çocuk sahibi olması üzerinde etkisinden bahsedilebilir. Kırgız ailesinde çocuksuzluk boşanmanın en büyük sebebi olarak değerlendirilir. Erkek çocuğun “uruğ”un sayısını ve etkisini arttıracacağı, kız çocuğunun ise ilişkilerin yayılması ve genişlemesinde önemli bir rol oynayacağı yönündeki düşünce özellikle kırsal kesimlerde hâlâ geçerliğini sürdürür. Bu durum, eski “uruğ” yapılanması devam eden Kırgız toplumunda soyun çok çocuk sahibi olmasının soya itibar ve saygınlık kazandırmasından kaynaklanır. Öyle ki çocuk sahibi olmayan erkeğin yeniden evlenmesi için güçlü bir koşul oluşturur. Geleneksel yapı içerisinde çocuk sahibi olmayan kadının, kocasının ikinci bir kadın alması için onu desteklediği veya ikinci bir kadın almasına yardım ettiği de görülür. Özellikle son yıllarda çocuksuzluk illetinden kurtulmak isteyen ailelerin evlatlık alma yoluna gittiği müşahede edilmektedir.

Sonuç itibarıyla Kırgız ailesinde çocuk sahibi olmanın önemsenen bir durum olmakla birlikte toplumun örf, âdet, gelenek, görenekleri ekseninde inanç değerleri içerisinde şekillendiği tespit edilir.

Kaynakça

- Abramzon, S. M. (1949). Rojdeniye detstvo kirgizskogo rebenka. *Sbornik muzeya antropologii*. Tom XII. Moskva: İzd-vo AN SSSR.
- Abramzon, S. M. (1999). *Kırgız cana Kırgızstan tarıhı boyunca tandalma emgekter*. Bişkek: Soros Fondu.
- Akmataliyev, A. (1993). *Baba saltı, ene edebi*. Bişkek: Mektep.
- Akmataliyev, A. (2000a). *Baldarga arnalgan salt cana ırım-cırımдар*. Bişkek: B-sız.
- Akmataliyev, A. (2000b). *Kırgızdın köönörbös döölöttörü*. Bişkek: Şam.
- Akmataliyev, A. (2001). Baldarga arnalgan salttar adabıyattar. *Zaman Kırgızstan*, 7 April.
- Akmataliyev, A. (2002). *Kaada-salt, ürp-adat, adamdık oñ-ters sapat*. Bişkek: Biyiktik.
- Alekseyev, N. A. (1980). *Ranniye formı religii turkoyazıçnıh narodov Sibiri*. Novosibirskiy: İzd-vo Nauka Sibirskoye otd-niye.
- Alimbekov, A. (1996). *Kırgız etnopedagogikası*. I. Bölük. Bişkek: Altın-Tamga.
- Attokurov, S. (1997). *Kırgız etnografıyası*. Bişkek: Kırgız Maml. Uluttuk Un-ti.
- Bayaliyeva, T. D. (1972). *Doislamskiye verovaniya i ih perejitki i Kirgizov*. Frunze: İlim.
- Fielstrup, F. A. (2002). *İz Obryadoboy jizni Kirgizov naçala XX. veka*. Moskova: Nauka.
- Gökbel, A. (1998). *Anadolu Varsaklarında inanç ve adetler*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- İbragimov, M. (2005). *Kırgız makal-lakap, uçkun sözdörü*. Karabalta: B-sız.
- İnan, A. (1987). *Makaleler ve incelemeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kabilbekova, N. (2006). Kırgızdardagı baldardın töröşünö baylanıştuu ayırım ırım-cırım cana işenimler. *Kulturnoye Nasledeniye. Narodnoye Tvorçestva* (ss. 148-153). Bişkek.
- Karasayev, H. (1995). *Nakıl sözdör*. Bişkek: Şam.
- Kıdırbayeva, B. (2007). *El taanuu tekster toptomu*. Bişkek: Biyiktik.
- Koşoyev, M. (2006). *Kırgız eli: Tarıh cana ruhu*. Bişkek: Biyiktik.
- Murzakmatova, A. (1997). *Kırgız etnografıyası*. Narın.
- Murzakmetov, A. (2005). *Kırgız ırım cırımдарı*. Oş: Oş Mamlekettik Universiteti.

- Murzakmetov, A. (2007). *Kırgızdardagi balanın törölüşünö cana ösüşünö baylanışkan ırım-cırımdar menen işenimder “Tündük Kırgızstandın materialdarı boyunca”* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İlimder Akedemiyası Tarih İnstitutu, Bişkek.
- Musayev, S. (1986). *Manas kara söz türündögü bayandama*. Frunze: Kırgız SSR İlimder Akademiyası, Til cana Adabiyat İnstitutu.
- Nadelyayev, B. M. ve Nasilov, D. M. (1969). *Drevneturkskiy slovar*. Leningrad: İzdatelstvo Nauka Leningradskoye Otdeleniye.
- Polat, K. (2005). *Beşikten mezara Kırgız Türklerinde gelenek ve inanışlar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Soltonoyev, B. (1993). *Kızıl Kırgız tarihi*. II Kitep. Bişkek: Uçkun.
- Ünal, A. (2010). *Günümüz Kırgız toplumunda doğum-ölüm geleneği ve bunun tarihi izleri (Narın bölgesi örneği)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bişkek.
- Ünal, A. (2015). *Üy-bülö Maseleleri Sotsiologiyanın Küzgüsündö*. Bişkek: Maxprint.
- Üsöyün, A. (1993). Kırgız sancırası. K. Cusupov (Ed.), *Kırgızdar, sancıra, tarih, muras, salt tom II* (ss. 72-123). Bişkek.

SOSYAL HİZMET UYGULAMALARINDA EMPATİNİN ÖNEMİ VE YARDIM İLİŞKİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Doç. Dr. Ayşe Sezen SERPEN¹ - Öğr. Gör. Ergün HASGÜL²

Öz

Bireylerin sosyal işlevselliğini artırarak sosyal değişim sağlamayı amaçlayan sosyal hizmet, insana hizmet veren diğer disiplinler gibi insanların iyilik hallerinin gelişmesini ve devamını sağlamak amacıyla hizmet veren bir yardım mesleğidir. Empatinin sosyal hizmet uygulamalarındaki önemi ve yardım etme davranışı üzerindeki etkisini konu alan çalışmalarda genellikle empatinin yardım etme davranışı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Araştırma sonucunda, kadınların erkeklere oranla empati ve yardım puan ortalamalarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. “Şefkat Bağlamında Empati” alt ölçeğinin cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir farka neden olduğu görülmüştür. Elde edilen bu bulgular şefkat bağlamında kadın sosyal hizmet uzmanlarının erkek sosyal hizmet uzmanlarından daha fazla empati kurduklarını göstermektedir ($p<0,05$). Lisans sonrası meslek içi eğitim alanların empati ve yardım puan ortalamalarının arttığı görülmüştür. Çalışma süresinin ve yaşın artması ile birlikte sosyal hizmet uzmanlarının yardım etme davranışlarının azaldığı, ancak empati becerilerinin arttığı saptanmıştır. Empatinin ve yardım etme davranışının eğitim ile geliştirilebileceğini gösteren bu araştırma ile sosyal hizmet uzmanlarına, ilgili derneklere ve sosyal hizmet akademisyenlerine bazı öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Empati, sosyal hizmet, sosyal hizmet uzmanı, yardım etme davranışı, yardım ilişkisi.

¹ Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı.

² Kastamonu Üniversitesi, Tosya Meslek Yüksekokulu, Sağlık Bakım Hizmetleri Bölümü, Evde Hasta Bakımı Programı.

THE IMPORTANCE OF EMPATHY IN SOCIAL WORK PRACTICES AND ITS IMPACT ON HELPING RELATIONSHIP

Abstract

Social work is a helping profession that, as other professions working with people, aims to achieve social change by increasing an individual's social functioning, enhancing and maintaining people's well-being. In previous researches on the importance of empathy in social work practices and its effect on the helping behavior usually have found that empathy has a significant effect on the helping behavior. In conclusion, empathy and helping mean scores of women were determined to be higher than men. "Compassionate contextual assessment (CCA)" sub-scale was shown to cause a significant difference in terms of the gender variable. According to these findings, female social workers showed more empathic reactions than men with respect to compassion ($p < 0,05$). Mean scores of empathy and helping among the social workers who had postgraduate professional education, was found to be higher. With the increase of work experience and the age of social workers, there was decrease in helping behavior but an increase in empathy skills. This research shows that empathy and helping behavior can be improved by education and makes pertinent recommendations and suggestions to social workers, social workers' associations and academicians accordingly.

Keywords: Empathy, helping behavior, helping relationship, social work, social worker.

Giriş

İnsanlık hızla değişen ve gelişen teknoloji ile birlikte büyük bir değişim göstererek içinde bulunduğu döneme ayak uydurmaya çalışmaktadır. Bu değişim ve gelişim sürecine toplumun her bir üyesi aynı ölçüde adapte olamamaktadır. Özellikle risk grubundaki bireyler (yaşlı, çocuk, engelli vb.) bu değişen topluma uyum sağlamakta zorlanabilmektedirler. İnsanların günlük yaşamlarında sosyal işlevselliklerini arttırarak sosyal değişim sağlamayı amaçlayan sosyal hizmet, insana hizmet veren diğer disiplinler gibi insanların değişen topluma adapte olabilmeleri için iyilik hallerinin gelişmesini ve devamını sağlamak amacıyla hizmet veren bir yardım mesleğidir. Bu gelişim ve devamlılık için değişim temel şarttır. Sosyal değişim ajanı olarak sosyal hizmet müdahalesini gerçekleştirecek sosyal hizmet uzmanının bazı niteliklere sahip olması gerekmektedir. Sosyal hizmet uzmanı; sorumluluk alabilen, farklılıklara saygı duyan ve onları dikkate alan, eleştirel düşünebilen ve eleştiriye açık, sözlü ve sözsüz iletişim becerilerini kullanabilen, danışanın duygularını anlayabilen, empati kurabilen bir meslek elemanıdır. Değinen bu özellikleri etkili bir şekilde kullanan sosyal hizmet uzmanı yardım ilişkisini başlatmış olur.

Carkhuff (1969) yardımcı olacak kişinin 3 amaca göre hareket etmesi gerektiğini düşünmektedir (ss. 315-317).

Yardım ilişkisinde yardımcı olacak kişinin müracaatçının problemini araştırması birincil amaçtır. Yardımcı olacak kişinin problemi tam olarak anlamadığı durumda müracaatçıya yardım edebilmesi mümkün değildir. Müracaatçılar görüşmede gerçek sorunu anlatmayabilirler. Bazen yardım eden personelin ne kadar iyi olabildiğini görebilmek için test edebilirler. Yardım eden kişi eğer gerçek sorunu anlayamazsa müracaatçı gerçek sorunlarını paylaşmayabilir.

Yardım ilişkisinde ikinci amaç ise yardım talebinde bulunan kişinin kendi problemini tam olarak anlamasını sağlamaktır. Müracaatçı kendi problemini parça parça anlatabilir. Ancak kendisi de tam olarak sorununu bilemeyebilir. Bu durumda yardım edecek profesyonel, müracaatçının paylaştıklarını birleştirmeli ve onun gerçek sorununu anlamasına yardımcı olmalıdır.

Yardım ilişkisinde son amaç ise sorununu tam olarak anlayan müracaatçının harekete geçmesini sağlamaktır. Müracaatçı sorununu tam olarak anladığı takdirde soruna farklı bakış açısından bakabilecek ve sorununu daha açık bir şekilde görebilecektir. Müracaatçı ve yardımda bulunan kişi bütün kısa ve uzun vadeli seçenekleri birlikte değerlendirebilecekler ve sorunun çözümünde en doğru seçeneği seçebileceklerdir.

Carkhuff (1969) ayrıca yardım ilişkisinde bilinmesi gereken en önemli şeyi, yardım ilişkisinin müracaatçıya yardımcı olabileceği gibi zarar verici de olabileceğini ifade etmiştir (ss. 315-317). Bu ilişkinin zarar verici olması yerine profesyonel bir tedavi modeli olabilmesi için bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Kabul, saygı, anlayış, empati, güven, içtenlik ve gerçeklik bu özelliklerden en önemlileridir. Bu özelliklerden empatinin önemi yapılan son çalışmalarda daha iyi anlaşılmıştır. Empatiyi yardım ilişkisinin merkezine koyma fikirleri zamanla artmaya başlamıştır. Bu konuda Truax (1970), empati olmadan yardım ilişkisinin temelini olmayacağını vurgulamıştır. Yine tam bir empati için danışmanın müracaatçısının “özel dünyası”nı kendi dünyasıymış gibi hissetmesi gerektiğini ve bunun için danışmanın mevcut yeteneklerinden daha fazlasının gerekeceğini belirtmiştir (ss. 539-541). Truax (1961), tanımında empatiyi bir algılama yolu olarak görmektedir (ss. 10-17).

Kalish'e (1971) göre, kişilerarası ilişkiler konusunda toplanan verilerin ve teorik bulguların büyük bir kısmı empatinin yardım ilişkisinin en önemli

bileşeni olduğu fikrini desteklemiştir (ss. 202-211). Empati en klasik ve çağdaş sosyal hizmet uygulama metinlerinde, yardım ilişkisinin olmazsa olmazı olarak tanımlanmaktadır (Kadushin ve Kadushin, 1990, ss. 416-440). Empatinin müracaatçı ve danışman arasında tatmini arttırdığı, müracaatçının görüşmeye uyumunu hızlandırdığı, klinik çıktılarını arttırdığı ve mesleki hataları en aza indirdiği belirtilmiştir. Empatiyi kullanamayan danışmanların, müracaatçıların gizli duygularını ve değerlerini tanımlama ve onları kullanma fırsatlarını kaçırdıkları görülmüştür (Platt ve Platt, 1998, ss. 126-143).

Bugüne kadar yapılan çalışmalarda empati becerisi yüksek olan insanların daha fazla yardımsever olduğu kanıtlanmıştır. Empati yapabilen kişi karşısında zor durumda olan kişinin duygularına ve düşüncelerine ortak olur ve ona yardım etme isteği duyar. Yapılan çalışmalar da bu yardım etme davranışının altında iki güdünün olduğunu göstermiştir: fedakârlık ve egoistlik. Bu güdülere göre, kişi karşısındaki kişinin rahatsızlık duymasından rahatsız olur ve kendisini rahatlatmak için yardım eder (egoistik). Bir diğesinde ise kişi sadece karşısındakine yardımcı olmak amacıyla hareket eder. Karşısındaki kişinin durumu kendi durumundan daha önemlidir (fedakârlık). Bu iki güdünün de yardım ilişkisini başlatabileceği düşünülmektedir.

Yardım davranışının temelinde egoistik bir güdü mü, yoksa diğerkâm bir güdü mü bulunduğu konusunu açıklığa kavuşturmak amacıyla çeşitli araştırmalar yapılmakta ve kuramsal düzeyde tartışmalar sürdürülmektedir. Eğer empatik yardım davranışının temelinde iki güdü birlikte yer alıyorsa bunlardan birincisi kişinin ruh sağlığını korumaya, ikincisi de toplumsal değerleri sürdürmeye yaradığı ifade edilebilir (Dökmen, 2008, ss. 40-87).

Dovidio'ya (2000) göre, bir insanın diğere insana empati duymasının nedeni iki türlü olabilir. Bunlardan birincisi; bir insanın, hoş olmayan durumu yaşayan kişinin (örneğin acı çeken ya da üzülen bir kişinin) o durumundan etkilenerek kendisini de rahatsız hissetmesi ve diğere insana yardım etme yolu ile kendisini bu istenmeyen durumdan kurtarmasıdır. Burada yapılan yardım davranışında yardım eden kişinin asıl amacı kendisini rahatlatmaktır. Bu yardım etme davranışının arkasında egoistik bir güdü bulunmaktadır. İkincisi; bunun tersi, kendinden önce başkalarını düşünmeye dayanan altüstistik yaklaşımı sergileyen kişi, geçici olarak diğere insanın durumunu kendi durumundan daha fazla önemser. Güdülü empatinin asıl amacı ise diğere kişiye yardım ederek onun durumunun iyileşmesini sağlamaktır (ss. 324-329).

Schultz (2000), alturizm hipotezini değerlendirmiştir. Buna göre, yardım etme davranışı hem “egoistik” hem de “alturistik” bir güdüyü taşıyabilir. Kendini sıkıntı içindeki kişinin yerine koymak, bizi empati kurmaya götürür ve alturistik bir güdü bunu sağlar. Empati diğer kişinin rolüne girerek diğer kişiyi rahatlatmak olarak tanımlanır. Bunun zıttında ise eğer diğer kişinin rolü alınmazsa empati gerçekleşmeyecektir ve egoistik güdü hâkim olacaktır. Bununla birlikte her iki itki de yardım etme davranışına yol açabilir. Alturizmin sağladığı yardım davranışının, kişinin kendisine yarar getirip getirmeyeceği belirli değildir, egoizmin sağladığı yardım davranışı ise ya ödül almak ya da cezadan kaçınmak için yapılmaktadır (ss. 391-406).

Yapılan araştırmalara göre, empati kurmayı başaran kişiler, kurmayanlara oranla yardıma ihtiyacı olan kişilere daha fazla yardımda bulunmaktadır (Thakkar ve Kanekar, 1989, ss. 381-387). Bu sonuç başkalarıyla empati kuranların yardıma ihtiyacı olanlara yardım etme ihtimallerinin arttığını göstermektedir. Empati kurmanın yardım davranışına nasıl dönüştüğü konusunda başlıca iki kuramsal açıklama vardır:

1. Sıkıntı içinde bulunan kişi ile empati kuran kişi, karşısındakinin durumunu anladığı için sıkıntı duyar ve bu sıkıntıyı gidermek, yani kendisini rahatlatmak için o kişiye yardımda bulunur.
2. Sıkıntıda bulunan kişi ile empati kurarak onun durumundan haberdar olan kişi, diğerkâm bir davranışta bulunarak sıkıntıda bulunan kişiyi rahatlatmak amacıyla ona yardım eder.

Yukarıdaki açıklamalardan birincisine göre, yardım davranışının temelinde egoist bir güdü, ikincisine göre ise fedakâr (alturistik) bir güdü bulunmaktadır (Smith, Keating ve Stotland, 1989, ss. 641-650; Batson, 1990, ss. 336-346).

Cooney'e (1999) göre ise empati sayesinde insanlar kendilerine de yardım edebilirler. Bir insanın kendisi ve diğer insanlar için empati kurabilmesi, kendi kendine zarar veren düşüncelerden ve yanlış fikre dayanan inançlardan kurtulmasını sağlar (ss. 18-45).

Bir başka çalışmada yardım ilişkisinde müracaatçının sözlü ifadelerine değer veren danışmanın, müracaatçıyı kendi koşulları içinde değerlendirebileceği ve empati yeteneğinin de iyileştirici ilişkileri hızlandırarak pozitif sonuçları arttıracığı vurgulanmıştır (Guttman ve Laporte, 2000, ss. 345-358).

Feldman'a (1996) göre, bir kişinin içsel durumu iyi olduğunda (mutlu, rahat, stressiz vs.) yardıma muhtaç bir kişiye muhtemelen yardım edeceğini; kişinin iyilik halinin yardım etmesini ya da etmemesini belirleyen bir faktör olduğunu ifade etmektedir (ss. 435-436).

Reynolds ve Scott (1999), yapmış oldukları çalışmada empatinin savunmasız bir ilişki için önemli olduğunu ve yardım ilişkisinde müracaatçının tatmin edici ve verimli sonuçları olmasını kolaylaştıracağını belirtmişlerdir. Yine aynı çalışmada empatinin yardım eden kişinin davranışlarına ve tutumlarına bağlı olan kişilerarası bir beceri olduğunu vurgulamışlardır. Onlar için empati birçok bileşenden oluşmakla birlikte gözlemlenebilir bir beceridir (ss. 363-370).

Yöntem

Örneklem

Araştırmanın örneklemini belirlenirken Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği'ne kayıtlı üyelere duyuru yapılmış, araştırmaya katılmaya istekli olduklarını belirten üyeler arasından tesadüfi örnekleme yöntemi ile 295 sosyal hizmet uzmanı araştırmaya dâhil edilmiştir.

Veri Toplama Yöntemi ve Araçları

Araştırmada veri toplamak amacıyla üç bölümden oluşan anket formu kullanılmıştır. İlk kısımda, sosyal hizmet uzmanlarının sosyo-demografik özelliklerini belirlemek için görüşme formu uygulanmıştır. İkinci kısımda King ve Holosko (2012) tarafından geliştirilen Türkçeye uyarlanarak geçerliliği ve güvenilirliği tarafımızca yapılan sosyal hizmet uzmanları için empati ölçeği kullanılmıştır (ss. 174-185). Üçüncü kısımda ise Romer, Charles ve Lizzadro (1986) tarafından geliştirilen ve Duru (2002) tarafından Türkçeye uyarlaması yapılan ve geçerli, güvenilir olduğu ispatlanmış yardım yönelim ölçeği kullanılmıştır (ss. 1001-1012, ss. 292-299).

Araştırmamızda King ve Holosko'dan (2012) Türkçeye uyarlaması tarafımızca yapılan "Sosyal Hizmet Uzmanları için Empati Ölçeği" uygulanmıştır. Bu ölçek orijinalde 41 maddeden oluşmaktadır. Yapılan güvenilirlik ve geçerlilik çalışması sonrasında madde sayısı 27'ye düşürülmüştür. Bu ölçeğin olası en yüksek empati puanı 210'dur (ss. 174-185). King ve Holosko (2012) tarafından geliştirilen ölçekte en düşük empati puanı 134 ve en yüksek empati puanı 188 (M=159, SD=9,23)

bulunmuştur. Ölçekte Cronbach $\alpha = .83$ 'tür (ss. 174-185). Türkçeye uyarlaması, geçerliği ve güvenilirliği 295 sosyal hizmet uzmanı üzerinde tarafımızca yapılan ölçeğin en düşük empati puanı 125 ve en yüksek empati puanı 197 bulunmuştur. Ölçekte Cronbach $\alpha = .885$ 'tir. Üçüncü bölümde ise Romer, Charles ve Lizzadro (1986, ss. 1001-1012) tarafından geliştirilen ve Duru (2002) tarafından Türkçeye uyarlaması yapılan ve geçerli, güvenilir olduğu ispatlanmış yardım yönelim ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçeğin en yüksek puanı 72'dir. Ölçek toplam puanları dikkate alındığında ölçek toplam puanı 1-18 olan katılımcılar "Bencil", 19-36 olan katılımcılar "Kendine Yeten", 37-54 olan katılımcılar "Alıp-Verici" ve 55-72 olan katılımcılar ise "Alturistik" kişilik tipi olarak belirlenmiştir (Romer, Charles ve Lizzadro, 1986, ss. 1001-1012; Duru, 2002, ss. 292-299).

Verilerin Değerlendirilmesi

Araştırmadaki veriler kişisel bilgi formu, sosyal hizmet uzmanları için empati ölçeği ve yardım yönelim ölçeği ile toplanan bilgilerle elde edilmiştir. Araştırma verilerine betimleyici istatistik yöntemi uygulanmış ve yüzdelik hesapları yapılmıştır.

Değişkenler arasında fark olup olmadığını ve anlamlılık düzeyini test etmek amacıyla değişkenlerin özelliklerine göre t- testi ve tek yönlü varyans analizi, değişkenler arasındaki etkileşimi belirlemek için Fisher'ın LSD testi yapılmıştır. Elde edilen nicel bilgiler SPSS 16 paket yazılım programı yardımıyla çözümlenmiştir. İstatistiklerde .05, .01 ve .001 düzeyinde anlamlılık kabul edilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Kullanılan empati ölçeği dikkate alındığında kadınların empati puan ortalamalarının (163,68), erkeklerin empati puan ortalamalarından (162,44) daha yüksek olduğu görülmektedir. Yapılan bazı araştırmalara göre, yine kadınların erkeklere oranla daha yüksek empatik eğilim içinde oldukları görülmüştür (Miron, Otero ve Luengo, 1989, ss. 239-254; Duru, 2002, ss. 292-299; Austin, Evans, Goldwater ve Potter, 2005, ss. 1394-1405; Rueckert ve Naybar, 2008, ss. 162-167; Garaigordobil ve García de Galdeano, 2006, ss. 180-186; Litvack, Mcdougall ve Romney, 1997, ss. 303-324). Bazı araştırmalarda ise empatinin bileşenlerinden olan "duygusal empati" bileşeninde kadınların daha empatik davrandığı, "bilişsel

empati” bileşeninde ise erkeklerin daha empatik davrandığı sonucuna varılmıştır (Garaigordobil, 2009, ss. 217-235).

Araştırma bulgularına göre, katılımcıların cinsiyet dağılımı neredeyse eşit olarak dağılmıştır. Katılımcıların %52,5’i kadın, %37,5’i ise erkektir. Katılımcılar yaşlarına göre incelendiğinde yarısından biraz fazlası (%55,9) 22 ile 30 yaşları arasındadır. %28,5’i 31 ile 40 yaşları arasında, %13,9’u 41 ile 50 yaşları arasında, %1,7’si 51 yaş ve üstündedir. Çalışma süreleri de yaşlarına paralel olarak ilerlemektedir. Katılımcıların dörtte üçüne yakını (%70,8’i) çalışmalarının ilk 10 yılı içindedir. %19,3’ü 11 ile 20 yıl arasında, %9,2’si 21 ile 30 yıl arasında ve %0,7’si ise 31 yıldan daha fazla süredir sosyal hizmet alanında çalışmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları günlük müracaatçı sayılarına göre incelendiklerinde sosyal hizmet uzmanlarının %29,5’i günlük 1 ile 5 arasında müracaatçıyla, %22,7’si günlük 6 ile 10 arasında müracaatçıyla, %13,2’si günlük 11 ile 15 arasında müracaatçıyla, %11,2’si günlük 16 ile 20 arasında müracaatçıyla, %7,8’i günlük 21 ve daha fazla müracaatçıyla görüşürken, %15,6’sı müracaatçı görüşmesi yapmamaktadır. Katılımcılar çalıştıkları alanlara göre incelendiklerinde sosyal hizmet uzmanlarının neredeyse yarısına yakını (%44,1) tıbbi sosyal hizmet alanında, %22’si çocuk alanında, %9,5’i aile alanında, %8,5’i engelli alanında, %5,4’ü yaşlı alanında, %2,7’si adli sosyal hizmet alanında, %2,7’si akademik alanda, %2,7’si kadın alanında ve %2,4’ü ise afetlerde sosyal hizmet alanında görev yapmaktadır.

Tablo 1. Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının sosyo-demografik özellikleri

Özellikler	Sayı	%
Cinsiyet		
Kadın	155	52,5
Erkek	140	47,5
Yaş		
22-30 yıl	165	55,9
31-40 yıl	84	28,5
41-50 yıl	41	13,9
51 yıl ve üstü	5	1,7
Çalışma Süresi		
0-10 yıl	209	70,8
11-20 yıl	57	19,3
21-30 yıl	27	9,2

31 yıl ve üstü	2	0,7
Günlük Müracaatçı Sayısı		
0	46	15,6
1-5	87	29,5
6-10	67	22,7
11-15	39	13,2
16-20	33	11,2
21 ve üzeri	23	7,8
Çalıştıkları Alan		
Tıbbi Sosyal Hizmet	130	44,1
Çocuk	65	22,0
Aile	28	9,5
Yaşlı	16	5,4
Adli Sosyal Hizmet	8	2,7
Engelli	25	8,5
Kadın	8	2,7
Afetlerde Sosyal Hizmet	7	2,4
Akademik	8	2,7
Toplam	295	100

Araştırma bulgularına göre, kadınların yardım ölçeği puan ortalamalarının (42,84) erkeklerin yardım ölçeği puan ortalamalarından (42,19) daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre, kadınlar erkeklere göre daha fazla yardım etme davranışı göstermektedirler. Garaigordobil'in (2009) yapmış olduğu çalışmada da kadınların erkeklere oranla daha fazla yardım davranışı ve prososyal davranış gösterdiği saptanmıştır (ss. 217-235).

Araştırma bulgularına göre, sosyal hizmet uzmanlarının yaşları arttıkça empati ölçeği puan ortalamalarının da doğru orantılı bir şekilde arttığı görülmektedir. Ayrıca çalışma süreleri artan sosyal hizmet uzmanlarının da empati ölçeği puan ortalamaları artmaktadır. Bu durumda yaşlanmanın ve sosyal hizmet alanında çalışmanın empatik becerileri arttırdığı kanısına varılabilir. Yapılan bazı araştırmalarda yüz yüze iletişimin daha yoğun yaşandığı mesleklerde çalışanların daha fazla empatik davranış gösterdiği görülmüştür (Bayam, Dilbaz ve Şimşek, 1995, ss. 182-184; Aydın, 1996, ss. 25-50; Öz, 1992, ss. 2-9; Mlcak ve Zaskodna, 2008, ss. 201-216; İkiz, 2009, ss. 346-356; Pedersen, 2009, ss. 307-322; akt. Tuncay

ve İl, 2009, ss. 39-53). Bir yardım mesleği olan sosyal hizmet mesleği için de yüz yüze görüşme tekniklerinin empatik becerileri arttırdığı söylenebilir.

Araştırma bulguları dikkate alındığında sosyal hizmet uzmanlarının yaşları arttıkça yardım ölçeği puan ortalamalarının ters orantılı bir şekilde azaldığı görülmektedir. Bu durumun nedeninin sosyal hizmet uzmanlarının yaşadığı tükenmişlik olabileceği düşünülmektedir. Daley (1979), sosyal hizmet mesleğini tükenmişlik yaşayan diğer meslekler arasında görmüş ve tükenmişlik yaşayan sosyal hizmet uzmanlarının birtakım özelliklerinden bahsetmiştir. Buna göre, tükenmişlik yaşayan bireyler, hizmet ettikleri kişilerle kendi özel yaşamları arasına katı bir sınır çizmektedirler. Yine hizmet ettikleri kişilerle aralarına fiziksel bir mesafe koymak amacıyla bu kişilerle mümkün olduğunca diyalog kurmaktan kaçınmaktadırlar. Buna ek olarak tükenmişlik hissi içerisinde olan çalışanların müracaatçılarına katı bir biçimde davrandıkları ve bu kişilerin sorunlarını çözmektense “kitaba göre” hareket etmeyi yeğlediklerini ifade etmektedir (ss. 375-379). Buradan da anlaşılacağı üzere herhangi bir profesyonel destek almadan sosyal hizmet mesleğini yerine getiren sosyal hizmet uzmanlarının bir süre sonra tükenmişlik yaşama ihtimalinin olduğu ve tükenmişlik yaşayan sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılarına alturistik bir yardım etme davranışı yerine, sınırlı bir yardım etme davranışı gösterdikleri kanısına varılabilir.

Akademik alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının empati ölçeği puan ortalaması diğer alanlarda çalışanlara göre belirgin bir şekilde fazladır. Bunun nedeninin akademik alanda okunan kaynakların fazlalığı ve lisansüstü eğitim gösterilebilir. En yüksek empati ölçeği puanının da akademik alanda çalışan bir sosyal hizmet uzmanına ait olması bu görüşü destekler niteliktedir. Yardım ölçeği puan ortalamasının en az olduğu alanlar ise yaşlılık ve akademik alan olarak görülmektedir. Bu durum akademik alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının daha az yardım etme davranışı gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Bunun nedeninin akademik alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının herhangi bir müracaatçı görüşmesi yapmamasının olduğu düşünülmektedir. Yapılan çalışmalar, yaşlılık alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının yaşlılık döneminde görülen psikiyatrik bozukluklar, organik bozukluklar ve yaşlıya yaşam becerilerini kazandırma konusunda kendilerini yetersiz hissettiklerini göstermektedir (Hamamcı ve Taşdemir, 2009, ss. 22-33). Bu durumun da sosyal hizmet uzmanlarının yardım becerilerini etkileyebileceği düşünülmektedir.

Araştırma bulgularına göre, lisans eğitimi sonrası kadın alanında eğitim alan sosyal hizmet uzmanlarının en yüksek empati ölçeği puan ortalamasına sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca kadın alanında çalışan ile lisansüstü eğitim alan sosyal hizmet uzmanlarının en yüksek yardım ölçeği puan ortalamasına sahip olduğu görülmektedir. Buna göre, kadın alanında çalışan ve eğitim alan sosyal hizmet uzmanlarının daha fazla empatik eğilim ve yardım etme davranışı gösterdikleri sonucuna varılabilir.

Araştırma kapsamına alınan ve lisans sonrası eğitim almayan sosyal hizmet uzmanlarının en düşük empati ölçeği puan ortalamasına sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca lisans sonrası eğitim almayan ve adli sosyal hizmet alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının en düşük yardım ölçeği puan ortalamalarına sahip olduğu görülmektedir. Buna göre, lisans sonrası eğitimin empati becerileri ve yardım etme davranışı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu görüşüne varılabilir. Yapılan bazı araştırmalara göre de eğitimin empatik eğilimi arttırdığı sonucuna varılmıştır (Salmon, 2003, ss. 167-173; Dereboy, Eskin, Gemalmaz, Gürel ve Harlak, 2005, ss. 83-89; Mete ve Gerçek, 2005, ss. 11-17; Tarrant vd., 2009, ss. 427-446; akt. Tuncay ve İl, 2009, ss. 39-53). Sosyal hizmet alanında empati çalışması yapan Erkan ve Duyan (2000, ss. 297-237), “Sosyal Hizmette Mülakat” dersinin öğrencilerin empatik anlayış düzeyinde artış sağladığını bulmuşlardır.

Araştırma bulgularına göre, “Şefkat Bağlamında Empati” alt ölçeğinin cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir farka neden olduğu görülmüştür ($p<0,05$). Elde edilen bu bulgular, kadın sosyal hizmet uzmanlarının erkek sosyal hizmet uzmanlarından daha fazla şefkat bağlamında empati kurduklarını göstermektedir.

Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının yaşlarının, yardım ölçeği toplam puanları üzerinde anlamlı bir farka neden olduğu görülmüştür ($p<0,01$). 22-30 yaşları arasındaki sosyal hizmet uzmanları ile 41-50 yaşları arasındaki sosyal hizmet uzmanlarının yardım ölçeği toplam puanları üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olduğu görülmüştür.

Sosyal hizmet uzmanlarının toplam çalışma sürelerinin, yardım ölçeği toplam puanları üzerinde de istatistiksel açıdan anlamlı bir farka neden olduğu görülmüştür ($p<0,05$). Elde edilen bu bulgulara göre, 0-10 yıl arasında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının, 11-20 yıl arasında çalışan sosyal hizmet uzmanlarından daha fazla yardım etme davranışı gösterdikleri bulunmuştur.

Sonuç ve Öneriler

Empatinin sosyal hizmet uygulamalarındaki önemi ve yardım etme davranışı üzerindeki etkisini konu alan çalışmalarda genellikle empatinin yardım etme davranışı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Duru (2002), yardım etme eğiliminin perspektif alma ve empatik ilgi ile pozitif ilişkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca empatik eğilim düzeyi yükseldikçe yardım eğiliminin de yükseldiği görülmüştür (ss. 292-299). Bugüne kadar olan araştırmaların sonuçları empatik eğilimlerin yardım davranışlarını olumlu etkilediği şeklindedir (Fakouri, Fakouri ve Zucker, 1991, ss. 743-748; Watson, Biderman ve Savrie, 1994, ss. 701-724; Myyry ve Helkama, 2001, ss. 28-40; Eisenberg, Koller ve Zhou, 2001, ss. 518-534).

Sonuç olarak;

- Sosyal hizmet uzmanlarının empati becerilerinin yardım etme davranışları üzerinde anlamlı bir farklılığa yol açmadığı saptanmıştır ($p>0,05$). Ancak bazı sosyo-demografik bulguların yardım etme davranışları üzerinde anlamlı bir farklılığa yol açtığı görülmüştür. Buna göre sosyal hizmet uzmanlarının yaşlarının yardım ölçeği toplam puanları üzerinde $p<0,01$ düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığa neden olduğu, ancak empati ölçeği toplam puanları üzerinde farklılık yaratmadığı ($p>0,05$) görülmüştür.
- Sosyal hizmet uzmanlarının çalışma sürelerinin yardım ölçeği toplam puanları üzerinde $p<0,05$ düzeyinde anlamlı bir farklılığa yol açtığı, ancak empati ölçeği toplam puanları üzerinde bir farklılığa ($p>0,05$) neden olmadığı saptanmıştır.
- Sosyal hizmet uzmanlarının cinsiyetlerinin şefkat bağlamında empati davranışları üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığa ($p<0,05$) yol açtığı görülürken diğer empati alt ölçekleri olan onaylayıcı ve özenli işbirlikçi inceleme ile temel yardım ve duygusal destek üzerinde farklılığa ($p>0,05$) yol açmadığı görülmüştür.

Etkili iletişim tekniklerinden biri olan ve terapötik etkisi kanıtlanmış olan empati, sosyal hizmet uygulamalarında daha fazla yer almalıdır. Empatiyi kullanan sosyal hizmet uzmanı, müracaatçısı ile güvene dayalı bir yardım ilişkisini başlatmış olur. Sosyal hizmet uzmanı empati kurarak müracaatçısına “Seni anlıyorum”, “Sorununu anlayabiliyorum”, “Düşüncelerin ve duyguların benim için önemli”,

“Bana güvenebilirsin”, “Ben senin aradığın kişiyim” mesajlarını verir. Yardım ilişkisindeki bu büyük adım dikkate alındığında empatinin sosyal hizmet için önemi inkâr edilemez. Bu nedenle gerek sosyal hizmet eğitiminde gerekse hizmet içi eğitimlerde müracaatçısına yardım etmek isteyen sosyal hizmet uzmanlarının empati becerilerinin geliştirilmesi önemlidir.

Sosyal hizmet uzmanlarının kendilerini iletişim becerileri ve empati konusunda geliştirmeleri ve vakaların tartışılabilceği toplantıların yapılması ve işlevsel hale getirilmesi gerekmektedir. Sosyal hizmet derneklerinin ve sosyal hizmet akademisyenlerinin katılımıyla sosyal hizmet uzmanlarına yönelik empati ile ilgili seminerler ve konferanslar düzenlenmelidir.

Sosyal hizmet okullarında empati konusunda özel derslerin konulması, hizmet içi eğitimlerde empatiye de yer verilmesi, sosyal hizmet alanında yeni empati çalışmalarının yapılması sosyal hizmet uzmanlarının etkili bir şekilde müracaatçılara yardımcı olabilmeleri için gereklidir.

Bundan sonra planlanacak çalışmalarda sosyal hizmet eğitiminin empati üzerindeki etkisi, düzenlenecek empati programlarının veya derslerinin sosyal hizmet uzmanlarının empati becerileri üzerindeki etkisi ve tükenmişlik yaşayan sosyal hizmet uzmanlarının yardım etme davranışları üzerine etkisi araştırılabilir. Bu araştırma daha farklı meslek grupları üzerindeki ve bu mesleklerin aldıkları derslerin empati becerileri üzerindeki etkisi incelendiğinde farklı sonuçlar elde edilebilir. Bu sayede yardım ilişkisini kullanan diğer meslek elemanlarının empati becerilerinin gelişimi gözlemlenebilir. Sosyal hizmet ders müfredatının hazırlanmasında bu tür gelişimler göz önünde bulundurulabilir.

Kaynakça

- Austin, E., Evans, J. P., Goldwater, R. ve Potter, V. (2005). A preliminary study of emotional intelligence, empathy and exam performance in first year medical students. *Personality and Individual Differences*, 39, ss. 1395-1405.
- Aydın, A. (1996). *Empatik becerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Batson, C. D. (1990). How social an animal?: The human capacity for caring. *American Psychologist*, 45 (3), ss. 336-346.
- Bayam, G., Dilbaz, N. ve Şimşek, E. (1995). Üç farklı meslek grubunda empatik beceri düzeylerinin karşılaştırılması. *Kriz Dergisi*, 3(1-2), ss. 182-184.
- Carkhuff, R. R. (1969). *Helping & human relations; a primer lay and professional leaders. Vol. 1 selection and training*. New York: Holt, Rinehart and Winston, Inc.
- Cooney, L. (1999). Hypnotherapy and sexual offenders: The first steps towards empathy and healing. *Journal of Heart Centered Therapies*, 3 (1), ss. 18-45.
- Daley, M. (1979). Burnout: Smoldering problem in protective services. *Social Work*, 24, ss. 375-379.
- Dereboy, Ç., Eskin, M., Gemalmaz, A., Gürel, S. ve Harlak, H. (2005). Tıp eğitiminde eşduyumu öğretmek. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 16(2), ss. 83-89.
- Dovidio, J.F. (2000). Prosocial behavior. A. Kazdin (Ed.), *Encyclopaedia of psychology*. Washington, DC: APA Press.
- Dökmen, Ü. (2008). *İletişim çatışmaları ve empati (14. Baskı)*. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Duru, E. (2002). *Öğretmen adaylarında kişi-durum yaklaşımı bağlamında yardım etme davranışı eğilimi, empati ve düşünme stilleri ilişkisi ve bu değişkenlerin bazı psikososyal değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Eisenberg, N., Koller, S. ve Zhou, Q. (2001). Brazilian adolescents' prosocial moral judgment and behavior: Relations to sympathy, perspective taking, gender role orientation and demographic characteristics. *Child Development*, 72(20), ss. 518-534.
- Erkan, G. ve Duyan, V. (2000). Sosyal hizmette mülakat dersinin öğrencilerin empatik anlayışına etkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 1(1), ss. 29-37.
- Fakouri, C., Fakouri, E. ve Zucker, B. K. (1991). Empathy; others-concept and prosocial orientations. *Perceptual and Motor Skills*, 72(30), ss. 743-748.

- Feldman, R. S. (1996). *Understanding psychology (10. Baskı)*. New York: Mc Graw-Hill.
- Garaigordobil, M. ve Garcia de Galdeano P. (2006). Empatía en niños de 10 a 12 años. *Psicothema, 18(2)*, ss. 180-186.
- Garaigordobil, M. (2009). A comparative analysis of empathy in childhood and adolescence: Gender differences and associated socio-emotional variables. *International Journal of Psychology and Psychological Therapy, 9(2)*, ss. 217-235.
- Guttman, H. A. ve Laporte, L. (2000). Empathy in families of women with borderline personality disorder, anorexia nervosa, and a control group. *Family Process, 39(3)*, ss. 345-358.
- Hamamcı, Z. ve Taşdemir, H. S. (2009). Huzurevinde çalışan psikolog ve sosyal çalışmacıların mesleki yeterlilik düzeylerinin incelenmesi. 1. *Uluslararası eğitim araştırmaları kongre kitabı* (ss. 22-33). Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- İkiz F. E. (2009). İlköğretim okullarında çalışan psikolojik danışmanların empati düzeylerinin incelenmesi. *İlköğretim Online, 8(2)*, ss. 346-356.
- Kadushin, A. ve Kadushin, G. (1997). *The social work interview: A guide for human service professionals*. New York: Columbia University Press.
- Kalish, B. (1971). An experiment in the development of empathy in nursing students. *Nursing Research, 20*, ss. 202-211.
- King S. J. ve Holosko, M. J. (2012). The development and initial validation of the empathy scale for social workers. *Research on Social Work Practice, 22(2)*, ss. 174-185.
- Litvack, M. W., Mcdougall, D. ve Romney, D. M. (1997). The structure of empathy during middle childhood and its relationship to prosocial behavior. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs, 123*, ss. 303-324.
- Mete, S. ve Gerçek, E. (2005). PDÖ yöntemiyle eğitim gören hemşirelik öğrencilerinin empatik eğilim ve becerilerinin incelenmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 9 (2)*, ss. 11-17.
- Mlcak, Z. ve Zaskodna, H. (2008) Analysis of relationships between prosocial tendencies, empathy, and the five-factor personality model in students of helping professions. *Studia Psychologica, 50(2)*, ss. 201-216.
- Myrny, L. ve Helkama, K. (2001). University students' value priorities and emotional empathy. *Education Psychology, 21(1)*, ss. 28-40.
- Miron, L., Otero, J. M. ve Luengo A. (1989). Empatía y conducta antisocial. *Análisis y Modificación de Conducta, 15*, ss. 239-254.

- Öz, F. (1992). *Hemşirelerin empatik iletişim becerisi ve eğilimine eğitimin etkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Pedersen, R. (2009). Empirical research on empathy in medicine - a critical review. *Patient Education and Counseling*, 76 (3), ss. 307-322.
- Platt, F. W. ve Platt, C. M. (1998). Empathy: A miracle or nothing at all. *Journal of Clinical Outcomes Management*, 5(2), ss. 126-143.
- Reynolds, W. J. ve Scott, B. (1999). Empathy: A crucial component of the helping relationship. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 6, ss. 363-370.
- Romer, D., Charles, G. L. ve Lizzadro, T. (1986). "A person-situation approach to altruistic behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(5), ss.1001-1012.
- Rueckert, L. ve Naybar, N. (2008). Gender differences in empathy: The role of the right hemisphere. *Brain and Cognition*, 67(2), ss. 162-167.
- Salmon, S. (2003). Teaching empathy: The peace curriculum. *Reclaiming Children and Youth: The Journal of Strength-based Interventions*, 12(3), ss. 167-173.
- Schultz, P. W. (2000). Empathizing with nature: The effects of perspective taking on concern for environmental issues. *Journal of Social Issues*, 56 (3), ss. 391-406.
- Smith, K. D., Keating, J. P. ve Stotland, E. (1989). Altruism reconsidered: The effect of denying feedback on a victim's status to empathic witnesses. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, ss. 641-650.
- Tarrant, M., Cottom, T. ve Dazeley, S. (2009) Social categorization and empathy for outgroup members. *British Journal of Social Psychology*, 48, ss. 427-446.
- Thakkar, B. M. ve Kanekar, S. (1989). Dispositional empathy and causal attribution as determinants of estimated willingness to help. *The Irish Journal of Psychology*, 10(3), ss. 381-387.
- Truax, C. (1961). *A scale for the measurement of accurate empathy* (Discussion paper 20). Wisconsin, Wisconsin Psychiatric Institute.
- Truax, C. (1970). Length of therapist response, accurate empathy and patient improvement. *Journal of Clinical Psychology*, 26, ss. 539-541.
- Tuncay, T. ve İl, S. (2009). Sosyal hizmet uygulamasında empatiyi yeniden düşünmek. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 20(2), ss. 39-53.
- Watson, R. J., Biderman, M. D. ve Sawrie, M. S. (1994). Empathy, sex role orientation, and narcissism. *Sex Roles: A Journal of Research*, 30 (9-10), ss. 701-724.

YETİŞTİRME YURTLARINDA KALAN VE ORTAÖĞRETİME DEVAM EDEN ÖĞRENCİLERİN SELF-DETERMİNASYON DAVRANIŞLARI

Dilek TÜRKMEN ARSLAN¹ - Prof. Dr. Emine ÖZMETE²

Öz

Bu çalışmada yetiştirme yurtlarında kalan ve ortaöğretime devam eden 12-17 yaş aralığındaki öğrencilerin self-determinasyon davranışları ile bu davranışların bazı değişkenlere göre açıklanması amaçlanmıştır. Bu araştırma nicel araştırma yöntemi ile yürütülmüştür. Araştırma evrenini Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na (Mülga) bağlı yetiştirme yurtlarında kalan 12-17 yaşları arasındaki öğrenciler oluşturmaktadır. Edirne'de Erkek Yetiştirme Yurdu ve Çocuk Sitesi Müdürlüğü, İstanbul'da Atatürk Kız Yetiştirme Yurdu, Kırşehir'de Erkek Yetiştirme Yurdu ve Kız Yetiştirme Yurdu, Kocaeli'nde 75. Yıl Cumhuriyet Erkek Yetiştirme Yurdu Müdürlüğü ve Sakarya'da Erkek Yetiştirme Yurdu ve Kız Yetiştirme Yurdu'nda kalan ve okula devam eden kızlar ile erkekler tam sayımla araştırma kapsamına alınmıştır. Veri toplama aracı olarak AIR Self-Determinasyon Ölçeği (AIR Self-Determination Scale) kullanılmıştır. Ölçeğin güvenilirliği için hesaplanan Cronbach Alpha katsayısı 0,91 olarak bulunmuştur. Öğrencilerin self-determinasyon açısından sahip oldukları fırsatlar %72,43; self-determinasyon davranışlarını gerçekleştirme düzeyleri toplamda %74,51 olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Self-determinasyon, yetiştirme yurtları, eğitim ve self-determinasyon, geçerlik, güvenilirlik çalışması.

¹ Bilim Uzmanı, Sağlık Bakanlığı, Ankara, turkmedilek@gmail.com.

² Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, Ankara, cozmete@yahoo.com.

SELF-DETERMINATION BEHAVIORS OF SECONDARY EDUCATION STUDENTS WHO RESIDE IN ORPHANAGES

Abstract

It was aimed in this study to examine the self-determination behaviors of the secondary education students aged between 12-17 years, who lived in orphanages, and to explain these behaviors by some variables. The relevant survey was performed on the basis of quantitative research method. The research population was comprised of students aged between 12-17 years, who live in orphanages, run by the Institute of Social Services and Child Protection (abolished). The entire female and male students attended school and inhabited in the Directorate of Orphanage for Boys and Childrens' Site in Edirne, Atatürk Orphanage for Girls in Istanbul, Orphanage for Boys and Orphanage for Girls in Kırşehir, 75th Year Republic Orphanage for Boys in Kocaeli, and Orphanage for Boys and Orphanage for Girls in Sakarya were enrolled in the research. AIR Self-Determination Scale was used as the data collection tool. The Cronbach Alpha coefficient in proof of the reliability of the scale was found to be 0.91. The total ratio of the opportunities provided to the students regarding the self-determination, and the total level of actualization of the self-determination behaviors were 72.43 %, and 74.51 %, respectively.

Keywords: Self-determination, orphanage, education and self-determination, validity, reliability study.

Giriş

Self-determinasyon bireylerin istemli eylemlerini açıklamak için kullanılan bir kavramdır (Wehmeyer vd., 2007a, s. 5). Türkçede kendi kaderini tayin olarak da ifade edilen self-determinasyon davranışı bilinçli olarak gerçekleştirilen duygusal, zihinsel ve düşünsel süreçleri içeren bir eylemdir. İlk olarak, 1960'lı yıllarda davranış bilimleri alanında çalışan uzmanlar self-determinasyon davranışını "özerklik/özgürlük" bağlamında değerlendirmişlerdir (Zavalloni, 1962, s. 239). Özgürlük/özerklik kavramlarının bireyin biyolojik ve psikolojik özerkliğini, yaşamdaki farklı seçenekler arasından en uygun olana karar verme sürecini içerdiği belirtilmektedir. Kavramın Türkçe ifadesi konusunda tam bir fikir birliği olmadığı görülmektedir. Özellikle bazı sosyal bilim dallarındaki çalışmalarda self-determinasyon ya da kendi kaderini tayin gibi kavramlar kullanılırken bazı çalışmalarda özerk benlik yönetimi, öz-belirleme, öz-belirleyicilik, kendini belirleme ve özdenetim kavramları ile açıklanmıştır (Ünver, 2004, s. 7; Cihangir Çankaya, 2005, s. 1; Ersoy Kart ve Güldü, 2008, s. 190; Yeşilyurt 2008, s. 11; Özer, 2009, s. 1; Ulaşan Özgüle, 2011, s. 5; Kındap, 2011, s. 1).

Self-determinasyon toplumda yaşayan tüm bireylerin sosyal, kültürel ve ekonomik olarak gelişmelerini belirleyen bir haktır. Herkesin yaşamı anlamlandırma biçimi, istekleri ve ihtiyaçları farklı olduğu için self-determinasyon

bireyden bireye değişen bir süreçtir. Bu nedenle self-determinasyon bireylerin istemli eylemlerini açıklamak için kullanılmaktadır (Wehmeyer vd., 2007a, s. 5). Bireyin self-determinasyon davranışı özerklik kapasitesi ile yakından ilişkilidir. Bir canlının işlevselliğinin esas nedeni kendi yaşamıdır. Bu nedenle her birey dışsal güçlerin baskısı altında olmadan kendi içsel yasasına göre hareket etme özgürlüğüne sahiptir (Zavalloni, 1962, s. 239). Birey doğan, büyüyen, belirli bir ailede yaşayan, sosyal ve kültürel alanı **içinde bölünmez bir bütün olan**, bir amaç için hareket ederken aynı zamanda sosyal ve yaratıcı olan, karar verme yeteneğine sahip varlıktır (Corey, 2008, ss. 155-156).

Self-determinasyon birey merkezli olup bireyin nerede yaşamak istediği, kim olduğu, ihtiyaç duyduğu kaynaklar ve hizmetlerin neler olduğu, bunları kimin sağlayacağı, zamanını nasıl yöneteceği, eğitim ve sağlık gibi toplumsal olanaklardan nasıl yararlanacağı, bireylerle ve toplumla nasıl iletişim kuracağı gibi yaşamı biçimlendiren konularda karar vermesini içeren bir süreçtir (Deci ve Ryan, 2004, s. 9). Self-determinasyon sürecinde bireyin saygı, sahip olma, destek, seçim yapabilme gibi değerleri de güçlenmektedir. Bu noktada Wehmeyer ve arkadaşları (2007a), bireyin self-determinasyon davranışlarını, yaşamdaki öncelikleri ortaya koyan ve kaliteli yaşamı sürdürmeyi güçlendiren iradeli eylemler olarak tanımlamakta; bireyin kendi kendini yönetebilmesini/ otonomisini, kendi kararlarını verebilmesini, kendi yaşamını düzenlemesini, psikolojik olarak güçlenmesini, kendini gerçekleştirmesini ve başarılı bir yaşam yönetim sistemini içeren bir süreç olarak açıklamaktadır. Bu süreci yaş; sahip olunan fırsatlar; bireysel, kurumsal ve toplumsal kapasite ile yaşam dönemi gibi değişkenlerin temel ve yapısal özelliklerinin etkileyebildiği vurgulanmaktadır (ss. 6-7). Self-determinasyon davranışını daha ayrıntılı açıklamak üzere tartışılan önemli iki teori bulunmaktadır:

- (i) Self-Determinasyon Teorisi
- (ii) İşlevsel Self-Determinasyon Teorisi

İlk olarak, **Self-Determinasyon Teorisi**, self-determinasyon davranışının insanların doğuştan gelen bir ihtiyacı olduğunu ve bu konuda gerekli yeterliliğe doğuştan sahip olduklarını varsayar (Grolnick vd., 2002, s. 149). Self-Determinasyon Teorisi, insanların gelişmek için doğuştan eğilimi olan aktif organizmalar olduğunu ancak bunun sosyal çevrenin desteğiyle ortaya çıktığını, bu noktada ise sosyal çevrenin bazen zorlaştırıcı bazen de kolaylaştırıcı etkisinin olduğunu belirtir. Buna göre doğuştan gelen psikolojik ihtiyaçlar; özerklik

ihtiyacı, yetkinlik ihtiyacı ve başkalarıyla sosyal ilişki ihtiyacıdır. Özerklik ihtiyacı, kişinin eylemlerinde kendi kendine karar verebilmesidir. Yetkinlik ihtiyacı, kişinin çevresiyle başa çıkabilmek için kendini yeterli hissetmesidir. Başkalarıyla sosyal ilişki ihtiyacı da kişinin tatmin edici ve destekleyici sosyal ilişkilere sahip olduğunu hissetmesidir (Gagne ve Deci, 2005, s. 334-335; Ersoy Kart ve Güldü, 2008, s. 190; Amiot vd., 2008, s. 205; Darner, 2009, s. 43). İkinci olarak, İşlevsel **Self-Determinasyon Teorisine** göre, Wehmeyer ve arkadaşları (2007a), self-determinasyon sürecinin bireylerin kendileri için hizmet etme işlevi bakımından tanımlanması gerektiğini belirtmektedirler. Buna göre self-determinasyon insan yaşamının ve kalitesinin sürdürülmesi ve geliştirilmesinde birincil rol oynamakta ve istemli hareketleri vurgulamaktadır (s. 6). Self-determinasyonu tanımlayan istemli hareketlerin dört temel özelliği bulunmaktadır:

- (i) Özerktir.
- (ii) Kendini düzenleyicidir.
- (iii) Psikolojik tutumların güçlendirilmesiyle tepki vericidir.
- (iv) Kişinin kendisini gerçekleştirme özelliğine sahiptir.

Self-determinasyon davranışına ait bu belirgin özellikler, farklı durumlar karşısında bireyin tutumunun benzer fakat aynı olmadığı örüntüsüne sahiptir. Seçim yapma, karar verme, problem çözme, hedef belirleme ve hedefe ulaşma, kendini düzenleme/kendini yönetme, kendini savunma ve liderlik becerileri ile olumlu kontrol algıları, etkililik ve sonuç beklentileri ve öz-farkındalık; self-determinasyon davranışının tamamlayıcı unsurları olarak ortaya çıkmaktadır. Self-determinasyon bireyin kendisini ve çevresini tanıma, sahip olduğu değerler, plan, eylem, sınanmış çıktılar ve öğrenme süreci ile gerçekleşmektedir (Wehmeyer ve Field, 2007b, s. 6-8).

Yaşam döngüsündeki değişimler, özellikle ergenlik ve gençlik gibi hassas dönemler benliği etkiler. Dışarıdaki durum ve benlik arasındaki akışı engelleyebilir ve yeni davranışsal tepkilerin geliştirilmesine neden olabilir. Bazı değişimler bireylerin kişisel özelliklerine bağlı olarak farklı değerlendirilir ve yönetilir (Amiot vd., 2008, s. 205). Bu noktada self-determinasyon davranışlarının yaşam dönemlerine göre değişim zamanlarında önemli bir yeri vardır. Çünkü self-determinasyon davranışı problem çözme ve yeni durumlara uyumda esneklik gösterilmesinde kolaylaştırıcı bir etkiye sahiptir (Grolnick vd., 2002, s. 164).

Ergenlik ve gençlik bunalımlar, öfkeler, çatışmalar, kaygılar, yanılgılar, bencillik ve başkaldırma, bocalama, çelişkiler ve kararsızlıkları içeren çalkantılı bir yaşam dönemidir. Diğer yandan ergenlik ve gençlik dönemi, hayaller, tutkular ve idealler oluşturmayı, sıkı arkadaşlıklar kurmayı, karşı cinsle ilgiyi, kendini kanıtlamayı ve kimlik oluşturmayı içeren bir süreçtir (Yörükoğlu, 2000, s. 19). Ergen, kendisi olmaya çabalar ve bunu yaparken de self-determinasyona yönelik duygu, düşünce ve davranış örüntüsü geliştirir. Ergen birey, çevresindeki birçok kendilik davranışını gözlemleyerek bunu sentezler, bütünleştirir ve kendisine ait bir kendilik oluşturur. Bu bağlamda ergenlik, kendiliğin gelişimi için önemli ve kritik bir dönemdir (Masterson, 2010, s. 50-51). Kendiliğin oluşumu ise self-determinasyonda önemli bir unsurdur.

Birey; çocukluk çağında anne ve babasını örnek alarak, onlarla özdeşim kurarak benlik geliştirir. Gençlik çağında ise ergen, özdeşim örneklerini yeni baştan değerlendirir. Kendine yeni özdeşim örnekleri bulur ve deneye yanıla kendi benliğini oluşturur. Ergen, kimliğini oluştururken kendisini hem eşsiz hem de çevresiyle anlamlı bağlar kurmuş biri olarak görür (Yörükoğlu, 2000, s. 110). Bu noktada yetiştirme yurdunda kalan gençler özellikle üzerinde durulması gereken bir grubu oluşturmaktadır. Bu gençlerin kendilik kavramının gelişmesinde etkili olan özdeşim modelleri çoğu zaman öğretmenler, uzmanlar, yöneticiler olmaktadır. Kendi başına kararlar alması ve bunları uygulayabilmesi, kısacası ergenin yaşamı üzerinde söz sahibi olması, self-determinasyon açısından büyük önem taşımaktadır. Bireylerin ruhsal yönden, sağlıklı ya da olumsuz bir kişilik geliştirmeleri anne baba tutumlarına dolayısıyla anne-baba-çocuk arasındaki ilişkinin niteliğine bağlıdır. Ancak bazı çocuklar boşanma, ölüm, terk edilme gibi nedenlerle benlik gelişimi için önemli olan aile ortamından yoksun kalabilmekte, bu ortamdan uzak olan bazı çocuklar, devletin oluşturduğu çeşitli kurumlarda koruma altına alınabilmektedir. Yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin benlik düzeylerinin, kendilik algılarının daha düşük olup olmadığı ve yetiştirme yurdunda kalmanın benliği olumsuz etkileyip etkilemediği tartışılmaktadır (Uğurlu, 1994, ss. 80-82; Aral vd., 2005, ss. 30-31). Bu çalışma yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin self-determinasyon davranışlarına ilişkin değerlendirmelerini ortaya koyma ihtiyacından hareketle yürütülmüştür.

Eğitim ve Kendi Kaderini Tayin

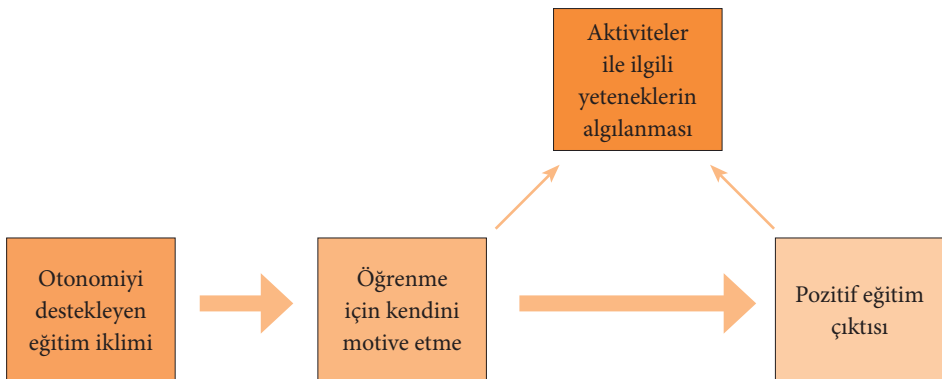
Millî Eğitim Temel Kanunu'nda (1739 sayılı; 1973) eğitimin temel amaçlarından biri öğrencileri “Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve

sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirme” olarak belirtilmektedir (Madde 2). Eğitim süreci, toplumsal yaşam içinde bireyin etkililiğini sağlamak üzere sosyal işlevselliğini geliştirmeyi amaçlar. Ayrıca kişinin kendi kararını kendisinin vermesine olanak sağlayarak yaşamı üzerinde söz sahibi olmasına, kendi gücünün farkına varmasına ve böylelikle kendi değişimini başlatmasına yardımcı olacak bilgileri sağlar. Böylece bireyde istendik davranışlar oluşturma süreci olan eğitim, bireyin self-determinasyon davranışlarının gelişmesi açısından oldukça etkilidir.

Otonomiye destekleyici bir öğrenme ikliminin öğrencilerin self-determinasyon düzeylerini ve öğrenme yeteneklerini arttırdığı belirtilmektedir. Böylece özgüvenlerinin yükseldiği ve endişelerinin azaldığı açıklanmaktadır. Eğitim sürecinde kullanılacak self-determinasyon modeli Şekil 1’de gösterilmektedir (Williams ve Deci, 1998, s. 304).

Bu araştırmanın da örneklem grubunu oluşturan yetiştirme yurdunda kalan öğrencilerin hem okul hem de yurt ortamında birlikte olduğu öğretmen, sosyal hizmet uzmanı, psikolog ve diğer profesyonel meslek grupları bu ergenlerin self-determinasyon davranışlarının biçimlenmesinde etkili olmaktadır.

Şekil 1. Eğitim sürecinde self-determinasyon modeli (Williams ve Deci, 1998, s. 305).

Self-determinasyon uygulamada bireyin seçim yaparken ve karar verirken özgür olma hakkı ve ihtiyacını tanımadır. Profesyonel meslek grupları hakka saygı duyma, ihtiyaçları gözetme, öz-yönelim için kişinin kendisinin farkına varmasına yardım etme, eylem potansiyelini güdüleme, toplumdaki ve kişinin sahip olduğu

kullanılabilir uygun kaynakları kullanma sorumluluğuna sahiptir (Higham, 2006, ss. 119-120).

Yetiştirme yurtlarında çalışan profesyonellerin iş yükü, yetersiz istihdam gibi nedenler ile bire bir ergenlerle ilgilenememeleri ya da niteliği düşük iletişim, ergenlerin sosyal destek mahrumiyetini arttırmaktadır. Bu da onların sorun çözme kapasitelerine etki eden bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Örselenmiş bir danışan grubu olan yetiştirme yurdunda kalan çocuklar/ergenler ruh sağlığı açısından riskli bir ortamda kalma sürecinde, duygusal uyaranların azlığı nedeniyle sağlıklı bir kimlik gelişme sürecini yaşayamamaktadırlar. Bu nedenle karar alma ve self-determinasyon davranışı sergilemede, normal süreç için gerekli becerileri tam anlamıyla edinemeyebilirler. Bu noktada profesyonel meslek elemanları ve yöneticiler çocuğun/ergenin kendi seçimini yapması üzerinde odaklanmasını cesaretlendirerek kaynaklarını kullanmasına ve becerilerini geliştirmesine yardımcı olmalıdırlar (Segal vd., 2007, s. 168).

Yaşam dönemi yaklaşımına göre, yaşam döngüsündeki değişimler özellikle ergenlik ve gençlik gibi hassas dönemler self-determinasyon davranışlarını etkilemektedir. Özellikle ergenlik ve gençlik döneminde pekişen self-determinasyon davranışları, yetişkinliği ve genel yaşama ilişkin davranışları da biçimlendirmektedir (Amiot vd., 2008, s. 205). Bu nedenle özellikle ortaöğretim döneminde ergenlerin self-determinasyon davranışlarının belirlenmesi; aile ve okul tarafından ergene sunulması gereken fırsatların yeniden gözden geçirilmesi, ihtiyaç doğrultusunda psiko-sosyal destek mekanizmalarının planlanması ve ergenin self-determinasyon davranışlarının desteklenmesi açısından önemlidir. Bu çalışmanın amacı; AIR Self-Determinasyon Ölçeği'ni Türkçeye uyarlamak ve yetiştirme yurtlarında kalan ve öğrenimine devam eden 12-17 yaş grubundaki öğrencilerin kendi kapasitelerini değerlendirme açısından yaptıkları ve hissettikleri şeylerdeki self-determinasyon davranışları ile okulda ve yurttaki neler olduğuna ilişkin self-determinasyon davranışlarını ve bu davranışları etkileyen değişkenleri ortaya koymaktır. İnsan gelişiminde önemli bir dönem olan ergenlikte bireyleşme süreci belirginleşir. Ergen; aile, okul, öğretmenler, arkadaşlar gibi sosyal çevrelerin de etkisi ile kimliğini oluşturma sürecini yaşarken kendiliğine dair farkındalığı da artarak self-determinasyon davranışları sergilemeye başlar. Yetiştirme yurtlarında kalan ergenler için hem yaşam dönemi hem de yaşadıkları koşulların hassasiyeti göz önünde bulundurulduğunda self-determinasyon davranışlarının araştırılması önemli bir konu olarak saptanmıştır.

Yöntem

Bu araştırmada ilk olarak, AIR Self-Determinasyon Ölçeği'nin Türkçeye uyarlaması gerçekleştirilmiştir. İkinci olarak, yetiştirme yurdunda kalan ve ortaöğretime devam eden öğrencilerin self-determinasyon davranışlarını belirlemek ve bu davranışların hangi değişkenlere bağlı olarak arttığını ya da azaldığını ortaya koymak için korelasyonel bir çalışma yapılmıştır. Bu araştırmada cinsiyet, harçlık düzeyi, annenin öz olup olmaması, annenin sağ olup olmaması değişkenleri bağımsız değişken; self-determinasyon davranışları ise bağımlı değişken olarak ele alınmıştır.

Araştırma evrenini Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na (Mülga) bağlı yetiştirme yurtlarında kalan ve öğrenimlerine devam eden 12-17 yaşları arasındaki öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmada Edirne Erkek Yetiştirme Yurdu ve Edirne Çocuk Sitesi, İstanbul Atatürk Kız Yetiştirme Yurdu, Kırşehir Erkek Yetiştirme Yurdu ve Kız Yetiştirme Yurdu, Kocaeli 75. Yıl Cumhuriyet Erkek Yetiştirme Yurdu ve Sakarya Erkek Yetiştirme Yurdu ve Kız Yetiştirme Yurdu'nda kalan ve ortaöğrenimine devam eden kız ve erkek öğrenciler tam sayım ile araştırma kapsamına alınmıştır. Sözü edilen bu kurumlarda araştırma verilerinin elde edildiği 24 Eylül-30 Kasım 2011 tarihleri arasında 360 kişinin kaldığı bilgisi resmî olarak elde edilmiştir. Gönüllülük esasına dayalı olarak yürütölen araştırmada 260 öğrenciye yurttaki uzmanlar tarafından anket uygulanmış; bu anketlerin incelenmesi sonucunda 88'i kız, 99'u erkek öğrencilere ait olmak üzere 187 anket bu araştırmada değerlendirilmiştir. Bu araştırmada sosyal hizmetler kurumu olarak yetiştirme yurtlarında veri toplamak üzere izin alma sürecinde yaşanan güçlükler ve bu kurumlarda araştırma yürütme ile ilgili sınırlamalar nedeniyle ölçek uyarlamak ve bulguları oluşturmak için aynı örneklem grubu kullanılmıştır.

Ölçme Aracı

Bu araştırmada veriler, öğrencilerin self-determinasyon davranışlarını belirlemek amacı ile geliştirilen AIR Self-Determinasyon Ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Ölçeğin özgün formu Amerikan Araştırma Enstitüsü tarafından lise öğretmenleri ve Columbia Üniversitesi'nin iş birliği, Amerika Birleşik Devletleri Eğitim Departmanı ve Özel Eğitim Programları Ofisi'nin (OSEP) desteğiyle geliştirilmiştir. Ölçeğin; Öğrenci Formu, Ebeveyn Formu ve Eğitimci Formu olmak üzere üç formu bulunmaktadır. Ölçek, öğrencilere yönelik bütünleyici

bir değerlendirmeyi içermektedir. Her formda öğrencinin self-determinasyon davranışına izin veren yetenekleri, bilgileri ve algıları (öğrencinin kapasitesi) ile okulda ve evdeki (yaşadıkları yerdeki) yaşantılarının boyutu, bazı davranışlara izin verilme (öğrenciye tanınan fırsatlar) durumları değerlendirilmektedir (Levin ve Rotheram-Fuller, 2011, s. 353-354). Bu araştırmada ise yalnızca AIR Self-Determinasyon Ölçeği-Öğrenci Formu kullanılmıştır. Öğrenci Formu 24 madde ve “Yaptığım şeyler”, “Nasıl hissederim?”, “Okulda neler olur?” ve “Evde neler olur?” (bu çalışma için “Yurtta neler olur?” şeklinde düzenlenme yapılmıştır) olmak üzere dört faktörden oluşmaktadır. Madde cevapları için Likert tipi 5’li derecelendirme ölçeği kullanılmıştır. Her faktörün içinde “düşünme, yapma, düzenleme” konuları yer almaktadır. Buna göre; her konudan (düşünme, yapma, düzenleme) en düşük “0”, en yüksek “10” puan alınmaktadır. Kapasite kategorisi içindeki “Yaptığım şeyler” ve “Nasıl hissederim?” faktörleri kendi arasında, fırsat kategorisi içindeki “Okulda neler olur?” ve “Evde neler olur?” faktörleri de kendi arasında hesaplanmaktadır. Her iki bölümden elde edilen toplam puan, en düşük “0”, en yüksek “120” dir. Bu doğrultuda, alınan puan aralığına göre öğrencinin self-determinasyon düzeyi belirlenir. Yüksek puan, öğrencilerin self-determinasyon davranışlarını daha çok sergilediklerini göstermektedir. Ölçekte yapılandırılmış maddelere ek olarak öğrencilerin self-determinasyon davranışlarını sergilemeye ilişkin hedeflerini belirlemek üzere üç açık uçlu soru bulunmaktadır.

Verilerin Analizi

Araştırma sonucunda elde bilgiler SPSS 17 ve SPSS 21 programlarında analiz edilerek değerlendirilmiştir. AIR Self-Determinasyon Ölçeği’nin Türkçe uyarlaması yapılmış, ölçeğin yapı geçerliğini belirlemek için Açıklayıcı Faktör Analizi ve Doğrulayıcı Faktör Analizi tekniği kullanılmıştır. Ölçeğin güvenilirlik analizi için iç tutarlılık katsayısı olan Cronbach Alpha değeri hesaplanmıştır. Öğrencilerin hangi grubun üyesi olduğunu (self-determinasyon davranışını sergileyen ya da sergilemeyen) kestirmede bir regresyon denklemi oluşturmak; öğrencilerin self-determinasyon davranışlarının hangi değişkenlere bağlı olarak arttığını ya da azaldığını belirlemek amacıyla İkili Logistik Regresyon Analizi uygulanmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik Analizi

Çalışma grubu.

Araştırmada çalışma grubunu Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na (Mülga) bağlı yetiştirme yurtlarında kalan ve öğrenimlerine devam eden 12-17 yaşları arasındaki öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmada Edirne Erkek Yetiştirme Yurdu ve Edirne Çocuk Sitesi, İstanbul Atatürk Kız Yetiştirme Yurdu, Kırşehir Erkek Yetiştirme Yurdu ve Kız Yetiştirme Yurdu, Kocaeli 75. Yıl Cumhuriyet Erkek Yetiştirme Yurdu ve Sakarya Erkek Yetiştirme Yurdu ve Kız Yetiştirme Yurdu'nda kalan ve öğrenimine devam eden 12-17 (bitirilen yaş) yaşları arasında ortaöğrenimine devam eden toplam 187 öğrenciden veriler elde edilmiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin yarısından fazlası (%52,9) erkeklerden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan kızların oranı ise %41,7'dir. Öğrencilerin yaş aralığı 12 ile 17 arasında değişmekte olup ortalama yaş 14,6 olarak bulunmuştur. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin çoğunlukla (%58,3) lisede öğrenimlerine devam ettikleri; yaklaşık üçte birinin (%38,5) ilköğretimde öğrenimlerini sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Yetiştirme yurtlarında kalan öğrencilerin %56,1'inin harçlıklarını kurumdan temin ettikleri, %28,3'ünün hem kurumdan harçlık hem de burs aldıkları belirlenmiştir. Hem ailesinden hem de kurumdan harçlık alanların %4,3; hem aile hem kurum hem burs olarak harçlıklarını temin edenlerin de %3,2 oranında olduğu ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin yalnızca %10,2'si aylık olarak aldıkları harçlıkları çok yeterli olarak değerlendirmiştir. Öğrencilerin yaklaşık dörtte biri (%25,1) harçlıklarını yeterli bulurken yine dörtte biri (%25,1) idare eder yanıtını vermiştir. Harçlıklarını hiç yeterli bulmayanların oranı ise %18,7'dir.

Dil eşdeğerliği.

AIR Self-Determinasyon Ölçeği'nin, dil geçerliğini belirlemek amacıyla aşağıdaki işlemler yapılmıştır. Ölçeğin İngilizce orijinalinde yer alan maddeler, önce araştırmacı tarafından daha sonra da sosyal hizmet alanında çalışan üç akademisyen, biri ölçme ve değerlendirme ve biri İngilizce öğretmenliği bölümünde çalışmakta olan iki uzman olmak üzere toplam beş uzman tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Daha sonra bu çeviriler bir araya getirilerek hepsinin ortak yönleri aranmış ve farklılık gösteren ifadeler, çeviri yapan kişiler ile

görüülerek ortak bir cümle haline getirilmiştir. Uzman görüşüne dayanarak oluşturulan Türkçe formu, öncekinden farklı beş kişi tarafından tekrar İngilizceye çevrilmiştir. Ölçeğin orijinal hali ile tekrar İngilizceye çevrilmiş hali öncekinden farklı üç uzman ve akademisyene incelettirilerek ikisi arasında farklılığın olmadığı yönünde ortak görüşe varılmıştır. Uzmanların AIR Self-Determinasyon Ölçeği Türkçe formunun bu şekli ile konu, kavram ve kapsam açısından Türkiye'deki kültür yapısına ve soruların kapsamının araştırmaya katılan grubun (öğrencilerin) yaşam deneyimlerine uygun olup olmadığına ilişkin görüşleri de alınmıştır. Ölçeğin Türkçe formunun bu ilk şeklinin yönerge ve maddelerinin dil ve anlaşılabilirliğini test etmek, kültürel eşdeğerliği sağlamak amacı ile form denek grubundan 10 kişiye uygulanmıştır. Geri bildirimler doğrultusunda ölçeğe son şekli verilerek uygulamaya hazır hale getirilmiştir.

Ölçeğin Faktör Yapısı

Yapı geçerliği.

AIR Self-Determinasyon Tayin Ölçeği özgün formu, “Yaptığım şeyler”, “Nasıl hissederim?”, “Okulda neler olur?” ve “Evde neler olur?” şeklinde dört faktöre sahiptir. Katılımcılardan ölçekte verilen ifadelerden kendilerine en uygun olanı seçmeleri ve formun sonunda yer alan açık uçlu soruları cevaplamaları istenmektedir. Orijinal ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik sonuçları yüksek (.91-.98), bölünmüş ögeler testine göre iç tutarlılık sayısı ,95 ve retest sonucunda geçerlilik sonucu ,74 olarak bulunmuştur. Faktör analizi sonucunda “kapasite” ve “fırsat” kategorileri tanımlanmıştır (Levin ve Rotheram-Fuller, 2011, s. 354).

Bu araştırmada AIR Self-Determinasyon Ölçeği, “Yaptığım şeyler”, “Nasıl hissederim?”, “Okulda neler olur?” ve “Yurtta neler olur?” faktörleri şeklinde isimlendirilmiştir. Faktör analizi, birbiriyle ilişkili olan çok sayıdaki değişkeni, aslında az sayıda ve aralarında anlamlı ortak bir yapı bulunan faktörler halinde sınıflandırmaya ve gruplandırmaya yarayan keşfedici bir istatistik tekniğidir (Büyüköztürk, 2008, s. 133). Ölçek soruları hâlihazırda dört bölümde öngörülüp sınıflandırılarak uygulanmıştır.

Faktör analizinin yapılabilmesi için yeterli sayıda örnekleme ulaşılması gerekmektedir. Örneklemin yeterliliğini değerlendirmek üzere Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri hesaplanmıştır. KMO değeri 0,890 olup faktör analizi yapmak için oldukça uygun olduğu görülmüştür. Değişkenlerin birbiriyle korelasyon

gösterip göstermediğini sınavan Bartlett's Testi anlamlılığı da ($p=0,000$; $p<0,10$) faktör analizi yapmanın uygun olduğunu göstermiştir.

Metot olarak temel bileşenler (principal components) seçilmiş ve özdeğeri (eigenvalues) 1'den büyük olan faktörler dikkate alınmıştır. Maddeler içindeki faktöriyel varyanslar 0,437-0,695 arasında değişmektedir. Zaten faktör ağırlığının 0,30 ve üzerinde olması beklenmektedir. Orijinal ölçekte dört faktör bulunmaktadır. Bu çalışmada da özdeğeri 1'in üzerinde 4 tane faktör bulunmuş olup orijinal ölçekle paralellik göstermektedir. Kümülatif toplamda bu ölçek, ölçülmeye çalışılan özelliğin %54,93'ünü açıklayabilmektedir. Zaten kümülatif varyansın %50'den aşağıya düşmemesi gerekmektedir. Tüm faktörlerin toplam varyansın açıklanmasına katkısı %5'in üzerindedir. Eğer %54,93 oranında bir bilgi yeterli görülmeseydi, ölçekte yeni sorular ve faktörler ekleyerek çalışmanın tekrarlanması düşünebilirdi. Ancak elde edilen bulgular, AIR Self-Determinasyon Ölçeği'nin 12-17 yaş grubunda, yetiştirme yurtlarında kalan ergenler üzerinde yürütülen bu araştırma için geçerli ve güvenilir olduğunu göstermektedir.

Bütün soruların "anti-image correlation"u 0,50'nin üstünde bulunmuş ve bu durumda her bir sorunun (tek tek) faktör analizine uygun olduğu ispatlanmıştır. Bu nedenle faktör yükü 0,50'nin altında kalan "5. Hedeflerime ulaşmada ne kadar iyi olduğumu kontrol etmekten hoşlanırım" ve "3. Hedeflerime ulaşmak için planlar yapmaktan hoşlanırım" maddelerinin değerlendirilmesi uygun görülmüş ve temsil ettikleri faktörlerde kalmalarına karar verilmiştir. Araştırma öncesi belirlenen faktörlerden "Okulda neler olur?" ve "Yurtta neler olur?" bileşenleri arasındaki ortak yapı, faktör analizi ile aynen kanıtlanmıştır. "Yaptığım şeyler" ve "Nasıl hissederim?" bileşenlerinin ise yeniden yapılandırılması gerektiği görülmüştür. Buna göre, "Nasıl hissederim?" faktörünün bileşenlerinden "3. Hedeflerime ulaşmak için planlar yapmaktan hoşlanırım" ile "4. Planlarım üzerinde bir an önce çalışmaya başlamaktan hoşlanırım" maddeleri "Yaptığım şeyler" faktörüne yerleşmiştir. Bu doğrultuda "Yaptığım şeyler" faktörünün bileşenlerinden "1. Neye ihtiyacım olduğunu, neden hoşlandığımı ve nede iyi olduğumu bilirim" ile "5. Planım üzerinde çalışırken nasıl yaptığımı kontrol ederim. İhtiyaç duyarsam, başkalarına nasıl yaptığım konusunda ne düşündüklerini sorarım" maddeleri "Nasıl hissederim?" faktörüne geçmiştir.

Tablo 1. AIR Self-Determinasyon Ölçeği'nin Varimax Döndürme Yöntemine Göre Analiz Sonuçları

Faktör Adı	Faktör Bileşenleri	Döndürme Sonrası Yük Değerleri
1. Yurtta Neler Olur?	5. Yurtta, hedeflerimi gerçekleştirip gerçekleştirmediğimi bana söyleyebilecek birilerine sahibim.	0,780
	2. Yurttaki insanlar, istediğim ya da ihtiyacım olan şeyi elde etmek için hedefler belirleyebildiğimi bilmemi sağlarlar.	0,770
	4. Yurttaki insanlar planlarım üzerinde en kısa zamanda çalışmaya başlamam için beni cesaretlendirirler.	0,762
	6. Yurttaki insanlar, hedeflerime ulaşmak için planımı değiştirmeye mecbur olduğumda bunu anlayışla karşılarlar. Bunu yaparken bana tavsiyede bulunurlar ve beni cesaretlendirirler.	0,729
	1. Yurttaki insanlar, istediğim, ihtiyacım olan ya da iyi olduğum şeyler hakkında konuşurken beni dinlerler.	0,672
	3. Yurtta, hedeflerimi gerçekleştirmek için nasıl plan yapıldığımı ve hedefler için iyi duygular hissetmeyi öğrendim.	0,574
2. Okulda Neler Olur?	2. Okuldaki insanlar, istediğim ya da ihtiyacım olan şeyi elde etmek için hedefler belirleyebildiğimi bilmemi sağlarlar.	0,754
	4. Okuldaki insanlar planlarım üzerinde en kısa zamanda çalışmaya başlamam için beni cesaretlendirirler.	0,733
	5. Okulda, hedeflerimi gerçekleştirip gerçekleştirmediğimi bana söyleyebilecek birilerine sahibim.	0,701
	1. Okuldaki insanlar; istediğim, ihtiyacım olan ya da iyi olduğum şeyler hakkında konuşurken beni dinlerler.	0,661
	6. Okuldaki insanlar, hedeflerime ulaşmak için planımı değiştirmeye mecbur olduğumda bunu anlayışla karşılarlar. Bunu yaparken bana tavsiyede bulunurlar ve beni cesaretlendirirler.	0,655
	3. Okulda, hedeflerimi gerçekleştirmek için nasıl plan yapıldığımı ve hedefler için iyi duygular hissetmeyi öğrendim.	0,536

3. Yaptığım Şeyler	4. Hedeflerime ulaştıracak planlarım üzerinde çalışmaya en kısa zamanda başlarım.	0,741
	3. Hedeflerime nasıl ulaşacağımı hesaplarım. Planlar oluşturur ve ne yapmam gerekeceğine karar veririm.	0,688
	2. İhtiyacım olan ya da istediğim şeyleri elde etmek için hedefler belirlerim. Bunu yaparken nede iyi olduğumu düşünürüm.	0,655
	4. Planlarım üzerinde bir an önce çalışmaya başlamaktan hoşlanırım.	0,599
	3. Hedeflerime ulaşmak için planlar yapmaktan hoşlanırım.	0,471
4. Nasıl Hissederim	5. Planım üzerinde çalışırken nasıl yaptığımı kontrol ederim. İhtiyaç duyarsam başkalarına nasıl yaptığım konusunda ne düşündüklerini sorarım.	0,670
	1. Neye ihtiyacım olduğunu, neden hoşlandığımı ve nede iyi olduğumu bilirim.	0,666
	3. Hoşlandığım, istediğim ve yapmaya ihtiyaç duyduğum şeyler konusunda kendimi iyi hissederim.	0,659
	6. Hedeflerime ulaşmada bana yardımcı olacaksa başka bir yolu denemeye istekliyimdir.	0,579
	2. İstediğim şeyi elde etmek için hedefler belirleyebildiğime inanırım.	0,543
	4. Hedeflerime ulaşmada ne kadar iyi olduğumu kontrol etmekten hoşlanırım.	0,404
	Varyans	%54,939
Cronbach Alpha	0,910	

Analiz sonucunda “Yaptığım şeyler” faktörünün “6. *Planım işe yaramazsa, hedeflerime ulaşmak için başka bir plan denerim*” maddesi, herhangi bir faktöre yük vermediği için çıkarılması uygun görülmüş ve nihai ölçek 23 maddeden oluşturulmuştur. Açımlayıcı faktör analizi sonucu 23 madde ve dört faktörden oluşan ölçeğe (Tablo 1) doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda uyum istatistiklerinden olan ki-kare serbestlik derecesi oranı 1,49 olarak hesaplanmıştır. Bu oranın iki veya altında olması, modelin iyi bir model olduğunu, beş veya daha altında bir değer olması ise modelin kabul edilebilir bir uyum iyiliğine sahip olduğunu gösterir. Yine uyum indekslerinden olan İyilik Uyum İndeksi (Goodness of Fit Index, GFI) 0,87; Comparative Fix Index (CFI) 0,97 ve Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA) 0,048 olarak hesaplanmıştır. İlk iki değer 0,90'dan büyük olması kabul edilebilir bir uyum

iyiliği değerinin, 0,95'ten büyük olması ise iyi bir uyum iyiliği değerinin göstergesi olarak kabul edilir. RMSEA değerinin ise 0,05'in altında olması iyi bir uyum değerini, 0,08'in altında olması ise kabul edilebilir bir uyum iyiliğini ifade eder. Sonuç olarak, ölçeğin iyi/kabul edilebilir uyum iyiliği sınırları içinde olduğu ve analiz sonuçlarına göre belirlenen dört faktörlü modelin kabul edilebileceği görülmektedir.

Ölçeğin güvenilirliği.

AIR Self-Determinasyon Ölçeği toplam puanlarının güvenilirliği için hesaplanan Cronbach Alpha değeri 0,91'dir. Bu değer literatüre göre “yüksek derecede güvenilir” olup ölçeği oluşturan soruların, yapılan araştırmanın doğruluğunu ortaya çıkarabilecek nitelikte, birbirleriyle ilişkili, tutarlı, anlaşılır ve yeterli sayıda olduğunu göstermektedir. Araştırma, ilgilenilen sorunları büyük oranda yansıtmaktadır. Kullanılan ölçeğin, geçerliği açısından tekrarlanabilir ve güvenilirliği açısından genellenebilir özellikte olduğu söylenebilir.

Bu araştırmada elde edilen sonuca göre, 23 sorudan oluşan AIR Self-Determinasyon Ölçeği'nin ortalaması 86,01 varyans 253,93; standart sapma 15,93 olarak hesaplanmıştır. Soruların genel aritmetik ortalaması (grand mean) 3,73; ortalama varyans 1,47; ortalamaların değişim aralığı 0,86; varyansların değişim aralığı 0,99 olarak elde edilmiştir. Sorular arasındaki korelasyonların (inter item correlations) genel ortalaması 0,29 (ilişki zayıf) olarak hesaplanmıştır. Madde toplam korelasyon ya da faktör yük değeri diğerlerine göre düşük olan maddeler ölçekten çıkarıldıktan sonra da değerler arasında önemli bir farklılık gözlenmemiştir. Bu durum bütün soruların ölçekte yer alması gerektiğini ifade etmektedir, çünkü güvenilirlik katsayısı 0,90-0,91 arasında değişim göstermektedir. Dört bölümden oluşan orijinal ölçekte, bölümlerin tek başına güvenilirlik düzeylerinin toplamdan daha düşük olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü ölçekte her soru toplam skora katkı sağlamaktadır. Soru ortalamalarının eşitliğini test eden Hotelling T2 Testi'ne göre $p=0,000$ olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç soru ortalamaları arasındaki farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Öğrencilerin yaptıkları şeyler ve nasıl hissettikleri ile ilgili konular onların “kapasite”lerine yönelik değerlendirmeyi içermektedir. Bununla birlikte okulda ve yurttan neler olduğuna ilişkin konular ise onlara tanınan “fırsatlar”a yönelik değerlendirmelerini kapsamaktadır. Araştırma sonucunda öğrencilerin sahip

oldukları kapasite %76,58 olarak bulunmuştur. Buna göre öğrencilerin sahip oldukları fırsatlar %72,43 olarak bulunmuştur. Burada öğrencilerin kapasiteleri ile onlara tanınan ya da sahip oldukları fırsatlar arasındaki oran farklılığının istatistiksel açıdan anlamlı olduğu görülmüştür. Ergenlerin self-determinasyon davranışlarını gerçekleştirme düzeyleri toplamda %74,51 olarak bulunmuştur.

Bulgular

Bu bölümde yetiştirme yurtlarında kalan 12-17 yaş aralığındaki öğrencilerin self-determinasyon davranışları “Yaptığım şeyler”, “Nasıl hissederim?”, “Okulda neler olur?” ve “Yurtta neler olur?” başlıkları altında belirtilmiş ve İkili Lojistik Regresyon sonucu açıklanmıştır.

Yetiştirme Yurtlarında Kalan Öğrencilerin Self-Determinasyon Davranışları

Yaptığım şeyler.

Öğrencilerin self-determinasyon davranışları ile ilgili olarak yaptıkları şeyler açısından en çok istedikleri şeyleri elde etmek için hedef belirledikleri, hedef belirlerken de hangi konularda iyi olduklarını düşündükleri; plan yapmaktan hoşlandıkları ($\bar{x} = 3,87$); ancak planları üzerinde bir an önce çalışmaya başlamaktan daha az düzeyde hoşlandıkları görülmektedir ($\bar{x} = 3,68$).

Nasıl hissederim?

Öğrencilerin self-determinasyon davranışları açısından nasıl hissettikleri ile ilgili olarak en çok neye ihtiyaçları olduğunu, neyden hoşlandıklarını ve ne de iyi olduklarını belirttikleri, bu konu ile ilgili farkındalıklarının yüksek olduğu ($\bar{x} = 4,28$) anlaşılmaktadır. Ancak öğrencilerin belirledikleri planlar üzerinde çalışırken nasıl yaptıklarını daha az düzeyde kontrol ettikleri, nasıl yaptıkları konusunda başkalarına ne düşündüklerini daha az düzeyde sordukları bulunmuştur.

Okulda neler olur?

Okuldaki yöneticilerin ve öğretmenlerin, öğrencilere en çok istedikleri konular hakkında konuşurken dinleyerek onlara kendilerini ifade etme fırsatını verdikleri görülmektedir ($\bar{x} = 3,76$). Ancak öğrencileri planları üzerinde en kısa

zamanda çalışmaya başlamaları konusunda daha az düzeyde destekledikleri anlaşılmaktadır ($\bar{x}=3,42$).

Yurtta neler olur?

Öğrencilerin self-determinasyon davranışları ile ilgili olarak en çok yurttaki hedeflerini gerçekleştirmek için nasıl plan yapılması gerektiğine yönelik bilgi kazanımı sağladıkları, hedef belirlemenin duygu olarak kendilerine iyi hisler kattığına yönelik algılarının daha yüksek olduğu ($\bar{x}=3,80$) bulunmuştur. Bununla birlikte yurttaki profesyonel meslek elemanlarının öğrencilere istedikleri şeyleri elde etmeleri için hedefler belirlemeleri konusunda geri bildirimleri daha az düzeyde sağladıkları belirlenmiştir ($\bar{x}=3,70$).

Bu çalışmada İkili Lojistik Regresyon kullanılmıştır. Bu analizin amacı, AIR Self-Determinasyon Ölçeği verilerine dayalı olarak öğrencilerin self-determinasyon davranışları ile ilişkili olduğu düşünülen “*Aylık harçlığın yeterliliği*”, “*Annenin sağ olup olmadığı*”, “*Annenin öz olup olmadığı*” ve “*Cinsiyet*” değişkenlerinin, öğrencilerin self-determinasyon davranışlarında alt ve üst grup (yüksek ya da düşük yeterliğe sahip gruplarda yer alma durumu) üyeliklerini yordama gücünü belirlemektir. Lojistik regresyon analizinin kullanıldığı çalışmada, ilgili yordayıcı değişkenlerin self-determinasyon davranışlarına göre alt ve üst grupta yer alan öğrencileri hangi doğruluk düzeyinde sınıflayabildiğini tespit etmek amaçlanmıştır.

Her öğrenci için bulunan AIR Self-Determinasyon Ölçeği puanları için %27’lik üst grup ve %27’lik alt grup olmak üzere sırasıyla “1” ve “0” ile kodlanan iki kategorili bir bağımlı değişken oluşturulmuştur. Üst ve alt grubun oluşturulmasında aynı puan sınırındaki bireylerin hepsi %27’lik alt ve üst grupta yer alacak şekilde aralık genişletilmiştir (alt ve üst grup için yaklaşık olarak %28). Tüm analiz 106 kişilik (yaklaşık olarak 187x%56) veri kullanılarak yapılmıştır.

Bu çalışmada tüm bağımsız değişkenler kategoriktir. Bu bağımsız değişkenler “*Aylık harçlığın yeterliliği*”, “*Annenin sağ olup olmaması*”, “*Annenin öz olup olmaması*” ve “*Cinsiyet*” olarak belirlenmiştir. Bağımlı değişken iki seçenekli bir kategorik değişken olduğundan verilerin analizinde İkili Lojistik Regresyon analizi kullanılmıştır. İkili Lojistik Regresyon analizi daha çok korelasyonel araştırma desenlerinde kullanılmakta olup kategorik bir bağımlı değişken temelinde bireyleri en az hata ile ait oldukları gruplara ayırmayı amaçlamaktadır (Tatlıdil, 1996, s. 96). Çalışmada verilerin analizi için IBM SPSS Statistics v. 21 programı

kullanılmıştır. İkili Lojistik Regresyon analizinde standart yöntem seçilerek analiz yapılmıştır.

Bu çalışma, kategorik bağımlı değişken (self-determinasyon davranışlarını gerçekleştirmeye bağlı olarak üst grupta yer alıp almama) ile bağımsız değişkenler (“Aylık harçlığın yeterliliği”, “Annenin sağ olup olmaması”, “Annenin öz olup olmaması” ve “Cinsiyet”) arasındaki ilişkilerin açığa çıkarılmasına ve bu ilişkilere dayalı olarak yapılan sınıflandırmaların doğruluğuna yönelik olduğundan ilişkisel düzeyde bir *yordayıcı korelasyonel* araştırmadır.

İkili Lojistik Regresyon analizi sonuçlarına göre.

“Aylık harçlığın yeterliliği”, “Annenin sağ olup olmaması”, “Annenin öz olup olmaması” ve “Cinsiyet” yordayıcı değişkenlerine ait hata ki-kare istatistiği anlamlı bulunmuş ($\chi^2_{b_0} = 18,760$, $p \leq .05$) olup başlangıç modelinde yer almayan bazı yordayıcı değişkenlerin modele eklenmesi modelin yordama gücünü arttırmıştır. Değişkenlere ilişkin etki puan (Ro’asscore) istatistiklerine bakıldığında modele en fazla katkıyı “Aylık harçlığın yeterliliği (yeterli değil)” değişkeninin sağladığı görülmektedir. Model katsayılarına ilişkin Omnibus Testi’nde modele ilişkin ki-kare değeri $\chi^2 = 21,348$, $p \leq .05$) anlamlı bulunmuştur. Bu sonuç, belirtilen regresyon modelinin öğrencilerin self-determinasyon davranışlarını göstermede üst grupta olma ya da olmama olasılığını açıklamada anlamlı olduğunu göstermektedir. Modelin açıkladığı varyans için hesaplanan Cox&Snell %18,2 ve Nagelkerke R^2 ise %24,3’tür.

Geçerliliği test edilen modelin öğrencileri self-determinasyon davranışlarını gösterme durumlarına göre doğru sınıflandırma oranı %66’dır (Tablo 2). Amaçlanan model değişkenlerinin katsayı tahminleri incelendiğinde “Annenin sağ olup olmaması (annenin sağ olmaması)” ve “Aylık harçlığın yeterliliği (yeterli değil)” değişkenlerindeki artış self-determinasyon davranışlarını göstermede üst grupta yer alma olasılığı odds’unda azalmaya yol açtığı görülmüştür. “Harçlığın yeterli olmaması” yordayıcı değişkenindeki bir (1) birimlik artışın, self-determinasyon davranışlarını göstermede üst grupta yer alma odds’unda %76,2 [(1-0,238).100] düzeyinde azalmaya neden olmaktadır. “Annenin ölmüş olması” yordayıcı değişkenindeki 1 birimlik artışın (yaşadığının ya da ölmüş olduğunun bilinmemesine göre) self-determinasyon davranışlarını göstermede üst grupta yer alma odds’unda %93,2’lik [(1-0,068).100] bir azalmaya neden olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2. Lojistik Regresyon Modeli Sonucu Elde Edilen Sınıflandırma Tablosu

Gerçek / Gözlenen Durum	Kestirilen Durum		Doğru Sınıflandırma Yüzdesi
	%27'lik alt grup (AIR KKTÖ* alt grup)	%27'lik üst grup (AIR KKTÖ* üst grup)	
%27'lik alt grup (KKT** alt grup)	34	19	64,2
%27'lik üst grup (KKT** üst grup)	17	36	67,9
Toplam doğru sınıflandırma yüzdesi			66,7

*AIR Self-Determinasyon Ölçeği

**Self-Determinasyon

Tablo 2'de Lojistik Regresyon modeli sonucunda yordayıcı değişkenlerin modele girmesiyle elde edilen sınıflandırma tablosu sunulmuştur. İlk sınıflandırmada doğru sınıflandırma oranı %50 bulunmuştu. Lojistik Regresyon modeli sonucunda elde edilen sınıflandırma tablosuna bakıldığında AIR Self-Determinasyon Ölçeği alt grubunda (self-determinasyon davranışlarını göstermede alt grupta) yer alan 53 öğrenciden 34'ü doğru, 19'u yanlış sınıflandırılmış olup doğru sınıflandırma oranı %64,2'dir. AIR Self-Determinasyon Ölçeği üst grubunda yer alan 53 öğrenciden 33'ü doğru, 17'si yanlış sınıflandırılmış olup doğru sınıflandırılma oranı %67,9'dur. Amaçlanan modele ilişkin toplam doğru sınıflandırma oranı ise %66,7'dir.

Tablo 3. Amaçlanan Model Değişkenlerinin Katsayı Tahminleri

Adım		β	Standart Hata	Wald	Sd	P	Exp(β)
1	Cinsiyet (Kadın)	,868	,467	3,460	1	,063	2,382
	Anne			4,941	3	,176	
	Anne (Öz)	-,447	1,066	,176	1	,675	,639
	Anne (Üvey)	,483	1,262	,147	1	,702	1,621
	Anne (Yok)	2,498	1,797	1,933	1	,164	12,160
	Öz Anne			6,378	2	,041	
	Öz Anne (Yaşıyor)	-1,082	,771	1,969	1	,161	,339
	Öz Anne (Öldü)	-2,684	1,069	6,302	1	,012	,068
	Harçlık			8,040	4	,090	
	Harçlık (Çok yeterli)	1,063	,847	1,577	1	,209	2,896
	Harçlık (Yeterli)	-,244	,627	,152	1	,697	,783
	Harçlık (İdare eder)	-,245	,654	,140	1	,708	,783
	Harçlık (Yeterli değil)	-1,437	,712	4,070	1	,044	,238
	Sabit	1,282	1,342	,913	1	,339	3,605

Tartışma

Orijinal ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik sonuçları yüksek (.91-.98), bölünmüş ögeler testine göre iç tutarlılık sayısı .95 ve retest sonucunda geçerlilik sonucu .74 olarak bulunmuştur. Faktör analizi sonucunda “kapasite” ve “fırsat” kategorileri tanımlanmıştır (Levin ve Rotheram-Fuller, 2011, s. 354). Bu çalışmada orijinal ölçekte olduğu gibi AIR Self-Determinasyon Ölçeği öğrenci formu “düşünme”, “yapma” ve “düzenleme” çatısı altında “Yaptığım şeyler”, “Nasıl hissederim?”, “Okulda neler olur?” ve “Yurtta neler olur?” şeklindeki kategorilere ayrılmıştır. Orijinal ölçekte 24 madde mevcutken faktör analizi sonrasında bu çalışmada 23 madde ortaya çıkmıştır. AIR Self-Determinasyon Ölçeği’nin Türkçe formu güvenilirlik ölçüm sonucu Cronbach Alpha modeline göre 0,91 olarak bulunmuştur. AIR Self-Determinasyon Ölçeği’nin geçerlik ve güvenilirlik sonuçları orijinal ölçekle paralellik göstermektedir. Uyarılama sonrasında geçerlik ve güvenilirlik sonuçlarının yüksek olması, bu ölçeğin Türkiye’de ortaöğretim öğrencileri için self-determinasyon düzeyini belirlemede kullanılabileceğini açıklamaktadır. Ölçeğin geçerliği açısından tekrarlanabilir ve güvenilirliği açısından genellebilir özellikte olduğu söylenebilir.

Yetiştirme yurdunda kalan ortaöğretim öğrencilerinin kendi yaşantılarına ait olarak iyi oldukları; ihtiyaçları olan ve hoşlandıkları konuları bilmeleri; istediklerini

elde etmek üzere hedef belirlemeleri; hedeflerine ilişkin olarak plan geliştirmeleri ve nasıl hareket edeceklerine karar vermeleri; bu kararlılıkla bir an önce eyleme geçmeleri; planlarını uygularken nasıl gittiğini kontrol etmeleri ve gerektiğinde diğer insanların fikirlerini almaları; yaptıkları plan işe yaramazsa yeni bir plan denemeleri; tüm bunları yaparken de kendilerine yönelik bakış açısı geliştirerek öz değerlendirmelerini yapmaları, onların hedefe uygun hareket ederken kendilerini kontrol ettiklerini, kapasitelerini, yaptıklarını ve yapabileceklerine yönelik kendilerini tanıma fırsatını değerlendirdikleri görülmektedir. Yetiştirme yurdunda kalan ortaöğretim öğrencilerinin kapasitelerinin sadece yaptıkları ile sınırlı olmaması, onlara tanınacak fırsatlarla; fırsatların değerlendirilmesi ise kapasitelerinin kullanımı ile ilişkili olduğu görülmektedir. Öğrencilerin okuldaki ve yurttaki insanlar tarafından dinlenilmeleri; ihtiyaçlarına cevap verilmesi; onların kapasitelerini geliştirici her türlü davranışta bulunulması, onların self-determinasyon haklarını etkin bir şekilde kullanmalarını sağlamaktadır. Ancak öğrencilerin hedefe ulaşmak için ne derecede kararlı oldukları, onları başarıya ulaştıran en önemli unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle okulda ve yaşadıkları çevrede öğrencilerin self-determinasyon davranışlarını geliştiren yaklaşımlarla karşılaşmaları ve desteklenmeleri önemlidir.

Bu araştırmada elde edilen bulgular yetiştirme yurtlarında kalan öğrencilere hem yurt ortamında hem de okul çevresinde yeterli fırsatlar sunulduğunda self-determinasyon davranışlarını gösterme konusundaki kapasitelerinin arttığını göstermektedir. Bu sonuçlar daha önce yapılmış olan araştırmaların bulgularını desteklemektedir. Levesque-Bristol ve Stanek (2009), uygun öğrenme ortamlarının öğrencilerin motivasyon ve öğrenim düzeylerini arttırdığını; özerkliği destekleyici eğitim öğretim hizmetinin öğrencilerin self-determinasyon davranışlarını geliştirdiğini ifade etmişlerdir (s. 265). Bunun yanı sıra Boutelle ve Parker (2009), okulda öğrencilere hedef belirleme ve hedefe ulaşmada yardımcı olunarak onların özerkliklerini ortaya çıkarıcı bir tutum ile öğrencilerin self-determinasyon davranışlarının pekiştirilebileceğini belirtmektedirler (s. 213). Levin ve Rotheram Fuller (2011), self-determinasyon davranışlarını geliştiren eğitim müfredatının, öğrencilerin akademik kariyerlerinde önemli başarılar edinmesini sağladığını ortaya koymuşlardır (s. 358). Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar; öğrencilerin self-determinasyon davranışlarına doğal bir şekilde yatkın olduklarını, okuldaki self-determinasyon davranışlarını geliştiren tutumların ise onların kendi kararlarını verme, yaşamları üzerinde söz sahibi olmaya yönelik kapasitelerini arttırmada etkili olduğunu göstermiştir.

Araştırmaya katılıp yetiştirme yurdunda kalan ve ortaöğretime devam eden öğrencilerin self-determinasyon davranışlarını ortaya koyma açısından sahip

oldukları kapasite ve sahip oldukları fırsatların toplamda %74,51 düzeyinde var olduğu bulunmuştur. Öğrencilerin “yaptıkları şeyler”e ve “nasıl hissettikleri”ne göre sahip oldukları kapasitelerinin (%76,58), “okulda neler olduğuna” ve “yurtta neler olduğuna” yönelik sahip oldukları fırsatlara göre (%72,43) daha yüksek olduğu, bunun da onlara sunulan fırsatların kapasitelerini geliştirmek için yeterli olmadığı; fırsatlar çoğaldıkça kendilerini daha etkin bir şekilde ortaya koyabilecekleri ve self-determinasyon davranışlarının artacağı görülmektedir.

Araştırmada yapılan İkili Lojistik Regresyon analizi sonucunda öğrencilerin self-determinasyon davranışlarını gerçekleştirmeleri için harçlığın yeterliliği ve annenin öz olup olmaması değişkenlerinin etkili olduğu ortaya konulmuştur. Yetiştirme yurdunda kalan ve harçlıklarını yeterli bulmayan öğrencilerin self-determinasyon davranışlarını daha az gösterdikleri ve bu nedenle %27'lik alt grupta yer aldıkları bulunmuştur. Ayrıca yetiştirme yurdunda kalan ve öz annesi sağ olmayan öğrencilerin de self-determinasyon davranışlarını daha az gösterdikleri bu analiz ile belirlenmiştir. Öğrencilerin yalnızca %10,2'sinin aylık olarak aldıkları harçlıkları çok yeterli olarak değerlendirdikleri, dörtte birinin (%25,1) idare eder yanıtını verdikleri ve harçlıklarını hiç yeterli bulmayanların oranının %18,7 olduğu dikkate alındığında; bu araştırmada yetiştirme yurdunda kalan ve aylık harçlıklarını yeterli bulmadıkları için self-determinasyon davranışlarını daha az sergileyen öğrencilerin önemli oranda olduğu anlaşılmaktadır. Yetiştirme yurtlarında kalan öğrencilerin %56,1'inin harçlıklarını kurumdan temin ettikleri; %28,3'ünün hem kurumdan harçlık hem de burs aldıkları belirlenmiştir. Hem ailesinden hem de kurumdan harçlık alanların %4,3; hem aile hem kurum hem burs alarak harçlıklarını temin edenlerin de %3,2 oranında oldukları bulunmuştur. Yetiştirme yurtlarında kalan ve öğrenimine devam eden öğrencilere Yetiştirme Yurtları Yönetmeliği'ne göre harçlık ödenmektedir. Buna göre ilköğretim 1-4. sınıf öğrencilerine günlük 12 TL, ilköğretim 5-8. sınıf öğrencilerine günlük 18 TL, lise ve dengi okul öğrencilerine günlük 24 TL, yükseköğrenim öğrencilerine ise günlük 40 TL harçlık verilmektedir. Öğrenime devam edenlerin kredi ve burs almaları halinde harçlıkları kesilmez. Yetiştirme yurtlarında kalan çocuklar için harçlıklarının yeniden düzenlenmesine ilişkin yapılacak iyileştirmelerin yanı sıra, çocukların para/harçlık yönetimi konusunda da bilinçlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Öğrencilere ihtiyaç önceliklerini belirleyerek alternatifler arasından uygun olana karar verme konusunda farkındalık kazandırma ve harçlık düzeylerinin iyileştirilmesi bu araştırmada self-determinasyon davranışlarının geliştirilmesi açısından en önemli konulardan biri olarak belirlenmiştir. Ayrıca öz annenin sağ olmaması da öğrencilerin self-determinasyon davranışlarını daha az gösterebilmeleri için en önemli değişkenlerden biri olarak bulunmuştur. Kurum bakımı, korunması gereken çocuklar için en yaygın uygulanan bir sosyal hizmet

modelidir. Ancak özellikle 0-6 yaş grubu çocuklar için çok önemli görülen temel güven duygusu ve sağlıklı kişilik gelişimine olanak veren bir yetişkinle teke tek iletişimi kısıtlamaktadır. Bu süreçteki ilgi ve şefkat eksikliği 12-17 yaş döneminde çocukların psikolojik sorunlarının artmasına neden olabilmektedir. Kurum bakımında olsa bile çocuğun ailesinin olması, özellikle öz annenin varlığı çocuğun sevgi ve ait olma gibi psikolojik ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamaktadır. Bu araştırma sonucunda ortaya çıktığı gibi öz annenin varlığı, ilgi ve şefkat düzeyi; çocukta kendilik kavramının gelişmesini sağlamakta ve self-determinasyon davranışlarının sergilenmesini desteklemektedir.

Araştırmanın genelindeki sonuçlar değerlendirildiğinde öğrencilerin sahip oldukları kapasitelerinin farkında oldukları ancak bu kapasitelerin etkin kullanımı konusunda okulda ve yurttaki onlara yeterince fırsat verilmesi gerektiği görülmektedir. Eğitim sisteminin ve yurt ortamının öğrencilerin self-determinasyon davranışlarını geliştirici yönde yapılandırılması, öğrencilerin karar süreçlerine dâhil edilmeleri, kendi yaşamlarını kontrol edebilmeleri konusunda özellikle okuldaki öğretmenler ve yurttaki meslek elemanları ile yöneticiler tarafından cesaretlendirilmeleri; yurttaki ve okulda öğrencilere planlı hareket etme öğretisinin yüklenmesiyle birlikte bunu nasıl yaptıklarına ilişkin kontrol düzeyinin, öğrencilerin self-determinasyon davranışlarını sekteye uğratmayacak şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Çünkü öğrencilerin olumlu yaşantılara sahip olması onların olumlu duyguları öğrenmeleri ve geliştirmeleriyle ilişkilidir. Dışsal motivasyonun içselleşen davranışlara dönüşebilmesi için öğrencilere okulda ve yurttaki verilecek desteğin bilinçli ve planlı olması, onların kişiliklerini ve özsaygı düzeylerini geliştirici yönde motivasyon sağlaması önemlidir. Bunun mesleki bilgi ve beceri doğrultusunda profesyonellerce yapılması, bu uygulamaların başarılı bir şekilde yürütülmesi için özellikle yurtlarda profesyonel meslek elemanlarının istihdamının/sayısının arttırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Okulda ve yurttaki değersizlik hissi öğrencileri eyleme geçirme konusunda engelleyici olabilmekle birlikte yöneticiler tarafından olumlu duygu transferlerinin sağlanarak self-determinasyon davranış örüntülerinin öğrenciler tarafından içselleştirilmesi, öğrencilere hedef belirlemeleri ve hedefe ulaşmaları konusunda plan yapma ve planı uygulamada kararlı olma farkındalığının eğitimciler ve yurttaki profesyoneller tarafından verilmesi, bunun davranış olarak geliştirilmesi için gerekli motivasyonların ve geri bildirimlerin öğrencilere sağlanması önemlidir. Ayrıca bu süreçte öğrencilere, yetiştirme yurdu dışındaki yaşamlarını kontrol edebilecekleri ve başarılı bir şekilde yönetebilecekleri yaşam becerilerinin kazandırılması da hem şu anda hem de gelecekte yetişkinlik döneminde self-determinasyon davranışlarının istendik düzeyde ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

Kaynakça

- Amiot, C. E., Blanchard, C. M., ve Gaudreau, P. (2008). A longitudinal investigation of coping and self-determination processes. *Self and Identity*, 7, ss. 204-224.
- Aral, N., Gürsoy, F. ve Yıldız Bıçakçı, M. (2005). Yetiştirme yurdunda kalan ve kalmayan ergenlerin benlik tasarım düzeylerinin incelenmesi. *Eurasian Journal of Educational Research*, 21, ss. 24-34.
- Bilgin, M., Kılıç Atıcı, M. ve Yazgan İnanç, B. (2009). *Gelişim psikolojisi: Çocuk ve ergen gelişimi (Beşinci basım)*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Boutelle, K. ve Parker, D. R. (2009). Executive function coaching for college students with learning disabilities and ADHD: A new approach for fostering self-determination. *Learning Disabilities Research & Practice*, 24(4), ss. 204-215.
- Büyüköztürk, Ş. (2008). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cihangir Çankaya, Z. (2005). Öz-belirleme modeli: Özerklik desteği, ihtiyaç doyumu ve iyi olma (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Corey, G. (2008). *Psikolojik danışma, psikoterapi kuram ve uygulamaları* (T. Ergene, Çev.). Ankara: Mentis Yayıncılık.
- Darner, R. (2009). Self-determination theory as a guide to fostering environmental motivation. *The Journal of Environmental Education*, 40(2), ss. 39-49.
- Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. New York: Plenum.
- Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (2004). Overview of self-determination theory: An organismic dialectical perspective. *Handbook of self-determination research* (s. 470). Rochester: The University of Rochester Press.
- Ersoy Kart, M. ve Güldü, Ö. (2008). Özerk benlik yönetimi ölçeği: Uyarlama çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 41(2), ss. 187-207.
- Gagne, M. ve Deci, E. L. (2005). Self-determination theory and work motivation. *Journal of Organizational Behavior*, 26, ss. 331-362.
- Grolnick, W. S., Gurland, S. T., Jacob, K. F. ve Decourcey, W. (2002). The development of self-determination in middle childhood and adolescence. A. Wigfield ve J. S.

- Eccles (Eds.), *Development of achievement motivation* (ss. 147-171). San Diego, CA: Academic Press.
- Higham, P. (2006). *Social work (introducing professional practice)*. London: Sage Publications.
- Kındap, Y. (2011). *Kendini belirleme kuramı temelinde ergenlikte destekleyici ebeveynlik, akademik ve sosyal uyum ve kendini belirleme düzeyi arasındaki ilişkilerin boylamsal olarak incelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Levesque-Bristol, C. ve Stanek, L. R. (2009). Examining self-determination in a service learning course. *Teaching of Psychology*, 36(4), ss. 262-266.
- Levin, D. S. ve Rotheram Fuller, E. (2011). Evaluating the empowered curriculum for adolescents with visual impairments. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 105 (6), ss. 350-360.
- Masterson, J. F. (2010). *Gerçek kendilik*. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Millî Eğitim Temel Kanunu, 1973. *Resmî Gazete*, Tarih: 24/6/1973 Sayı: 14574; Tertip: 5 Cilt: 12 Sayfa: 2342. Kanun Numarası: 1739. Madde 2.
- Özer, G. (2009). *Öz-belirleme kuramı çerçevesinde ihtiyaç doyumu, içsel motivasyon ve bağlanma stillerinin üniversite öğrencilerinin öznel iyi oluşlarına etkileri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Segal, E. A., Gerdes, K. E. ve Steiner, S. (2007). *An introduction to the profession of social work (becoming a change agent) (Second edition)*. Canada: Thomson Brooks/Cole.
- Tatlıdil, H. (1996). *Uygulamalı çok değişkenli istatistiksel analiz*. Ankara: Engin Yayınları.
- Uğurlu, U. (1994). *Yetiştirme yurdunda yaşayan ergenler ile ailesiyle birlikte yaşayan ergenlerin öz-saygı ve atılganlık düzeyleri açısından karşılaştırılması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum. 16.02.2013, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Ulaşan Özgüle, E. T. (2011). *Mediating role of self-regulation between parenting, attachment, and adjustment in middle adolescence* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Ünver, M. M. (2004). *An exploration of perceived self-determination and self-efficacy of EFL instructors in a Turkish state university* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Wehmeyer, M. L., Agran, M., Hughes, C., Martin, J. E., Mithaug, D. E. ve Palmer, S. B. (2007a). *Promoting self-determination in students with developmental disabilities* (Series Editors' Note By Karen R. Haris and Steve Graham). New York, London: The Guilford Press.
- Wehmeyer, M. L. ve Field, S. L. (2007b). *Self-determination (instructional and assessment strategies)*. California: Corwin Press.
- Williams, G. C. ve Deci, E. L. (1998). The importance of supporting autonomy in medical education. *Annals of Internal Medicine*, 129, ss. 303-308.
- Yeşilyurt, S. (2008). *A self-determination approach to teaching writing in pre-service efl teacher education* (İngilizce öğretmenliği bölümünde yazma öğretimine öz-belirlemeci bir yaklaşım) (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Yörükoğlu, A. (2000). *Gençlik çağı ruh sağlığı ve ruhsal sorunlar* (On Birinci Basım). İstanbul: Özgür Yayınları.
- Zavalloni, O. F. M. R. (1962). *Self-determination (the psychology of personal freedom)*. (V. Biasiol O.F.M. ve C. Tageson O.F.M, Çev.) Chicago-Illinois: Forum Books.

SOSYAL EKONOMİ POLİTİKALARI KAPSAMINDA SOSYAL BELEDİYESİLİK ANLAYIŞI

Prof. Dr. M. Akif ÖZER¹

Öz

Günümüzde önemi tekrar artmaya başlayan sosyal devlet anlayışı, devletin sosyal barışı ve sosyal adaleti sağlamak amacıyla sosyal ve ekonomik hayatı düzenlemesini öngörür. Herkese insan onuruna yaraşır asgari bir hayat seviyesi sağlamaya çalışır. Toplumda gelir dağılımında adaletsizlikler arttığında, sosyal devlet uygulamalarına daha fazla ihtiyaç duyulur. Bu durumda sosyal ekonomik politikalar aracılığıyla toplumda yoksul ve muhtaç insanlara yardım edilerek onlara insanlık onuruna yaraşır bir yaşam düzeyi sağlanır. Yerel düzeyde sosyal devlet ilkesi ise en çok sosyal belediyesilik uygulamalarında belirir. Sosyal belediyesilik uygulamaları ile yerel yönetimlerde yaşayan insanlara sosyal nitelikli mal ve hizmetler sunularak onların daha iyi bir hayat standardına sahip olmaları sağlanır. İnsanların bütçelerine katkı yapılarak ülkedeki gelir dağılımındaki adaletsizlikler giderilmeye çalışılır. Bu çalışmada söz konusu kapsamda sosyal devlet anlayışının yerele yansıyan sosyal ekonomi politikaları ele alınacaktır. Bu doğrultuda sosyal belediyesilik, özellikle sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar özelinde değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal devlet, sosyal ekonomi, sosyal politika, sosyal belediyesilik, sosyal yardım.

¹ Gazi Ün. İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü (ozer@gazi.edu.tr)

THE CONCEPT OF SOCIAL MUNICIPALITY UNDER SOCIAL ECONOMY

POLICIES

Abstract

Nowadays, with its increasing importance the social state approach predicts the regulation of social and economic life in order to ensure the social peace and social justice. It pursuits to provide anyone a life, that is worthy of human dignity at minimum level. More welfare state applications are needed when the inequalities in income distribution increases in the community. In this case by helping the poor and needy people in the community through social and economic policies, they will be provided a standard of living worthy of human dignity. The welfare state at the local level will appear in most social municipal applications. It provides people living in local government to have a better life to their standard by presenting social quality goods and services through social municipality. Inequalities in income distribution in the country are trying to be resolved by making contribution to people's budget. In this study, social economic policies that reflect the social state in the local level will be discussed. Accordingly social municipality, especially social services and social assistance in private will be evaluated.

Keywords: Welfare state, social economy, social policy, social municipality, social assistance.

Giriş

Bilindiği gibi yönetim, en kısa tanımıyla amaçların etkili ve verimli bir biçimde gerçekleştirilmesi için bir insan grubunda, iş birliği ve koordinasyon sağlamaya yönelik faaliyetlerin tümü olarak ifade edilir. Belli amaçların gerçekleştirilmesi için bir araya gelerek aralarında iş birliği yapan insanların, bu işleri görebilmeleri için; işin, birbirini izleyen bir dizi işleme bölünerek herkesin mümkün olduğu kadar basitleştirilmiş bir iş yapmasını sağlayacak biçimde olması gerekir. Bu şekilde yapılması gereken işin, insanlar arasında bölüştürülmesi ile iş birliği ve koordinasyonun önü açılmakta ve yönetilmesi zorunlu hale gelen bir örgüt oluşturulmuş olmaktadır (Özer, 2015, s. 1). Bu çevrede yönetim, kuruluş içi amaçları ve öncelikleri belirlemek; bu amaçları başarmak için işlemsel planlar yapmak; doğru kişileri doğru görevlerde kullanmak; birimleri ve pozisyonları gerekli otorite ve sorumluluklarla yüklemek; çalışanların bilgi ve becerilerini arttırarak kurumsal kapasiteyi yükseltmek; insan kaynağını seçmek, eğitmek, ödüllendirmek ve cezalandırmak; farklı yönetim-bilgi, bütçeleme, hesaplama, raporlama, istatistik, performans ve ürün değerlendirme sistemlerinin ve karar verme tekniklerinin kullanılabilmesine ortam hazırlamak; kuruluşun dış birimleri ile ilgilenecek amaçlara ulaşmada örnek model aramak; bağımsız örgütlerle ilgilenecek baskı grupları, özel girişimciler gibi örgütün amaçlarına ulaşma yeteneğini geliştirecek kuruluşlarla ilişkide bulunmak; basın ve halkla ilişkilere önem vermek (Hughes, 1998, s. 55) gibi birçok fonksiyonu yerine getirmektedir.

Teorik çerçeveden uygulamaya geçtiğimizde ise kamu ve özel sektör yönetimi ile karşı karşıya kalıyoruz. Burada kamu yönetiminin fonksiyonel ve yapısal olmak üzere iki yönü bulunur. Fonksiyonel bir kavram olarak kamu yönetimi, kamu politikalarının belirlenmesi ve yürütülmesi sürecini; yapısal anlamda kamu yönetimi ise devletin örgütsel görünümünü ifade eder (Batmaz, 2014, s. 246). Bu çalışmanın odağında yer alan yerel yönetimler, merkezden ve yerinden yönetim esasına göre örgütlenen kamu yönetiminin temel kuruluşlarıdır.

Bu kapsamda merkezden yönetim; devlet tüzel kişiliğinin karar alma, emir verme ve uygulama yetkisinin devletin merkezinde toplandığı yönetim şekli iken (Özdemir, 2014, s. 311) yerel yönetimler; belli bir coğrafi alanda yaşayan yerel topluluğun bireylerine kendilerini en çok ilgilendiren konularda hizmet üretmek amacıyla kurulan, karar organları yerel topluluklarca seçilerek oluşturulan, yasalarca belirlenmiş görevler ve yetkilere, özel gelirlere, bütçeye ve personele sahip, üstlendiği hizmetler için kendine ait örgütsel yapısını kurabilen, merkez yönetimi ile ilişkilerinde yönetsel özerklikten yararlanan kamu tüzel kişisidir (Yatkin, 2014, s. 564). Buldukları bölgede halkı doğrudan ilgilendiren hizmetler yaptıkları için merkezi yönetime göre vatandaşlara çok daha yakın ve onlarla iç içedirler.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi yerel yönetimler, merkezden yönetim kuruluşlarından farklı olarak ayrı seçilmiş organları, ayrı gelir ve giderleri, bütçeleri bulunan; özerkliğe, tüzel kişiliğe sahip ve buldukları bölge halkının ortak ve yerel ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile kurulmuşlardır. Başarıları, vatandaşla olan ilişkilerde gösterdikleri çaba ve başarı ile doğru orantılıdır. Karar organları, atanmış üyeler hariç, halk tarafından doğrudan doğruya seçilmiştir (Tortop, 1997, s. 152). Dolayısıyla vatandaşa dönük kamusal politikaların uygulanmasında halka en yakın birimler olarak yerel yönetimler büyük önem taşımaktadır.

Çalışmamızda ayrıntılı bir şekilde ele alacağımız sosyal ekonomi politikaları ve sosyal belediyecilik, günümüzde yerel yönetim uygulamalarında karşılık bulmakta; yaşanan değişim sürecinin zayıflattığı sosyal devlet olgusu, yerel yönetimler aracılığıyla varlığını sürdürmeye çalışmaktadır. Dünyanın hızlı teknik, ekonomik ve sosyal değişimler yaşadığı günümüzde sosyal devleti güçlü tutmayı hedefleyen sosyal ekonomi politikalarının da önemi oldukça artmıştır. Bu değişimler içinde gerek kişisel gerekse toplu düzeyde uygulanan politikalar ve bunlarla ilgili sorunlar, toplumların yaşantılarında sürekli önem kazanmakta ve etkinliklerini durmadan arttırmaktadır. Çünkü çağdaş toplumlar, üretimin bölüşülmesinde daha çok adalet istemektedirler. Bu süreçte gelir bölüşümünü

daha adil doğrultularda sağlamanın önemli araçlarından biri olan sosyal nitelikli yasaların ve mevzuatın boyutları genişlemektedir. Türkiye de bu gelişmelerden doğrudan etkilenmektedir. Sanayileşme çabalarına erken başlayan ancak bu amaca ulaşmakta gecikmiş bir ülke olarak Türkiye’de 1945 yılından sonra çok partili bir siyasi düzeni benimsenmesine koşut olarak gerekli sosyal ekonomi politikaları ile ilgili mevzuat da doğarak gelişmeye ve büyümeye başlamıştır (Talas, 1976, ss. 1-2). Bu gelişme, sosyal ekonomi politikalarının gelişmesinde milat olmuş, ilgili aktörlerinin de mücadeleleriyle toplumda sosyal ekonomik kalkınmanın mutlaka gerçekleşmesi gerektiği herkes tarafından kabul görmüştür.

Refah Devleti Anlayışı ve Sosyal Devletin Anlamı

Refah devleti, kapitalizm ve liberalizm içinde gelişen sanayileşmenin yoğunluk kazanmasının bir sonucu ve bu yoğunluğun doğurduğu sorunların bir ürünü olarak gündeme gelmiştir. Anlayışın belirleyici özelliğinin düzenleme olduğu söylenebilir. Ancak düzenleme olgusu ve süreci ile bütünleşmesine karşın, refah devletinin bu sürecin bir aşamasını oluşturduğunu belirtmek gerekmektedir (Sezer, 1992, s. 10). Refah devletinin kuram ve uygulama alanında geçerlik kazanması, kapitalizmin 1920’li yıllarda ortaya çıkan evrensel krizi ve bundan çıkış için söz konusu olan yeniden yapılanma süreci içinde olmuştur (Şaylan, 2000, s. 10). Kuramsal alanda refah devletinin oluşmasına en büyük katkı Keynes tarafından yapılmıştır. 1936 yılında yayımlanan “İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi” adlı eseri ile ekonomi kuramı alanında o güne kadar doğruluğundan şüphe edilmeyen mevcut paradigmanın terk edilmesine yol açmıştır. Temel tez olarak piyasanın sanıldığı gibi kendi başına tüm sorunları çözmede etkili bir yöntem sunmadığı ve bu nedenle devletin piyasaya müdahalesinin gerekli olduğunu (Al, 2002, s. 89) öne sürmüştür.

Bu dönemde gelişen siyasi oluşum, kendisini devletin meşruiyet temellerinde ve fonksiyonlarında değişim biçiminde göstermiştir. Böylece bir taraftan devletin toplumsal rolleri ve fonksiyonları kapsamlı bir biçimde değişirken siyasi rejim hızlanmış ve demokratikleşme sürecine girilmiştir (Şaylan, 1994, s. 60). Bu süreç, devletin rolü ve doğasına karşı farklı yaklaşımların oluşmasına da neden olmuş, özellikle Avrupada yüksek vergilerin uygulanması, ekonomik ve sosyal hayatta devletin ağırlığını hissettirmesine ortam hazırlamıştır (Flynn, 1995, s. 2).

Refah devleti uygulamaları 1970’li yıllarda İsveç’te altın yılını yaşamıştır. Ülkede herkese çalışma hakkı tanınması suretiyle refah devleti ilkesi uygulamaya sokulmuştur. Almanya bu ülkeyi sosyal güvenlik hakkı üzerinde ağırlıklı durarak izlemiştir (Aktan, 1995, s. 75). Bu yönüyle refah devleti uygulamaları birçok

ülkede yaklaşık kırk yıl hüküm sürmüştür. ABD'de ise Reagan'ın aşırı muhafazakâr kabul edilen arz yanlı politikaları da, refah devletinin temel ilkelerine uygun görülmüştür. Gerek sağ gerekse sol ideolojiler, refah devleti uygulamalarında ilkesel bazda ve uygulamada kendilerinin daha iyi olmalarıyla övünmüşlerdir (Drucker, 1995, s. 275).

Devletin faaliyetlerinin azaltılmasına neden olan refah devleti uygulamaları, tarihsel koşullar altında devletin daha adil ve daha eşitlikçi bir toplum düzeni amacı ile ekonomiye müdahalesi biçiminde gelişimini sürdürmüştür. Bu süreçte bireyselliğe de vurgu artmış, bireyler yeni haklar kazanmış, ancak bu durum politik yükümlülüklerini de azaltmıştır. Buna rağmen kendi haklarını ve çıkarlarını korumaları için teşvik edilmişlerdir (Jenssen, 2002, s. 298).

Refah devleti uygulaması kamu yönetimi açısından da önemli sonuçlara yol açmıştır. Bunların başında, kamu yönetiminin giderek büyümesi, çeşitli hizmetler üreten ve dağıtan büyük örgütlenmelerin ortaya çıkması ve kamu yönetiminin daha büyük kaynakları kullanmaya başlaması olmuştur. Devletin; yurttaşlarına insanlık onuruna yaraşır bir yaşama düzeyi sağlamak üzere sosyal güvenlik yasaları, sosyal sigortalar ve başka sosyal yardım önlemleri aracılığıyla sosyal ve ekonomik yaşama müdahale etmesi; geniş halk kesimleri yararına sosyal ve ekonomik süreçlere karışması; öncelikle ekonomik kalkınmasını belli bir düzeye ulaştıramamış, ulusal gelir paylaşımını kabul edilebilir ölçüler içinde gerçekleştirememiş, böylece sosyal adalet dengesini kuramamış ülkeler açısından yaşamsal önem taşır hale gelmiştir.

Refah devleti anlayışına yöneltilen eleştiriler bu şekilde belirtilirken zaman zaman refah devleti uygulamaları ile sosyal devlet kavramı da birbirine karıştırılabilmektedir. Aslında çok fazla bilinmese de sosyal devlet kavramı ile refah devleti kavramı arasında önemli farklar bulunmaktadır. Sosyal devlet, doğrudan toplum içinde ve toplumla birlikte bireyin insanlık onuruna yaraşır bir yaşam düzeyini hedeflerken refah devleti, toplumdaki soyut bireyin refahını dolaylı bir biçimde kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle toplum merkezli sosyal devlet anlayışı ile birey merkezli refah devleti anlayışı arasında çok derin farklar bulunmaktadır (Bozkurt, Ergun ve Sezen, 1998, ss. 224-225). Sosyal devletin eleştirisi, devletin rolünün yeniden uyarlanması ve kamu yönetiminin sosyal yaşamdaki yerinin yeniden değerlendirilmesi sürecini beslemiştir. Devletin küçülmesi ya da geri çekilmesi hareketi; 1979'da İngiltere'de Thatcher'ın, 1981'de ise ABD'de Reagan'ın iktidara gelmesiyle somut politikalara dönüşme fırsatını yakalamıştır. Daha sonra ise bu akım giderek bütün Batı ülkelerini etkisi altına almıştır. Fransa'da 1981'de solun iktidara gelmesinden sonra sosyal devlet,

gösterişli bir şekilde yeniden harekete geçirilmişse de 1986'da sağın zaferi açık bir geriye çekilme akımı başlatmış ve bu hareket 1988'de sol hükümetler döneminde yeniden tartışma konusu yapılmayıp devam ettirilmiştir (Örnek, 1998, s. 40). Bu süreçte sosyal devletin geri plana çekilmesi birçok ülkede eleştirilmiştir. Çünkü sosyal devlet ekonomik ve sosyal hakların bizzat devlet tarafından sağlanması gerektiğini savunmaktadır. Bu şekilde sosyal ve ekonomik hakların gereğini devlet yerine getirecektir. İdeal olan sosyal refahın en üst düzeye çıkarılmasının amaçlanmasıdır. Oysa bireysel refah değil, sosyal refah temel amaç olmalıdır (Aktan, 1994, s. 73). İyi bir devlet modeli oluşturmak için sosyal devletin topluma yüklediği sosyal maliyet dikkate alınarak bu politikalarından vazgeçilmemelidir.

Sosyal Ekonomik Politikalarda Neoliberalizmin Etkisi ve Değişim

Yukarıda da belirttiğimiz gibi sosyal refah devleti anlayışıyla devletin görev ve fonksiyonları artmış, bu durum kamu yönetim sistemi içerisinde yeni sorunlara yol açmıştır. Bu durum ise kamu kurumlarına halkın güvenini giderek azaltmış ve örgüt yapısının aşırı büyük olmasından dolayı görev ve yapı arasında dengesizlikleri (Demirel, 2005, s. 132) ve sosyal ekonomik politika taleplerini arttırmıştır.

Esasında sosyal refah devleti; gelişmiş ülkelerde ulusal gelirin daha iyi paylaşılmasını ve vatandaşlarına asgari bir yaşam düzeyini sağlama sorumluluğunu üstlenen devletleri niteleyen bir kavram olarak kullanılmıştır. Zamanla paylaşılan ulusal gelirden herkese anlamlı bir pay düşebilmesi için ulusal sermaye birikimini sağlayan ve hızlı kalkınmaya önem veren ekonomik politikalarla özdeşleşmiştir. Sosyal devlet uygulamaları 1945 yılından sonra birçok az gelişmiş ülkeyi de içine alarak yaygınlaşmış, gelişmeden yararlanma eşit olmamakla birlikte ekonomik büyüme ve zenginleşme açısından önemli ilerlemeler görülmüştür (DPT, 2000, ss. 28-29). Ancak dünya 1970'li yıllardan itibaren, 1929'da görülen krizin ardından, yeni ve evrensel bir kriz ile karşı karşıya kalmıştır. Bretton Woods sisteminin çöküşü, birinci ve ikinci petrol şokları, mevcut ekonomi kuramının açıklamakta güçlük çektiği enflasyon ve durgunluğun bir arada yaşanması gibi gelişmeler, krizin kapsamının ve boyutlarının oldukça geniş olduğunu göstermiş (Şaylan, 1995, s. 9) ve bu sorunların arkasında refah devleti uygulamaları olduğu genel kabul görmüştür.

Bu süreçte kâr hadlerindeki genel daralmanın ana nedeni olarak görülen refah devleti harcamalarının azaltılmasına dair öneriler pek dikkate alınmamış, sonuçta refah devleti uygulamalarına son vermek gerekmiştir. Refah devletinin çöküşü, kaçınılmaz olarak kapitalizmin bir düzen olarak her yönü ile yeniden yapılanması

sorununu gündeme getirmiştir. Böyle bir yeniden yapılanma süreci içinde devletin sosyal ekonomik konumu ve fonksiyonları sorgulanmış, bu durumda devletin toplumsal fonksiyonlarının kuramsal ve uygulama düzeyinde ele alınıp tartışılması ve biçimlendirilmesi kaçınılmaz olarak gündeme gelmiştir (Şaylan, 1994, s. 88).

1970'li yılların hemen başlarında ortaya çıkan ve kendini durgunluk içindeki enflasyon şeklinde gösteren bu kriz uzun sürmemiştir. Tam istihdama yakın durumlar devam etmiştir. Bu sayede Keynesçi düşünce itibardan düşme yoluna girmiş, neoliberal politikalar devlete ve ekonomiye egemen olmaya başlamıştır. Yeni teknolojiye dayanan verim artışları, devlete ait birçok kurum ve kuruluşun el değiştirmesi, işten çıkarmaların büyüyen var olan durgunluğun ve işsizliğin artması, kamu maliyesinin zayıflaması, bütçe açıklarının büyümesi ve enflasyonla savaşmak için işsizliğin büyümesine göz yumulması ve sosyal harcamaları azaltmaya dönük önlemler (Talas, 1993, s. 10), gündemde yer almaya başlamıştır. Çünkü ekonomide devlet denetiminin kaldırılması finansal serbesti sınırlarını da genişletmiştir. Denetimsiz finansal serbesti, borçların da denetimini güçleştirmiş ve borç-faiz ödemeleri bütçede önemli büyüklüğe ulaşmıştır. Neoliberal politikaların özellikle finans kapitalizmi büyütme sürecine yol açmasının en büyük etkisi devlet bütçesinde görülmüştür. Bu kapsamda geniş kesimlerin yararlandığı kamu harcamaları ile yatırım harcamalarının azaltılması toplum açısından olumsuz sonuçlara yol açmış, gelir bölüşümünde adaletsizlikler artmaya başlamıştır. Bu kapsamda gündeme gelen neoliberal politikaların en önemli ekonomik amaçları; devletin küçültülmesi, özelleştirmelerin gerçekleştirilmesi ve bunun sonucunda kamusal alanların özelleştirilerek gerçek değerlerinin altında kamusal üretim alanlarından çıkartılması (Uçkaç, 2010, ss. 427-428) olmuştur.

Son yıllarda yaşanan ekonomik krizler karşısında tekrar önem kazanan neoliberal politikalar, piyasaya devletin düzenleyici ve denetleyici olarak müdahalesi talepleriyle kamusal politikaların belirlenme sürecinde de etkili olmaya başlamıştır. Ancak bu süreçte sosyal ekonomik politikaların önem kaybetmesi sosyal devlet olgusunu yıpratmış, özellikle alt gelir gruplarının durumunun kötüleşmesi, sosyal devlet anlayışını yeniden ön plana çıkarmaya başlamıştır. Artık temel sorun neoliberal politikalarla sosyal devlet anlayışının beraber aynı anda nasıl uygulanacağı olmuştur. Bu süreçte sosyal ekonomik politikalarda etkinlik büyük önem kazanmaktadır.

Sosyal Sermaye ve Sosyal Ekonomik Politikalarda Başarı Kriterleri

Günümüzde sosyal ekonomik politikalar kapsamında önemi hayli artan sosyal sermaye; bir toplumun üretkenliğini ve sağlıklı bir sosyal yapıya kavuşmasını

sağlayan normlar, sosyal ağlar ve insanlar arası güven olarak tanımlanmaktadır. Artık evrensel bir nitelik kazanan yoksulluk, sosyal dışlanma, işsizlik, gelir eşitsizliği gibi sosyal politika sorunlarının çözümü konusundaki arayışlar, sosyal sermayeye olan ilgiyi arttırmıştır (Şenkal, 2005, s. 799). Esasında neoliberal politikalarla önem kazanan sosyal sermayenin niteliği bir anlamda sosyal devlet anlayışı kapsamında uygulanan sosyal ekonomik politikalara bağlıdır. Sosyal sermaye günümüzde toplumsal aktörler arasında iş birliğinin ve koordinasyonun kurulmasında; hizmet maliyetlerinin azaltılmasında; bireyler, topluluklar ve kuruluşlar arasında düzgün ve sağlıklı bilgi akışının sağlanmasında önemli işlevler görmeye başlamıştır (Park vd., 2011, s. 7). Bu anlamda sosyal sermaye toplumda sosyal bağlılığı da arttırmakta ve yönetişimi daha kaliteli hale getirerek bireylerle kurumsal çevre arasında etkileşimi sağlamaktadır. Sosyal bağlılık; toplumda dürüstlüğün güvenin gelişmesi, karşılıklılık ve iş birliğinin artması, gönüllü kuruluşlara üyelik gibi eğilimlerin çoğalması ile kendini göstermektedir. Kurumsal çevrenin kalitesi ise açıklık, saydamlık, hesap verebilirlik, bürokrasinin verimliliği, denetim ve yolsuzluk gibi kavramların içeriklerinin zenginliğine bağlıdır (Killerby ve Smith, 2001, s. 2). Dolayısıyla sosyal ekonomi politikalarıyla sosyal sermayenin artırılması ve güçlendirilmesi toplumlara önemli kazançlar sunmaktadır.

Bu kapsamda başarılı sosyal ekonomi politikaların 5 temel ilkesi şu şekilde belirtilebilir:

- İster merkezî planlama sürecinde olsun isterse pazar ekonomisinde kamu gücünün üstünlüğünün bulunması.
- Sağlık ve eğitim çıktıları için sosyal harcamalar önemliken sektörel harcamalara da eşit derecede önem verilmesinin gerekliliği.
- Sosyal harcamalara dönük insan ve mali kaynaklarda etkin ve verimli olma zorunluluğu.
- Sosyal yatırıma önem verilmesi.
- Değişimde kadınların refah devletinin ayrıcalıklı faydalanıcıları değil, eşit statülü yararlanıcılar olmaları (Mehrotra, 2000, s. 32).

Sosyal ekonomi politikaları uygulanırken dikkat edilmesi gereken bir husus da bütün ekonomik sistemlerin amacının daha çok üretim olmadığını dikkatlerden kaçırmamaktır. Daha çok üretim her ekonomik örgütlenmenin amaçlarından yalnızca birisidir. Mademki ekonomik sistemler, son tahlilde kişileri daha çok refaha ulaştırmaya çalışmaktadırlar; o halde bu sonuca ulaşmak için ürettiklerini, ulusal gelirleri daha adil biçimde dağıtmaya da yönelmelidirler. Gereken ve istenen ulusal gelirin dağılımında; yoksula, gereksinim içinde olanlara, mülksüzlere sosyal

politika bakımından bir öncelik tanıyarak devletin topluma karşı sorumluluğunu arttırmak (Talas, 1980, ss. 13-14) gerekmektedir. Bu durum, sosyal devlet ilkesinin önemini ortaya koymaktadır.

Bunun için sosyal ekonomik politikalar, piyasanın işleyişinden ileri gelen hasarları gidermek ve bu yükü bir siyasal kararla bölüştürmek amacıyla oluşturulurlar. Siyasal kararlar, zorlama yoluyla, piyasada sosyal adaleti etkin kılmak için birbirinden özerk kurumlar etrafında tecrit edilmiş kuruluşlar ile çalışanların farklı çıkarları arasında bir uzlaşma sağlamaya çalışılır (Erdut, 2004, s. 19). Bunun yanında sosyal ekonomi politikaları piyasanın işleyişinden ileri gelen külfetlerinin yanında nimetlerini de toplumun tamamına dengeli, düzenli ve uzlaşmaya dayalı biçimde paylaşmalıdır (Erdut, 2004, s. 36).

Günümüzde işsizlik, yoksulluk, eğitim ve sağlık hakkına ulaşmakta yaşanan sorunlar; iş gücü piyasasının dışında kalındığında dayanılacak destek mekanizmaları (emeklilik, sosyal yardımlar vb.), barınma gibi ihtiyaçlara çözüm üreten politikalar; sosyal ekonomik politikaların temel alanlarını oluşturmaktadır. Bu alanlar sadece risk altındaki bireyleri, grupları değil; ortaya çıkardığı sonuçlar ve maliyetleri itibarıyla tüm toplumu etkilemektedir. Bu açıdan sosyal ekonomi politikaları bütüncül bir gelişme stratejisinin en vazgeçilmez parçasıdır. Bu bağlamda sosyal ekonomi politikalarının amacı, sosyal politika araçlarının sosyal ve ekonomik sorunların çözümünde ya da ortaya çıkardıkları sonuçların hafifletilmesinde oynayabileceği rol üzerine politika üretmek ve yeni araçların tanımlanmasına ve uygulanmasına katkıda bulunmak olmalıdır. Böylelikle sosyal sermayenin oluşmasında ve sürdürülebilir ve adaletli kalkınmanın gerçekleştirilmesinde de mesafe alınabilecektir (TEPAV, 2011, s. 1). Sosyal ekonomi politikalarının uygulanmasında rol alan kuruluşlar da bu hususlara dikkat etmeli, kamu politikalarını belirleme ve uygulama sürecinde sosyal devlet ilkesini öne çıkararak sosyal ekonomi politikalarına ağırlık vermelidirler.

Sosyal Devletin Temel Bir Unsuru Olan Sosyal Belediyecilik ve Fonksiyonları

Sosyal belediyecilik, ulus devletin tüm toplumsal kesimleri ve bireyleri homojenleştirici ve kâğıt üstünde de olsa eşitleyici politikalarının gerçekleştirilmesinde ve imkânlarının ortadan kalkması ile en azından toplumun yoksul kesimlerine dönük kısa, orta ve uzun vadeli politikalar üretmede belediyelerin aktif roller üstlenmesidir (Kesgin, 2012, s. 177). Bu yönüyle sosyal belediyecilik, yerel yönetimlere sosyal alanlarda planlama ve düzenleme işlevi yükleyen; bu

çerçeve de kamu harcamalarını konut, sağlık, eğitim ve çevrenin korunması alanlarını kapsayacak şekilde sosyal amaca kanalize eden (Uçaktürk, Uçaktürk ve Özkan, 2009, ss. 4-5); işsiz ve kimsesizlere yardım yapılması, sosyal dayanışma ve entegrasyonun tesis edilmesi ile sosyo-kültürel faaliyet ve çalışmaların gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan altyapı yatırımlarının yapılması için bilinçli politikalar üretmesini öngören; bireyler ve toplumsal kesimler arasında zayıflayan sosyal güvenlik ve adalet mevhumunu güçlendirmeye yönelik olarak yerel idarelere sosyalleştirme ve sosyal kontrol işlevleri yükleyen (Akdoğan, 2002, s. 15) bir sosyal devlet ilkesi uygulama aracıdır. Yerel yönetimlere sadece altyapı hizmetleri yüklemenin ötesinde onları yerel sosyal sorunların çözümünden de bire bir sorumlu tutmaktadır. Bu yönüyle yerel yönetimlerin sosyal fonksiyonlarını arttıran ve onları sosyal yaşam içinde aktif hale getiren bir anlayıştır (Toprak ve Şata, 2009, s. 15). Ancak sosyal belediyeciliğin faaliyetlerini sadece yoksullara yardım ile de sınırlandırmamak gerekir. Kültürel ve sportif faaliyetlerin arttırılması da (Çiçek, 2012, s. 96) bu kapsamda düşünölmelidir.

Göröldüğü gibi sosyal belediyecilik, belediyelerin sosyal fonksiyonlarını arttıran ve sosyal yaşam içinde aktif hale gelmelerini sağlayan bir anlayıştır. Bu sosyal fonksiyonlar, sorunların kaynaklandığı noktadan çözölmelerini ve halkın katılımı gerçekleştiğinden birlik ve dayanışma ruhunun pekişmesini sağlamak için gelişmiş ölkelerde gönüllü ve özel teşebbüslere, tarihî geleneğimizde ise vakıflara bırakılmıştır (Keleş, 2008, s. 39).

Yerel yönetimler, kuruluş amaçlarındaki yerel kamusal hizmetlerin sunumunda etkinliği arttırmak kapsamında sosyal ekonomi politikalarına ayrı bir önem vermek durumundadırlar. Gelişmiş birçok ölkede sosyal devlet ilkesinin önem kazanmasıyla beraber, merkezî idare ve yerel idareler arasındaki görev paylaşımı yeniden düzenlenmiş; merkezî idare tarafından yerine getirilen bazı hizmetler yerel yönetimlere devredilmeye başlanmıştır (Urhan, 2008, s. 85). Bu süreçte yaygınlığı artan sosyal belediyecilik yaklaşımının temelleri 19. yüzyılın sonlarında gelişen sosyal devlet anlayışına dayanmaktadır. Başlarda daha çok yoksullara yardım ölçüğünde kalan yaklaşım, özellikle iki savaş arasındaki sosyal imkânsızlıklar döneminde yerel yönetimlere daha geniş sorumluluklar yüklenmesiyle (Ersöz, 2006, s. 768) gelişimini hızlandırmıştır. Bu dönemde örneğin, İngilterede yerel yönetimler; işsizlik, yoksulluk yardımı, eğitim, konut, sağlık gibi önemli sosyal hizmetlerde merkezî idarenin bir ortağı olarak mevcut görevlerini sürdürdüğü gibi, gelişmiş refah toplumunda ortaya çıkan özellikle yeni sosyal ihtiyaçların karşılanmasında da görev üstlenmeye başlamışlardır (Ersöz, 2005, s. 134). 1980'lere kadar yerel yönetimler eğitim, sağlık, sosyal hizmetler gibi refah hizmetlerini

doğrudan üreten kurumlar iken günümüzde refah hizmetlerini piyasadan satın alan veya bu hizmetlere güvence veren kurumlar haline gelmişlerdir. Gerçekten de bu süreçte yerel yönetimler; kolektif hizmetlerin üretiminden çekilmeye, rekabete açılmaya ya da hizmetleri piyasa mekanizmalarından satın almaya başlamışlardır (Ersöz, 2006, s. 772). Bu süreçte gerçekleşen yerel yönetimlerin sosyal belediyecilik fonksiyonlarını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- **Sosyalleştirme, sosyal kontrol ve rehabilitasyon:** Sosyalleşme; toplumun bir parçası haline gelme, kişinin aile, okul, mesleki örgütler gibi içinde yer aldığı toplumsal kurumların ve genelde yaşadığı kültürel ortamın kendisinden beklediği şekilde davranmayı ve diğer bireylerle uyum içinde yaşamayı öğrenme sürecini ifade etmektedir. Yerel yönetimler; koydukları kurallarla ve bu kurallara aykırı davranışlara uyguladıkları çeşitli yaptırımlarla bireye (hemşeriye) sosyal beklentilere uygun davranış, kural ve değerler aşılama anlamında sosyal kontrol mekanizması olarak işlev görmektedirler (Pektaş, 2010, s. 14). Sosyal kontrolün istenilen noktada gerçekleşebilmesi elbette halkın sosyalleşmesi ile alakalı bir süreçtir. Sosyalleştirme işlevi yerine getirildiği zaman, sosyal kontrol mekanizması da devreye girer. Yönetişim kapsamında yapılan kent konseyi toplantıları, demokratik katılım platformu, halk meclisleri, esnaf ziyaretleri, kültür merkezleri ve bilgi evleri gibi iletişim araçları ile halkla iç içe olma ve halka mesaj verip sosyal kontrolü sağlama (Beki, 2008, ss. 38-39) yerel yönetimlerin bu alanda önemli bir avantajıdır.
- **Mobilize etme, yönlendirme, kılavuzluk ve rehberlik etme:** Yerel yönetimler; tüketici danışma merkezi ve benzeri hizmet birimleri aracılığıyla sosyal kesimlere yönelik olarak danışmanlık hizmeti vermekte (Pektaş, 2010, s. 14) ve onları belli gün ve olaylarda yönlendirme, halka sorunlarını nasıl ve hangi kurumlarla çözebilecekleri konusunda yardımcı olma gibi işlevler yürütülebilmektedir (Toprak ve Şata, 2009, s. 15).
- **Yardım etme, gözetme:** Yerel yönetimler, bölgelerindeki fakir ve muhtaç insanları kolaylıkla tespit edebilmekte (Pektaş, 2010, s. 14); onların sosyo-ekonomik durumlarını izleyebilmekte; asgari yaşam sınırında olanlara gıda, odun-kömür, ilaç, kırtasiye malzemesi, tekerlekli sandalye vb. yardımlarla destek olmaktadır (Uçaktürk vd., 2009, s. 5). Yoksul insanlara aynı veya nakdi yardımların yapılması ve bunların yerel yönetimler tarafından organize edilmesi, toplumda duyarlılık sahibi insanların da bu anlamda yardımlaşma ve dayanışma duygularını pekiştirmektedir (Uslu, 2013, s.

99). Diğer taraftan da yerel yönetim olarak bu hassasiyeti taşıyan ve maddi durumu iyi olan insanlara da imkân hazırlanmaktadır. Nitekim ramazan aylarında verilen iftar yemekleri birçok yerel yönetim biriminde maddi durumu iyi vatandaşların yaptığı katkı ile gerçekleşmekte, kuruluşa bir yük getirmemekte ve sadece organizasyon hizmeti verilmektedir (Beki, 2008, ss. 38-40). Bu şekilde yerel yönetimler sosyal yardımlar aracılığıyla yoksullaşmanın hafifletilmesine, geciktirilmesine, giderilmesine (Yıldırım, 2009, s. 297) katkı sağlamaktadır.

- **Yatırım:** Yerel yönetimler, halkın geçim sıkıntısını gidermeye yönelik olarak köklü tedbirler alamamakla birlikte, kolaylaştırıcı birtakım hizmetlere yönelebilmektedirler (Kaya, 2007, s. 74). Bu kuruluşlar; işsizliği tamamen bertaraf edebilecek bir altyapıya sahip olmadıkları halde işsizliği azaltacak tarzda işsiz ve işveren arasında köprü görevi görebilecek istihdam masaları kurmak; satış mağazaları, ekmek fabrikaları, aşevleri, sığınma evleri, sağlık ocakları, mahalle kütüphaneleri gibi yatırımlar yapmak suretiyle halkının bu anlamdaki sosyal ve kültürel ihtiyaçlarına cevap verebilecek imkânlarla sahiptirler (Uçaktürk vd, 2009, s. 5).
- **Yerel yönetimle halk iletişimi:** Sosyal belediyeçilik çerçevesinde yürütülen çalışmalarda yerel yönetimle halk kaynaşması son derece önemlidir. Yerel yöneticilerin çoğunun seçimle geliyor olması, halkla ilişkilerinin üst düzey olmasını zorunlu hale getirmektedir. Bu nedenle halkla ilişkilerin önemli saçı ayaklarından biri olan danışma masaları gibi uygulamalar, halkın istek ve taleplerinin ayrıma tabi tutulmadan kısa zamanda yerine getirilmesi ile halkın beğenisini kazanma imkânı sunmaktadır (Özer ve Akçakaya, 2015, s. 327). Bu şekilde yerel yönetimler halkın sosyal ekonomik politikalar kapsamında beklentilerini de belirleyebilmekte, bu alanda gerçekleşen değişimi de yöneterek yöneten-yönetilen ilişkisini dinamik tutmaktadırlar.

Sosyal Politika, Sosyal Hizmet ve Sosyal Belediyeçilik

Sosyal politika, sosyal belediyeçiliğe kurumsal açıdan nitelik kazandıran ve doğrudan işlemlerini sağlayan bir olgudur. Bu kapsamda yer alan sosyal belediyeçilik, yerel sorunlara çözüm bularak etkin sosyal hizmetler sunulmasının önünü açmaktadır. Bu şekilde sosyal politika, sosyal belediyeçilik anlayışının teorik boyutunu güçlendirirken sosyal devlet ilkesi gereği yapılması gerekenler için çerçeve çizmektedir.

Günümüzde sosyal politika anlayışı, sosyal belediyecilik kapsamında yerel yönetimlere birçok yeni görev yüklemektedir. Bu amaçla kamu harcamalarının; sağlık, eğitim, konut ve çevrenin korunması gibi yerel hizmetlere daha fazla ayrılması öngörülmektedir. Ayrıca gerektiğinde istihdam alanı oluşturulması, işsiz ve kimsesiz kişilere yardım yapılması, sosyal dayanışma bağlamında sosyo-kültürel faaliyetlerin aktif hale getirilmesi gerekmektedir. Bu hedeflerin gerçekleşmesi ise sağlıklı sosyal politikaların üretilmesiyle olacaktır.

Sosyal politika, geniş anlamıyla devletin ekonomik hayata müdahalede kullandığı kamu politikası kapsamında yer alan tüm araçları içerisinde barındırmaktadır. Bu kapsamda sosyal hizmetin ayrı bir önemi vardır. Arapçadan Türkçeye geçmiş bir kavram olan sosyal hizmet, başkalarına verilen maddi ve manevi destek anlamında kullanılmaktadır. Kişi, grup ve toplulukların mevcut şartlarından dolayı ortaya çıkan sorunların çözülmesinde etkili bir yapıdır. İnsanların hayat standartlarını yükseltmek, kişilerin sosyal düzen içerisinde birbirleriyle olan ilişkilerini iyileştirmek amacıyla oluşturulur. Ayrıca toplumun kendi ellerinde olmayan nedenlerle yoksul ve muhtaç duruma düşen ya da bedenen veya ruhen bir eksikliğe uğrayan bireylere; ülkenin genel şartları çerçevesinde insana yaraşır, çevreleri ile uyumlu bir hayat sürdürebilmeleri için maddi ve manevi, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik devlet ve gönüllü kuruluşlar tarafından sağlanan hizmetleri (Güzel ve Okur, 2002, s. 580) de kapsar. Bu hizmetlerin temel amacı o bölgede yaşayan ve insanlara yaraşır bir biçimde hayatlarını sürdüremeyen insanlara insan onuruna yaraşır ortam oluşturma, onların sosyal ve ekonomik problemlerinin çözümüne yardımcı olmaktır.

Uygulamada sosyal hizmetlerin vatandaşlara etkili bir şekilde ulaşması amacıyla sosyal hizmet uzmanlarından yararlanılmaktadır. Sosyal hizmet uzmanı, sosyal ve ekonomik muhtaçlıklarla karşılaşan kişilere ve ailelere fayda sağlayan, destek olan, bu kişilerin sorunlarıyla ilgilenen ve çözüm yolları bulmaya çalışan, aldıkları eğitim ve kazandıkları deneyimlerle ilgili kişilerin ihtiyaçlarına en iyi cevabı verip en iyi hizmeti sunacak meslek elemanlarıdır (Seyyar, 2004, s. 1). Bu kişiler, insan hakları ve sosyal adalet ilkeleri ile insan davranışı ve sosyal sistemlere ilişkin diğer teorilerden de yararlanarak insanların çevreleriyle etkileşimine müdahale etmekte (Ölmez, 2007, s. 56), bu süreçte çıkan veya çıkabilecek sorunlara çözüm aramaktadırlar.

Sosyal hizmet uzmanları, bazen değişik sosyal alanlarda (köyde, şehirde, gecekondu mahallelerinde) bazen de değişik sosyal kurumlarda (huzurevleri, hapisaneler, hastaneler, gençlik merkezleri, çocuk yuvaları, yurtlar, rehabilitasyon

merkezleri) yaşamak mecburiyetinde bırakılan ve farklı sosyal sorunları olan sosyal grup ve kişilerle ilgilenmektedirler (Onat, 2003, s. 18). Bu kapsamda verdikleri hizmetleri şu şekilde belirtebiliriz (Seyyar, 2012, s. 1):

- Psiko-sosyal danışmanlık hizmetleri, kurumsal ıslah ve rehabilitasyon merkezleri;
- Tıbbi sosyal hizmetler, kurumsal bakım hizmetleri;
- Çocuk koruma ve kurumsal yetiştirme hizmetleri;
- Sosyal pedagoji çerçevesinde eğitsel destek hizmetleri;
- Evlilik öncesi ve sonrasına yönelik aile danışmanlık hizmetleri;
- Yaşlılara bakım ve psiko-sosyal destek hizmetleri;
- Tabii afetlerde mağdurlara psiko-sosyal ve ekonomik destek hizmetleri;
- İç sorunları olan ailelere destek hizmetleri;
- Engellilere yönelik mesleki programlar;
- Bakıma muhtaç insanlara yönelik kurumsal bakım hizmetleri;
- Şiddetten dolayı geçici olarak harici barınma ihtiyacı duyan kadınlara ve aile ortamında yaşama imkânı olmayan çocuklara yönelik kurumsal bakım hizmetleri;
- Alkol, uyuşturucu madde bağımlısı olanlara tıbbi ve psiko-sosyal rehabilitasyon hizmetleri;
- Özel psiko-sosyal niteliği olan hastalıklara yakalananlara rehabilitasyon hizmetleri;
- Tutukevi ya da cezaevinde bulunanlar ve bunların dışında dışarıda işsiz, ortada kalan ailelerine psiko-sosyal destek hizmetleri;
- Sığınmacılar, göçmenler, göçerler vb. gruplara sosyal uyum programları;
- İş yeri, meslek, aile, toplum ilişkisini kurmakta güçlük çeken stres altında olan sorunlu insanlara psiko-sosyal danışmanlık hizmetleri;
- Derslerinde başarısız, toplumda kendisine istediği yeri bulamayan, boş zamanlarını değerlendirmek isteyen gençlere yönelik kurumsal eğitim desteği;
- Sokak çocuklarının ıslahına yönelik kurumsal rehabilitasyon hizmetleri.

Yerel Yönetimlerin Sosyal Belediyecilik Alanındaki Görevleri

Ülkemizde her ne kadar son yıllarda tüm dünyada etkisini arttıran yeni kamu yönetimi politikaları uygulanıyor olsa da âdeta kendimize has bir model

olarak sosyal devlet uygulamaları da hem merkezî hem de yerel yönetimlerde artarak devam etmektedir. Yeni kamu yönetimi anlayışı ile devleti düzenleyen, denetleyen ve “kürek çeken değil, dümen tutan” bir konuma oturtmak; süreçlerde yaşanacak etkinleşmeyle ekonomiyi güçlendirecek ve bu durum ise sosyal devlet harcamalarının arttırılmasını ve böylelikle sosyal ekonomik politikaların daha kolay uygulanmasını sağlayacaktır. Böylelikle artan refah, toplumun geneline daha adil dağılacaktır.

Soruna bu açıdan yaklaştığımızda ülkemizde sosyal belediyeçilik anlayışının zaten anayasamızda yer alan sosyal devlet kavramının yereldeki tamamlayıcısı olduğunu ve bunun hukuki bir gerçek olduğunu söyleyebiliriz. Her ne kadar yerelde sosyal belediyeçilik uzun yıllar algılanamamış olsa da son dönemlerde özellikle Avrupa Birliği’ne uyum sürecinde önemini arttırmıştır (Akdoğan, 1999, s. 35). Özellikle son dönem yerel yönetimler reformu, bu hususa ayrı önem vermiş ve yapılan yasal düzenlemelerde sosyal belediyeçilik uygulamalarına yer vermiştir.

Sosyal belediyeçilikle ilgili belediyeleri bağlayan ana unsurların başında 2005 yılında çıkarılan 5393 sayılı Belediye Kanunu gelmektedir. Belediyeler Kanunu’nun 14. maddesinde belirtilen hususları yerine getirmekle sorumludur. Sosyal belediyeçilik kapsamında yürütülmesi öngörülen hizmetleri şu şekilde özetleyebiliriz (Akdoğan, 2006, ss. 45-46; Öz ve Yıldırım, 2009, s. 458):

- Kimsesizlerin, evsizlerin, sokak çocuklarının ve muhtaç kadınların barınma ihtiyaçlarını karşılamak;
- Öksüzlere çocuk yuvaları ve kreşler yapmak;
- Yaşlılara huzurevleri tesis etmek;
- Sağlık merkezleri, sağlık ocakları, gezici sağlık otobüsleri, ön tanı merkezleri hizmete sokmak;
- Hastaneler civarında hasta yakınları için misafirhaneler oluşturmak;
- Kültür, sanat ve spor tesisleri açmak;
- Tiyatro, sinema, kütüphane ve kültür merkezlerini mahallelere kadar yaygınlaştırmak;
- Fakir, muhtaç ve yaşam mücadelesi veren kesimlere yönelik aşevleri ve imarethaneler kurmak;
- Özürlüler için ulaşım, eğitim ve sosyo-kültürel ortamlarda kolaylık sağlayıcı tedbirler almak;
- Meslek ve beceri edindirme kursları açmak;

- Piknik alanlarını, park ve bahçeleri yaygınlaştırmak;
- Doğal dengeyi koruyan ve çevresel şartları düzenlenmiş ucuz konut alanları üretmek;
- İş kuracak kadın ve gençlere yönelik rehberlik yapmak, makine ve ekipman desteği sağlamak;
- Tanzim satış mağazaları ve ekmek fabrikaları kurmak, gıda bankacılığı yapmak;
- Gıda, kömür, ilaç, kırtasiye malzemesi yardımı yapmak;
- Toplumsal gruplar, sivil toplum kuruluşları ve kitle örgütlerine rehberlik etmek, onlarla dayanışma ve yardımlaşmayı geliştirmek;
- Gençlerin, engellilerin ve kadınların toplumsallaşmalarını sağlayacak merkezler açmak.

Yerel yönetimlerin, sosyal belediyecilik anlamında yapmak zorunda olduğu hususlar sadece 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda belirtilen maddelerle sınırlı değildir. Aynı zamanda genel olarak anayasa, uluslararası sözleşmeler, kanun ve kanun hükmünde kararname ve bunlara taalluk eden yönetmelikler belediyeleri bağladığı gibi, özel olarak da Asker Ailelerinden Muhtaç Olanlara Yardım Hakkında Kanun (4109), Belediye Gelirleri Kanunu (2464), Belediye Opera ve Tiyatroları Sanatkâr, Mütihazası, Hizmetli ve Stajyerlerine Verilecek Ücretler Hakkında Kanun (37), Çevre Kanunu (2872), Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (2863), Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanunu (3257), Büyükşehir Belediye Kanunu (5216-6360) gibi kanunlar; Danıştay, Sayıştay ve Yargıtay kararları ile Belediye Mevzuatı ile İlgili Tüzük ve Yönetmelikler belediyeleri bağlayan temel unsurlardır.

Yerel yönetimler, kendi sınırları içerisinde yaşayan birey, aile ve toplulukların üç ayrı kaynaktan gelen sorunlarıyla yakından ilgilenmek durumundadır. Bunlar; temelde toplumsal sistemin işleyişinden ve yapısından kaynaklanan ve özellikle büyük şehirlerde acil müdahaleyi gerektirecek boyutlara ulaşan yoksulluk, işsizlik, dilencilik, suçluluk ve benzeri sorunlar; kendi hizmet alanları içinde meydana gelen afetlerden dolayı zarar görenlerin karşılaştıkları sorunlar ve insanın doğasından gelen ve çevresel koşulların da etkisiyle somutlaşan çocuk, yaşlı ve engellilerin karşılaştıkları sorunlardır. Günümüzde yerel yönetimlerin sosyal belediyecilik olarak adlandırdıkları uygulamalar, işte bu üç kaynaktan gelen sorunların çözümüne ilişkin çabalara ait olup temelde sosyal hizmetler ve sosyal yardımlardan oluşmaktadır (Toprak ve Şata, 2009, ss. 19-20). Özellikle yararlanıcıların herhangi bir biçimde katkı sunmadığı, devletin yoksulluğa karşı

geliştirdiği destek mekanizması (Şener, 2010, s. 2) olarak sosyal yardım faaliyetleri ile yoksul bireylerin ihtiyaçları karşılanarak yaşamlarını sürdürmelerine destek olunmaktadır. Çünkü yoksulların çok çeşitli nedenlere dayalı olarak ortaya çıkan ve orta uzun dönemli politikalarla ortadan kaldırılması mümkün olan yoksullukla mücadele politikalarının sonuçlarını bekleyecek zamanları yoktur. Beslenme, barınma, giyinme gibi temel ihtiyaçların acilen karşılanması gerekmektedir (Güneş, 2008, s. 29).

Yerel yönetimlerce sunulan sosyal hizmetlerin çeşitleri, yoğunluğu, kalite ve etkinliği bu kuruluşların sahip olduğu kaynak ve nitelikli personel durumuna, hizmet sunulan toplumun gelişmişlik düzeyine, yapı ve özelliklerine göre değişmekle birlikte başlıca hizmetler ve hizmetlerden yararlanan gruplara göre aşağıdaki gibi özetlenebilir (Negiz, 2011, ss. 326-327):

- Çocuklara yönelik olarak eğitime katkıda bulunulması, yeterli beslenmeye yönelik katkı sağlanması, sokak çocuklarının rehabilitasyonu için çalışmalar yapmak, kreş hizmetleri, koruyucu sağlık hizmetleri ve çeşitli sosyal ve kültürel faaliyetler gerçekleştirilmesi;
- Gençlere yönelik olarak kötü alışkanlıklar ve madde bağımlılığının önlenmesi, meslek edindirme yardımı, eğitim yardımı, iş edindirme çalışmaları, gençlik merkezleri kurulması, eğlence ve spor alanları yapılması, çeşitli sosyal ve kültürel faaliyetler gerçekleştirilmesi;
- Yaşlılara yönelik olarak kurum bakımı, sağlık yardımı, teknik malzeme sağlanması ve ihtiyaca yönelik mekânsal düzenlemeler, gıda, giyim, yakacak ve ulaşım hizmetlerinden yararlanmaya yönelik ayni ve nakdi yardımlar, çeşitli sosyal ve kültürel faaliyetler gerçekleştirilmesi;
- Engellilere yönelik olarak fizik tedavi ve rehabilitasyon merkezlerinde tedavi ve bakım hizmetleri, günlük yaşamı kolaylaştırmaya yönelik mekânsal düzenlemeler, teknik malzeme yardımı, gıda, giyim, yakacak ve ulaşım hizmetlerinden yararlanmaya yönelik ayni ve nakdi yardımlar, meslek ve iş edindirme kursları, çeşitli sosyal ve kültürel faaliyetler;
- Yetişkinlere ve muhtaç ailelere yönelik olarak ayni ve nakdi yardımlar, fakir ve çok çocuklu aileleri desteklemeye yönelik yardımlar, aile eğitim merkezleri yapımı gibi hizmetler. Bununla beraber, birden fazla toplumsal kesimin aynı anda yararlanacağı hizmetler de verilebilir. Toplumun çalışmayan, çalışamayan veya çalışıp da bir meslek veya sanatı öğrenmek isteyen kesimlerinin tümüne birden yönelik olan “meslek ve beceri kazandırma” kursları buna bir örnektir. Bu kapsamda

ev hanımları, okumamış genç kızlar, işsiz gençler ve engelliler bu tür etkinliklere katılarak hem beceri kazanabilmekte hem de yeni bir çevre ile sosyalleşebilmektedirler.

Sonuç

Çalışmamızda genel olarak incelediğimiz gibi bireyin yönetimde etkinliğinin artmasıyla beraber günümüzde devletler, sosyal devlet ilkesi ile ilgili düzenlemeler yapıp toplumdaki gelir eşitsizliklerini azaltmaya yoğun çaba harcamaya başlamışlardır. Bu süreçte refah devleti uygulamalarının yol açtığı krizlerden dersler alınarak bireysel değil, daha çok toplumsal uygulamalar hayata geçirilmektedir. Bu süreçte sosyal ekonomi politikalarını daha etkin ve rasyonel uygulamak büyük önem arz etmektedir. Bütçe dengelerinin çok hassas olduğu günümüzde sosyal politikalar kapsamında sosyal ekonomik harcamalar çok dikkatli gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu kapsamda sosyal belediyeçilik uygulamalarının da önemi hayli artmıştır. Soruna bu denli hassas yaklaşılmasının sebebi, bireylerin devletin sosyal kanatları altında olmalarının zorunluluğudur. Bu süreçte temel aktör olan yerel yönetimler, sosyal belediyeçilik anlamında sosyal ekonomik politikaların uygulanmasında odak konumundadır.

Esasında bugün ülkemizde uygulandığı şekliyle yoksullukla mücadelede temel hareket noktası; insanın en değerli varlık olarak kabul edildiği, bu nedenle hak ettiği gibi güzel bir yaşamı sürdürebilmesi gerektiği (Kaya, 2009, ss. 27-28) olmalıdır. Bu gerçeklikten hareketle bir sosyal güvenlik yöntemi ve sosyal hizmet alanı olan sosyal yardımların amacı, sosyo-ekonomik yoksunluk içinde bulunan kişileri durumlarına ve özelliklerine göre, en kısa sürede kendi kendilerine yeterli hale getirerek muhtaçlıktan kurtarmak (Boybek, 2009, ss. 14-15) olmalıdır. Burada amaç, yardım görenin mümkün olan en kısa sürede yeniden çalışabilme ve geçimini sağlayabilecek gelir elde edebilme olanağına kavuşturulması olmalıdır. Tembellik ve savurganlık özendirilmemeli, kişinin sosyal varlığı güvence altına alınarak onuru korunmaya çalışılmalıdır (Önen, 2010, s. 79). Bunun yanında ihtiyaca ilişkin olarak belirlenen koşulların yerine gelmesi halinde yerel ya da ulusal düzeyde toplanan vergilerle finanse edilen programlar gereğince yardımlara ilişkin ödemeler yasalarla düzenlenmeli ve ödemelerin miktarı, gelir ve servet durumu dikkate alınarak belirlenmelidir (TİSK, 2015, s. 1). Bunlara uyulmadığında sosyal yardımlardan beklenenler sağlanamayacak, söz konusu olumsuz durumlar yardım yapılanlarda istenmeyen sonuçlara yol açacak, hatta toplumsal travmalara ortam hazırlayacak kişilik bozukluklarının oluşmasını başlatabilecektir.

Kaynakça

- Acar, Ö. (1998). *Kamu yönetimi*. İstanbul: Meram Yayınları.
- Akdoğan, Y. (1999). Sosyal belediyeçilik. *İstanbul Dergisi*, 3, ss. 30-45.
- Akdoğan, Y. (2002). Ulusal soruna yerel çözüm: Sosyal belediyeçilik. *Eminönü Bülteni*, 2, ss. 11-17.
- Akdoğan, Y. (2006). Sosyal belediyeçilik. *Yerel Siyaset*, 3, ss. 41-50.
- Aktan, C. C. (1994). *21. yüzyıl için yeni toplumsal sözleşme*. İzmir: T Yayınları.
- Aktan, C. (1995). *Optimal devlet*. İstanbul: TÜSİAD Yayınları.
- Al, H. (2002). *Kamu yönetiminde paradigma değişimi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Batmaz, N. (2014). Altıncı bölüm: İŞT-KAR. A. Özer (Ed.), *Yönetim Sözlüğü*. Ankara: Adalet Yayınları.
- Beki, A. (2008). *Türkiye’de sosyal belediyeçilik uygulamaları (Ümraniye Belediyesi örneği)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Bozbek, S. (2009). *Sosyal yardım uygulamaları ve çocuk işçiliği arasındaki ilişki: Keçiören örneği* (Yayımlanmamış Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi). T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Bozkurt, Ö., Ergun, T. ve Sezen, S. (1998). *Kamu yönetimi sözlüğü*. Ankara: TODAİE.
- Çiçek, E. (2012). *Türkiye’de belediyelerin sosyal hizmet ve sosyal yardım politikaları: Batı Akdeniz örneği*. Ankara: Türk Belediyeler Birliği.
- Demirel, D. (2005). Kamusal retorikte moda trend: Yeni kamu yönetimi. *Sayıştay Dergisi*, 58, ss.130-144.
- DPT. (2000). *Sekizinci beş yıllık kalkınma planı, kamu yönetiminin iyileştirilmesi ve yeniden yapılandırılması özel ihtisas komisyonu raporu* (DPT: 2507 – ÖİK: 527). 16.10.2015, <http://www.sp.gov.tr/upload/xSpKutuphane/files/iULBo+oik527.pdf>.
- Drucker, P. (1995). *Değişim çağının yönetimi* (Çev. Dicleli, Z.). İstanbul: Henkel.
- Erdut, Z. (2004). Liberal ekonomi politikaları ve sosyal politika, *Çalışma ve Toplum*, 2(2), ss. 14-21.
- Ersöz, H. Y. (2005). 5272 sayılı yasa öncesinde Türkiye’de belediyelerin sosyal politika alanındaki deneyimleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 50, ss. 131-139.

- Ersöz, H. Y. (2006). Sosyal politika-refah devleti-yerel yönetimler ilişkisi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 55(1), ss.770-779.
- Flynn, N. (1995). The future of public sector management: Are there some lessons from Europe. *International Journal of Public Sector Management*, 8(4), ss. 1-9.
- Güneş, S. (2008). *Sosyal yardım algısı ve yoksulluk kültürü*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- Güzel, A. ve Okur, A. (2002). *Sosyal güvenlik hukuku*. İstanbul: Beta.
- Hughes, O. (1998). *Public management & administration*. USA: ST.Martin's Press.
- Jenssen, S. (2002). Transforming politics: Towards new or lessen roles for democratic institutions. T. Christensen ve P. Legreid (Ed.), *New public management* (ss. 205-307). England: Ashgate.
- Kaya, E. (2007). *Kent yönetiminde yeni yaklaşım yerel kalkınma yönetimi* (Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 2. Basım). İstanbul: Okutan Yayıncılık.
- Kaya, E. (2009). *Yoksullukla mücadelede Avrupa'nın ve Türkiye'nin sosyal yardım modeli* (Yayınlanmamış Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi). Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Keleş, S. (2008). *Türkiye'de sosyal belediyeçilik uygulamaları ve Ankara Büyükşehir Belediyesi örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Kesgin, B. (2012). Kentsel yoksulluğa yönelik yerinden ve yerel müdahale: Sosyal belediyeçilik. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, ss. 175-184.
- Killerby, P. ve Smith, J. (2001). From competition to cohesion: The changing focus of economic development in New Zealand. *Australasian Journal of Regional Studies*, 7(3), ss. 1-9.
- Mehrotra, S. (2000). *Integrating economic and social policy: Good practices from high-achieving countries* (Innocenti Working Papers. No. 80). UNICEF Innocenti Research Centre. Erişim tarihi: 20.03.2015, <http://www-prod.unicef-irc.org/publications/pdf/iwp80.pdf>.
- Negiz, N. (2011). Sosyal yardım ve sosyal hizmet faaliyetleri açısından Isparta Belediyesi: Farkındalık, yararlanma ve değerlendirme açısından bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), ss. 321-335.
- Onat, Ü. (2003). *Yoksulluk ve sosyal hizmet, yoksulluk ve kapitalizm: Türkiye'nin yoksulluk meselesinin çözümünde devlete düşen görevler: Yoksulluk* (2. Cilt). İstanbul: Deniz Feneri Derneği Yayınları.

- Ölmez, T. O. (2007). *Sosyal yardım içerisinde yerel yönetimlerin yeri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Önen, M. (2010). Yerel yönetimlerin yoksullukla mücadelesi: Malatya Belediyesi örneği. *Sayıştay Dergisi*, 79, ss. 71-86.
- Örnek, A. (1998). *Kamu yönetimi*. İstanbul: Meram Yayın Dağıtım.
- Öz, C. S. ve Yıldırım, S. (2009). *Türkiye’de kentsel yoksullukla mücadelede sosyal belediyeciliğin rolü*. Erişim tarihi: 20.07.2015, <http://www.sosyalhaklar.net/2009/bildiri/oz.pdf>.
- Özdemir, H. (2014). Sekizinci Bölüm: MEH-ÖĞR. A. Özer (Ed.), *Yönetim Sözlüğü* (ss. 307-341). Ankara: Adalet Yayınları.
- Özer, M. A. (2015). *Yeni kamu yönetimi* (3. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Özer, M. A. ve Akçakaya M. (2015). *Yerel yönetimler. Mali boyut*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Park, H., Jun, R. ve Feiock, C. (2011). *Collaborative approaches to economic development: Regional development partnerships and social capital*. Erişim tarihi: 20.04.2011, http://myweb.fsu.edu/rfeiock/papers/Regional_partnerships.pdf.
- Pektaş, E. K. (2010). Türkiye’de sosyal belediyecilik uygulamaları ve temel sorunlar. *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Akademik İncelemeler Dergisi*, 5(1), ss. 11-25.
- Seyyar, A. (2004). Sosyal siyaset açısından yoksulluğa karşı mücadele. *Köprü Dergisi*, 88, ss. 1-9.
- Seyyar, A. (2012). *Sosyal hizmetler nedir?* Erişim tarihi: 23.08.2012, <http://www.sosyalsiyaset.net/documents/sh.htm>.
- Sezer, B. U. (1992). Büyük devlet-küçük devlet tartışması. *Amme İdaresi Dergisi*, 25(4), ss. 1-12.
- Şaylan, G. (1994). *Değişim, küreselleşme ve devletin yeni işlevi*. Ankara: İmge Yayınları.
- Şaylan, G. (1995). Değişim ve yolsuzluk. *Amme İdaresi Dergisi*, 28(3), ss. 1-14.
- Şaylan, G. (2000). Kamu yönetimi disiplininde bunalım ve yeni açılımlar üzerine düşünceler. *Amme İdaresi Dergisi*, 33(2), ss. 5-19.
- Şener, Ü. (2010). *Yoksullukla mücadelede sosyal güvenlik, sosyal yardım mekanizmaları ve iş gücü politikaları*. Erişim tarihi: 10.02.2015, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271313906r3055.Yoksullukla_Mucadelede_Sosyal_Guvenlik.pdf.

- Şenkal, A. (2005). Sivil toplum ve sosyal sermaye: Sosyal politikaya dayalı alternatif kalkınma modeli arayışları. İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası, 55, ss. 791-810.
- Talas, C. (1976). *Sosyal ekonomi*. Ankara: S Yayınları.
- Talas, C. (1980). *Ekonomik sistemler*. Ankara: S Yayınları.
- Talas, C. (1993). Liberalciliğin geri dönüşü ve sonrası. *Amme İdaresi Dergisi*, 26(3), ss. 1-11.
- TEPAV (2011). *Sosyal politika çalışmaları*. Erişim tarihi: 20.04.2011, <http://www.tepav.org.tr/tr/calismalarimiz/s/358>.
- TİSK (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu) (2004). *Sosyal güvenlik sistemlerinde özel emeklilik programlarının yeri ve gelişimi. Birinci bölüm: Temel kavramlar ve sosyal güvenlik araçları* (No: 244). Ankara: TİSK Yayınları.
- Toprak, D. ve Şata, C. (2009). Türkiye’de yerel yönetimler reformu çerçevesinde sosyal belediyeçilik yaklaşımı. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 1(1), ss. 11-26.
- Tortop, N. (1997). *Halkla ilişkiler* (7. Baskı). Ankara: Yaygı Yayınları.
- Uçaktürk, T., Uçaktürk, A. ve Özkan, M. (2009). *Yerel yönetimlerde sosyal sorumluluk bağlamında sosyal belediyeçilik: Biga Belediyesi örneği*. Erişim tarihi: 10.03.2015, http://akademikpersonel.kocaeli.edu.tr/ahmet.ucakturk/bildiri/ahmet.ucakturk11.08.2011_04.20.14bildiri.pdf.
- Uçkaç, A. (2010). Türkiye’de neoliberal ekonomi politikaları ve sosyo-ekonomik yansımaları. *Maliye Dergisi*, 158, ss. 420-432.
- Urhan, V. F. (2008). Türkiye’de yerel yönetimlerin yeniden yapılandırılması. *Sayıştay Dergisi*, 70, ss. 80-92.
- Uslu, H. (2013). Sosyal politika açısından belediyeler ve sosyal belediyeçilik. K. Özden (Ed.), *Yerel Yönetimlerde Güncel Sorunlar ve Tartışmalar*. Ankara: Seçkin Yayınları, ss. 88-103.
- Yatkın, A. (2014). On ikinci bölüm: YAB-ZOR. (Ed. A. Özer), *Yönetim Sözlüğü*. Ankara: Adalet Yayınları, ss. 533-619.
- Yıldırım, A. (2009). *Sosyal politikanın yönetişimi*. 19-20 Kasım, Ankara. Erişim tarihi: 03.05.2015, <http://www.tepav.org.tr/sempozyum/2009/bildiriler/aziz.yildirim.bildiri.pdf>.

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK TEMELİNDE YOKSULLUK KAVRAMININ YENİDEN YORUMLANMASI: YOKSULLUK DÜĞÜMÜ

ASP Uzmanı Nazlıhan ÖZGENÇ¹

Öz

Günümüzde, bir yandan yoksulluk dünya genelinde ciddi bir problem olmaya devam ederken bir yandan da ekolojik bozulma nedeniyle gezegen ve üzerindeki yaşam tehlikeye girmiştir. Ancak aynı zamanda, sosyal ve ekolojik negatif etkilerine rağmen kısa vadeli pozitif etkiler ve kazançlar nedeniyle politikaların odağında merkezlenmiş ekonomik sistem; bir türlü içinden çıkılamayan küresel bir krizin etkisiyle ciddi durgunluk ve çökme aşamasına gelmiştir. Bu üçlü kriz nedeniyle 25 yıl önce ortaya çıkmasına rağmen sürdürülebilirlik kavramı, politika yapıcılarının gündeminde henüz ağırlık kazanmıştır.

İnsanlık tarihinin çözülemeyen ve daha görünür hale gelen yoksulluk problemi, çok boyutlu yapısıyla sürdürülebilirlik tartışmalarında ve belgelerinde merkezde yer almıştır. Kurumların ve araştırmacıların bakış açılarına göre farklılaşan yoksulluk kavramının sürdürülebilirlik bakış açısı çerçevesinde yorumlanması amacını taşıyan bu çalışmada, sürdürülebilirlik ve yoksulluk kavramlarına ilişkin uluslararası temel belgeler referans alınarak yoksulluğun etkileşim mekanizması yorumlanmıştır. Ayrıca etkileşim mekanizmalarının ortaya çıkardığı “yoksulluk düğümü” kavramı üzerinden yoksullukla mücadele stratejilerinin sahip olması gereken sürdürülebilirlik vizyonu tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, yoksulluk, sürdürülebilir kalkınma, yoksulluk düğümü, yoksullukla mücadele.

¹ Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanı, nazlihan.ozgenc@aile.gov.tr

Bu makale, yazarın Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi olarak sunulan çalışmasından üretilmiştir.

REUNDERSTANDING POVERTY NOTION UNDER THE CONCEPT OF SUSTAINABILITY: POVERTY KNOT

Abstract

At the present time, we are struggling with the triple crises which are social, economic and environmental. Poverty remains as a severe problem around the world and also the planet and the living on it have got into danger because of environmental degradation. In the meantime, economic system is centralized as a main focus of politics due to serious depressions and even collapses because of the global crises. By the reason of these triple crises; sustainability notion is gained importance in policy makers' agendas even though it was showed up just 25 years ago.

Poverty, which is human history's unsolved and much more visible problem in comparison with the past, got center of sustainability discussions and documentary with its multidimensional nature. In this study, it's aimed to reinterpret poverty, differentiated by institution and researcher, with sustainability perspective. In this study, poverty's interaction mechanism is constructed by international documents related to sustainability and poverty and this mechanism is termed the poverty knot. Thereby investigating poverty's interaction mechanism and poverty knot, poverty alleviation strategies' discussed.

Keywords: Conditional Cash Transfer (CCT), conditional education and health assistances, poverty, psychological and developmental problems of children, parenting.

1. Giriş

Sürdürülebilirlik kelimesinin İngilizcesi olan "sustainability", "sustain" kökünün kullanımı çok eskiye dayanmasına rağmen, oldukça yeni bir kelimedir. "Sürdürülebilirlik", Birleşmiş Milletler'in Brundtland Komisyonu Raporu'ndan önce sözlüklerde bile pek yer verilmeyen bir kelime iken 1987 yılında Brundtland Raporu'nda "sürdürülebilir kalkınma" kavramının tanımlanması ile birlikte bir sıfat olarak yer almış ve kalkınma alanında kavramsal bir evrimi ifade etmiştir (Appleton, 2006, s. 4).

Günümüzde tek başına bir kavram olarak "sürdürülebilirlik", sıfat olarak kavramları niteleyen "sürdürülebilir" ifadesi ile bire bir aynı entelektüel kullanıma sahip değildir. Her iki kavram da sürekli değişim halindedir. Sıfat haliyle sürdürülebilirlik; "sürdürülebilir kalkınma", "sürdürülebilir toplum", "sürdürülebilir enerji politikası", "sürdürülebilir balıkçılık", "sürdürülebilir pazarlama" gibi sayıları hızlı şekilde artan kavramlarda kullanılmaktadır. Sürdürülebilirlik kavramı ise bütün bu çalışmaları şekillendiren ve kışkırtan bakış açısının, çalışma ölçütünün, çabaların ve çabalar sonucunda ortaya çıkan ürünlerin, gelişmelerin toplamıdır. Sürdürülebilirliğin, pek çok değişken kullanımında da değişmeyen ve önemle vurgulanan nokta; Brundtland tanımının "gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını

karşılama gücünü tehlikeye atmadan günümüz kuşaklarının ihtiyacının karşılanması” vizyonudur (Appleton, 2006, s. 4).

Sürdürülebilirlik, esasen Brundtland vizyonunu ifade etmesine rağmen farklı tanım ve kullanımlar her disiplinin kendi önceliklerini vurgulamasıyla oluşmaktadır. Kamuoyunun gündeminde olan soruna göre sürdürülebilirliğin ekolojik, ekonomik veya sosyal vurguları ön plana çıkmıştır. 1970’li yıllarda artan çevre sorunlarına paralel şekilde ekolojik koruma vurgusu öne çıkarken son dönemde artan gelir dağılımı eşitsizliği nedeniyle sosyal adalet ve yoksullukla mücadele vurgusu öne çıkmaktadır. Ancak her dönemde sürdürülebilirlik, sorunların çözümüne yönelik ekonomik, sosyal ve ekolojik alanların her birini içeren çok boyutlu bir bakış açısına sahip olmuştur. Bu bakış açısıyla yoksulluk sorununun yorumlanması, yoksullukla mücadelede gerçekçi bir yaklaşımın geliştirilmesini sağlayacaktır.

Yoksulluk değişen niteliğine rağmen insanlık tarihi kadar kadim olan ve üstesinden gelebilmek için ilkel olsun modern olsun tüm toplumların mücadele ettiği bir olgudur (Güneş, 2010, s. 11). Ancak henüz üzerinde uzlaşılmış bir tanımı bulunmamaktadır. Aslında yoksulluğun standart bir tanımını yapmak kolay değildir. Bu tanımın yapılmasındaki temel güçlük ise yoksulluğu oluşturan çok sayıda bileşen, bu bileşenler arasındaki çeşitli ilişkiler ve yapılacak tanımlamanın bu konu hakkında çalışma yapan kişinin kişisel birikimiyle şekillenebilecek olmasıdır (Odabaşı, 2010, s. 11).

En basit şekilde “sürdürülebilirlik”, gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama gücünü tehlikeye atmadan günümüz kuşaklarının ihtiyacının karşılanması vizyonu olarak; “yoksulluk” ise temel insani ihtiyaçlardan şiddetli yoksunluk/mahrumiyet olarak tanımlanabilir. Her iki kavram, ihtiyaç ve adalet/eşitlik vurgusu ile birbirine bağlıdır. Yoksulluk hem sürdürülebilir olmayı engellemekte hem de sürdürülebilirliğin sağlanamamasının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu paradoksun çözümü için yoksulluğun sürdürülebilirlik vizyonu ile analizi ve her boyutu ile anlaşılması gerekmektedir.

Özellikle 1990’lardan itibaren, Dünya Bankası’nın 1990 yılı raporunda yoksulluğu konu alması, Birleşmiş Milletler’in Kopenhag’da düzenlediği Dünya Zirvesi, İnsani Gelişme Endeksi’nin yayımlanması gibi gelişmeler, yoksulluğun çok boyutlu bir sorun olduğu gerçeğini netleştirmiştir. Bu çalışmanın amacı; sürdürülebilirliğin, sorunların çözümüne yönelik çok boyutlu bakış açısının, yoksulluk kavramı üzerinde kullanılması ve yoksulluğun etkileşim mekanizmasının sürdürülebilirlik çerçevesinde yorumlanmasıdır. Bu

doğrultuda öncelikle sürdürülebilirlik ve yoksulluk kavramlarına değinilecektir. Sürdürülebilirlik ve yoksulluk kavramlarına ilişkin uluslararası temel belgeler referans alınarak yoksulluğun etkileşim mekanizması yorumlanacaktır. Çalışma kapsamında ortaya çıkan “yoksulluk düğümü” kavramı açıklanarak son bölümde yoksullukla mücadele stratejilerinin sahip olması gereken sürdürülebilirlik vizyonu tartışılacaktır.

2. Sürdürülebilirlik: Gelişimi ve Kavramsal Tasavvuru

Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma kavramları, günümüzde, farklı amaçlar ve farklı nedenlerle çeşitli alanlarda çok sık biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Bu kavramlara yüklenen anlamlar ne olursa olsun, öncelikle tanım üzerinde uzlaşmaya varılması gerekmektedir. Bu tanımdan beklenen ise ekonomik, sosyal ve çevresel tüm boyutları içermesidir (Yüksek, 2010, s. 137).

1.1. Sürdürülebilirlik Kavramı

Geniş kabul gören görüşe göre, kavramın bugünkü yaygınlığını ve içeriğini kazanması Ortak Geleceğimiz Raporu’yla birlikte başlamıştır. Birleşmiş Milletler Çevre Programı’nın 1982 yılında yapılan 11. Yönetim Konseyi Toplantısı’nda alınan bir kararın Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda onaylanmasından sonra 1983 yılında dönemin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri’nin isteği ve teklifi üzerine Norveç Başbakanı Gro Harlem Brundtland’ın başkanlığında bağımsız bir komisyon olarak WCED (World Commission on Environmental and Development) kurulmuştur (Türkel, 2011, s. 9; Yüksek, 2010, s. 29). Bu komisyonun hazırladığı ve 1987’de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’na sunulan “Ortak Geleceğimiz” (Our Common Future) adlı rapor, bu kavramı resmî olarak ilk kez uluslararası bir platformda tartışmaya açmıştır (Türkel, 2011, s. 9).

Raporda sürdürülebilir kalkınma; gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama gücünden ödün vermeksizin günümüz kuşaklarının ihtiyacının karşılandığı kalkınma olarak tanımlanmaktadır. Gelişmiş ya da değil, piyasa merkezli ya da merkezî planlamalı tüm ülkelerin “sürdürülebilirlik” içeriğinde tüm ekonomik ve sosyal kalkınmasını belirlemesi gerektiği ve somut olarak sürdürülebilirliğin kuşaklar arasında ve aynı kuşak içinde sosyal adalet, eşitlik kavramını ifade ettiği belirtilmiştir (Birleşmiş Milletler, 1987, s. 1-300).

Raporda çevre sorunları, yoksulluk-eşitsizlik ekseninde ele alınmıştır ve “Yoksulluğun ve eşitsizliğin olduğu bir dünya her zaman için ekolojik ve diğer krizlere eğilimli olacaktır” ifadesine yer verilmiştir. Ayrıca Ortak Geleceğimiz Raporu, sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin dört temel değer üzerinde durmaktadır:

dünyanın yoksulları, temel ihtiyaçlar, teknolojinin ve sosyal örgütlenmenin düzeyi (Türkel, 2011, s. 9).

Ortak Geleceğimiz Raporu'nun temel hareket noktasını oluşturan sürdürülebilir kalkınma kavramının en önemli özelliği, ülkeler ve bölgeler arasında sağlanması gereken adaleti, kuşaklar arası adalet kavramıyla bütünleştirmesidir (Yüksek, 2010, s. 29).

Sosyal bir tepki olarak ortaya çıkan sürdürülebilirlik kavramı uzun bir gelecekte çevresiyle birlikte mutlu bir şekilde ilerleyen iktisadi sistem hayalini uyandırmaktadır. Bu, doğayla uyum içerisinde olma fikridir. O halde sürdürülebilirlik, insanlığın refahının peşinde doğanın potansiyellerinin işletilmesi, gezegen üzerindeki insan olan ve olmayan değişik yaşam formlarının birlikte yaşamaları arasındaki gerilimi uzlaştırmak için geniş ve ayrıntılı endişeler bütününü çağrıştırmaktadır (aktaran Güçlü, 2007, ss. 67).

1987 yılında Ortak Geleceğimiz Raporu'nun yayımlanmasının ardından raporda yer verilen "sürdürülebilir kalkınma" ve "sürdürülebilirlik" tanımı, geniş kabul görmüş ve ancak raporun yayımlanmasından itibaren 5 yıl içinde farklı kurumlar ve araştırmacılar tarafından 70'ten fazla farklı yorum ile netleştirilmeye çalışılmıştır (Mebratu, 1998, ss. 493-518; Lozano, 2008, s. 1838). Bazı tanımlamalar, ekolojik sürdürülebilirlik üzerinde durarak doğal kaynakların taşıma kapasitelerinin üzerinde kullanılması ve doğanın geri dönüşüm sisteminin yetiştiremeyeceği bir hızda çevre kirliliğine yol açan maddenin üretilmesine değinmişlerdir. Bilim adamları tarafından oluşturulan bu tanımlamalar nadiren sosyal konulara ve bunların ekolojik ve ekonomik ilişkilerine değinmişlerdir (Lozano, 2008, s. 1838). Ancak zirvelerde ve Birleşmiş Milletler tarafından yayımlanan raporda kavramın başta yoksullukla mücadele olmak üzere sosyal boyutu diğer iki boyut ile birlikte aynı şiddetle vurgulanmaktadır.

Sürdürülebilirlik kavramının anlaşılması için farklı yorumlansa da her kesimin üzerinde anlaşıldığı Ortak Geleceğimiz Raporu'nda yer verilen tanımı incelemek gerekir. Raporda, sürdürülebilir kalkınma; gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama gücünden ödün vermeksizin günümüz kuşaklarının ihtiyacının karşılandığı kalkınma olarak tanımlanmaktadır. Sürdürülebilirlik; kalkınmanın hedeflere ulaşmak için yöntemini, kalkınma sürecinin niteliğini ve kalkınma için yürütülen çalışma ve çabalarda sahip olunması gereken bakış açısını, ruhu ifade etmektedir. Bu ruh, Ortak Geleceğimiz Raporu'nda da ifade edilen kuşaklar arasında ve aynı kuşak içinde sosyal adalet, eşitlik özünde şekillenmiştir.

Ortak Geleceğimiz Raporu'nda iki anahtar kavram üzerinde durulmaktadır; özellikle önem verilmesi gereken dünya yoksullarının temel ihtiyaçları başta olmak

üzere “ihtiyaç” kavramı ile ekolojinin günümüz ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama kapasitesine ilişkin olarak teknoloji ve sosyal örgütlenme düzeyinin getirdiği “sınırlama” (limit) kavramıdır (Birleşmiş Milletler, 1987, s. 41-43).

Güdüleme teorilerinden Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisi, kişinin ihtiyaçları tatmin edildiğinde farklı bir ihtiyacının ortaya çıkacağını belirtmektedir. Bu durumda batıdaki bir bireyin, yüksek tüketim düzeyi ve yoğun kaynak kullanımı ile giderdiği bir ihtiyacı ile açlık sorunu yaşayan fakir ülkelerdeki bireylerin gıda ihtiyacı aynı şekilde mi değerlendirilecektir? Bu nedenle raporda vurgulanan iki anahtar kavramdan biri “ihtiyaç” kavramıdır. Özellikle önem verilmesi gerekenin dünya yoksullarının temel ihtiyaçları başta olmak üzere “ihtiyaç” kavramı olduğu belirtilmiştir. Bu durum, yoksullara öncelik verirken büyüme için vazgeçilemez toplam tüketim düzeyini de göz ardı etmemektedir.

Rapordaki ikinci anahtar kavram, ekolojinin günümüz ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama kapasitesine ilişkin olarak teknoloji ve sosyal örgütlenme düzeyinin getirdiği “sınırlama/limit”dir (Birleşmiş Milletler, 1987, s. 41-43).

İhtiyaçların karşılanabilmesi; büyüme potansiyelinin tam olarak kullanılabilmesini ve fırsatların herkes için adil olarak sağlanmasını gerektirmektedir. Ancak büyüme tek başına yeterli değildir. Yüksek seviyedeki üretim faaliyetleri ve yaygın yoksulluk, birlikte çevre üzerinde ciddi tehlike oluşturmaktadır. Ayrıca nüfusun, ekosistemin üretim potansiyeli ile uyumlu şekilde artmaması kaynaklar üzerindeki baskıyı arttırmakta ve yaşam standartlarının artışı yavaşlatmaktadır. Bu noktada teknoloji, doğal kaynaklar üzerindeki stresi azaltıcı kullanımı ile doğa-insan arasındaki kilit bağlantıdır. Ancak gelişmekte olan ülkelerin teknolojik yenilikler için gelişmiş ülkelerin desteğine ihtiyacı vardır. Fakat gelişmiş sanayilerin teknolojisi, gelişmekte olan ülkelerin sosyoekonomik ve ekolojik durumuna her zaman kolayca uyum sağlamamaktadır. Ayrıca teknoloji, bazı acil sorunları çözerken başkalarına neden olabilmektedir. Yine de bilgi birikimi ve teknolojik gelişim, kaynakların taşıma kapasitesini arttırmak için kullanılabilir (Birleşmiş Milletler, 1987, ss. 1-300).

Teknoloji ve sosyal örgütlenme, ekonomik büyümenin yeni bir dönemine yol açmak için birlikte kullanılabilir ve geliştirilebilir. (Birleşmiş Milletler, 1987, s. 16). Ekolojik, sosyal ve kalkınma alanlarında çalışan gruplar arasında ortak faydaların farkında olmayı ve güçleri birleştirmeyi önleyen iletişim eksikliği azalmakta ve yoksulluk, ekolojik bozulma ve nüfus artışı arasındaki karmaşık bağlantı fark edilmektedir. Raporun adının “Ortak Geleceğimiz” olması bu açıdan anlamlıdır. Ya birlikte kaybedileceği ya da birlikte kazanılacağı mesajını barındırmaktadır.

Raporda, sürdürülebilir kalkınmada stratejik şartlar olarak aşağıdaki 7 hedef sayılmıştır (Birleşmiş Milletler, 1987, ss. 46-57):

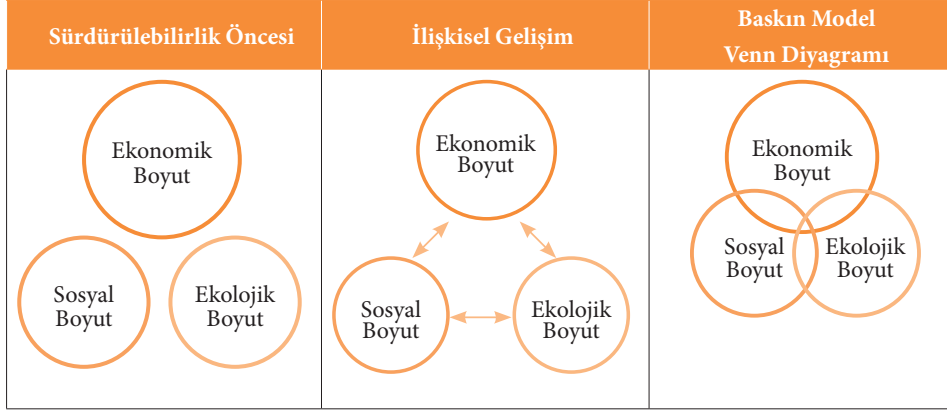
1. Büyümeyi canlandırmak: Sürdürülebilir bir kalkınmanın mutlak yoksulluk içinde olan, en temel ihtiyaçlarını karşılayamayan çok sayıda insanı hedef alması gerekir.
2. Büyümenin kalitesini (niteliğini) değiştirmek.
3. Temel insani ihtiyaçları (iş, yiyecek, enerji, su ve sağlık hizmetleri) karşılamak.
4. Sürdürülebilir bir nüfus düzeyi sağlamak.
5. Kaynak tabanını korumak ve arttırmak.
6. Teknolojiyi yeniden yönlendirmek ve riski yönetmek.
7. Karar sürecinde çevre ve ekonomiyi birleştirmek.

Bu yedi şartın sağlanabilmesi ve dolayısıyla Brundtland'ın tarif ettiği sürdürülebilir kalkınmaya ulaşabilmek ancak ulusal politikaların, ekonominin, bürokrasinin, sosyal sistemlerin, üretim sistemleri ve teknolojinin yeniden yapılanması ve yeni bir uluslararası ticaret ve finans sisteminin geliştirilmesi ile mümkündür.

2.2. Sürdürülebilirlik Tasavvuru

Sürdürülebilirlik, baskın sosyoekonomik paradigmanın alternatifi olarak belirmektedir. Ancak hâlâ tam olarak anlaşılması oldukça güç olan bir kavramdır. Daha anlaşılır, somut kılmak ve farkındalığı arttırmak adına görsel sunumlara ihtiyaç duyulmaktadır (Lozano, 2008, s. 1838). Kavramın kendisine yönelik farklı yorum ve tartışmalar özellikle görsel sunumlarda izlenebilmektedir. Ekonomik bakış açısının hâkim olduğu dönemlerde her üç boyut kendi aktörleri tarafından diğer boyutlardan ayrı olarak algılanıyor ve ekonomik boyutun baskınlığı üretim aracılığıyla belirginleşiyordu. Ancak 1970'lerde artan yoksulluk ve ekolojik sorunlar, kamuoyunda tartışıldıkça ekonomik boyutun sosyal ve ekolojik bağlantıları kabul görmeye başlamıştır. Sürdürülebilirlik tartışmalarıyla birlikte herhangi bir alana ilişkin karar alınırken diğer iki alana da yansımalarının ve farklı alanlara ilişkin unsurlar arasında yol açacağı etkiler sonucu uzun vadede -kuşaklar arası- sonuçlarının dikkate alınması gerektiği düşüncesi ile üç alanın çakıştığı merkezin sürdürülebilirliği temsil ettiği Venn diyagramı ile gösterim yaygın olarak kullanılmıştır.

Şekil 1. Ekonomik Ekolojik ve Sosyal Alanlara Yönelik Bakış Açısının Değişimi

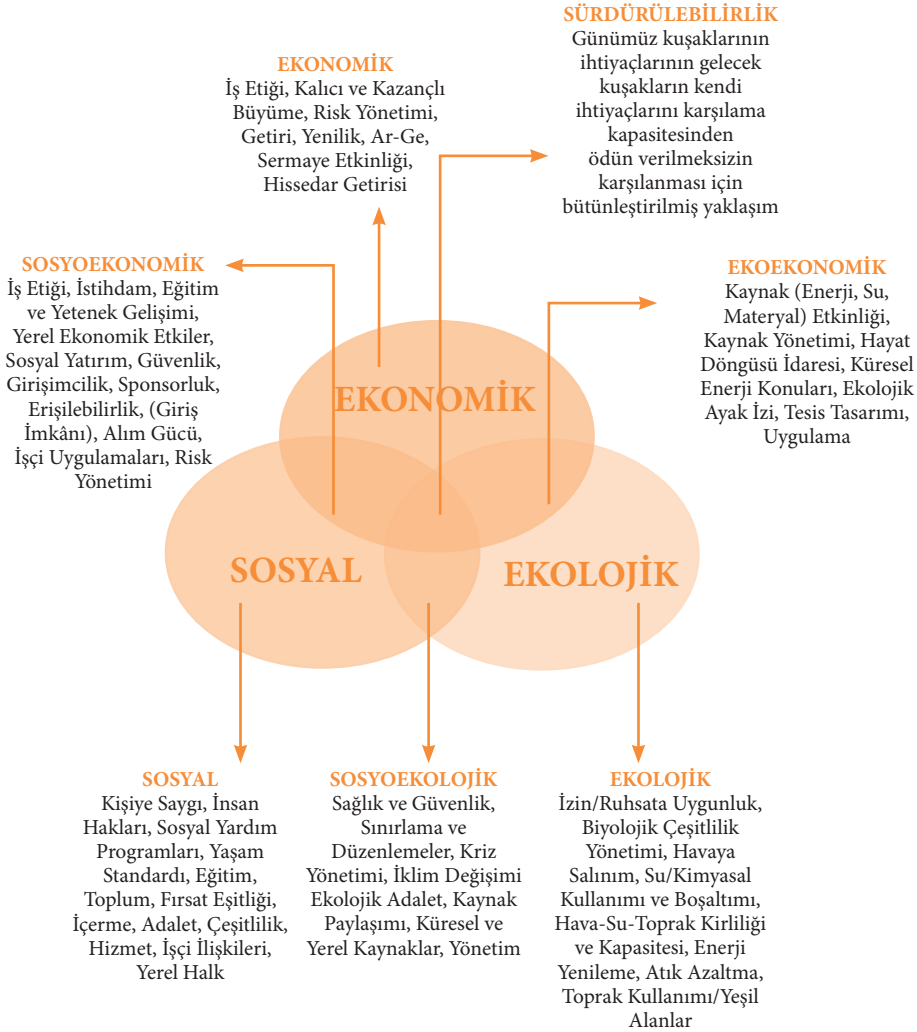
Yukarıdaki şekilde görülen alanların değişimi, yirmi yıldan az bir zamanda gerçekleşmiştir. 1960’larda üretim ve büyüme üzerinde durulurken 1970’lerde ekolojik ve sosyal bağlantılar tartışılmış ve 1980’lerin başında ancak özellikle de 1987’de ise bu alanların sadece ilişkili değil, sistemsel bir bütün olduğu kabul edilmiştir.

Kavrama yönelik araştırmalarda sürdürülebilirliğin ölçümü ve raporlaması yoğun yer tutmakta ve sosyal, ekonomik ekolojik alanların içeriği ve ilişki yapısı üzerinde durulmaktadır. Üç alanın sistemsel bütünlüğünün idraki 20 yıldan az bir sürede gerçekleştiği için bu kadar kısa sürede araştırmacıların ve karar birimlerinin çalışmalarını yönlendirirken sahip oldukları bakış açılarının tamamen değişmesi beklenemez. Bu farklılıklar kendini sürdürülebilirlik görsellerinde göstermektedir. Sürdürülebilirlik genelde iki şekilde tasavvur edilmektedir: ağırlıklı olarak kullanılan Venn diyagramı ve Rus bebekleri modeli olarak da anılan tek merkezli çember modeli (Lozano, 2008, ss. 1839-1841; Todorov ve Marinova, 2011, ss. 1399-1406; Scottish Executive Social Research, 2006, ss. 25-26).

Aşağıdaki “Şekil 2”de, alanların alt unsurlarına ilişkin açıklamaları içeren farklı çizimler incelenerek hazırlanan bir Venn diyagramı yer almaktadır. Bu çizim tarzı tüm alanların karşılıklı ilişkileri olan bir bütün oldukları gerçeğine uygundur. Bir konu, sadece ekonomik, ekolojik veya sosyal bir alan olarak görülüyor ve diğer bağlantıları göz ardı ediliyor ise sadece ekonomik, ekolojik veya sosyal olarak nitelendirilmektedir. Eğer konunun ekonomik ve ekolojik bağlantıları birlikte değerlendirilmiş ise en iyi ihtimalle uygun, yapılabilir;

ekonomik ve sosyal bağlantılar eş zamanlı değerlendirilmişse en başarılı sonuç adil ve eşitlikçi; ekolojik ve sosyal yönleri göz önüne alınarak ulaşılabilecek sonuç yaşanılır ve dayanılır olarak nitelendirilir. Sürdürülebilirliğe ulaşmanın yolu ise konunun ya da amacın sosyal, ekolojik ve ekonomik alanlardaki bağlantılarının bir bütün olarak beraber incelenmesidir.

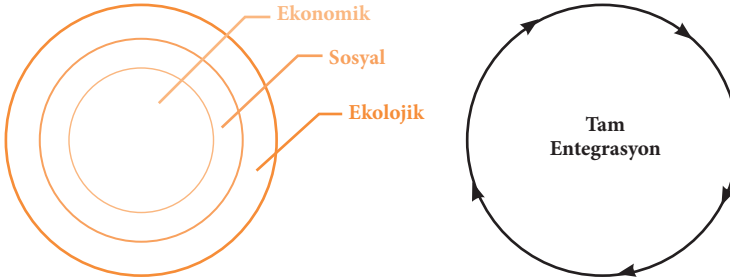
Şekil 2. Ekonomik, Sosyal ve Ekolojik Unsurların Sürdürülebilirlik İçindeki Konumu

Kaynak: 2002 University of Michigan Sustainability Assessment, International Union for Conservation of Nature, www.verifysustainability.com, blogs.oregonstate.edu, nooventures.edublogs.org, olis.uoregon.edu, www.vanderbilt.edu, www.ursinus.edu kaynaklarında yer alan şekiller incelenerek çizilmiştir.

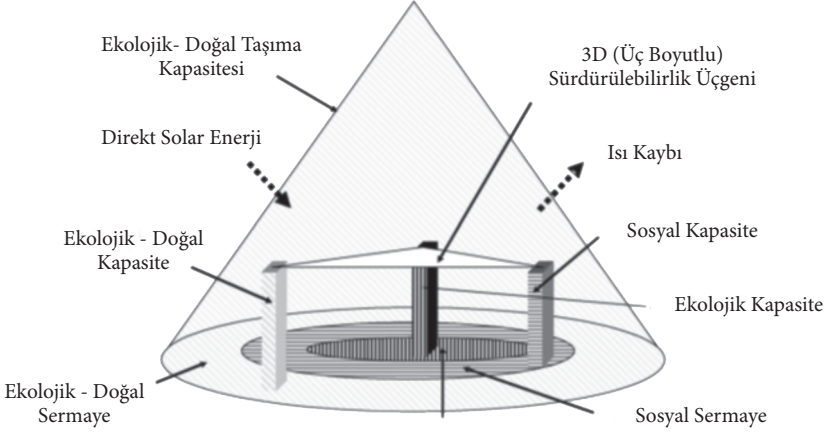
Venn diyagramına ilişkin en yoğun eleştiri çevrecilerden gelmektedir. Onlara göre her sistem dolayısıyla da her alan ekolojinin içinde yer almakta ve ekolojinin alt sistemi olarak çalışmaktadır. Ayrıca ekonomi, insan ve toplumun kurduğu sistem olarak sosyal sistemin bir alt sistemidir. Dolayısıyla da sistemsel bütünlüğü gösterirken en dışta ekolojik sistemi en içte de ekonomik sistemi temsilen iç içe geçmiş üç çember kullanılmalıdır. Bu çemberler bütünleşerek tek bir çembere dönüştükçe sürdürülebilirlik artmaktadır (Lozano, 2008, ss. 1839-1841; Todorov ve Marinova, 2011, ss. 1399-1406; Scottish Executive Social Research, 2006, ss. 25-26).

Şekil 3. Tek Merkezli Sürdürülebilirlik Tasavvuru

Venn diyagramlarında da tek merkezli gösterimlerde de çember içindeki alanların ekolojik, ekonomik ve sosyal boyutlardaki kaynakları mı, yoksa bu boyutların etkilerini mi yansıttığı konusunda farklı uygulamalar vardır (Lozano, 2008, ss. 1843-1845). Ancak Mauerhofer'ın 3D sürdürülebilirlik çalışması gibi üç boyutlu (3D) gösterimlerde üç farklı boyuttaki kaynakların ve oluşturdukları etkilerin sürdürülebilirliği nasıl sağladığı daha net görülmektedir.

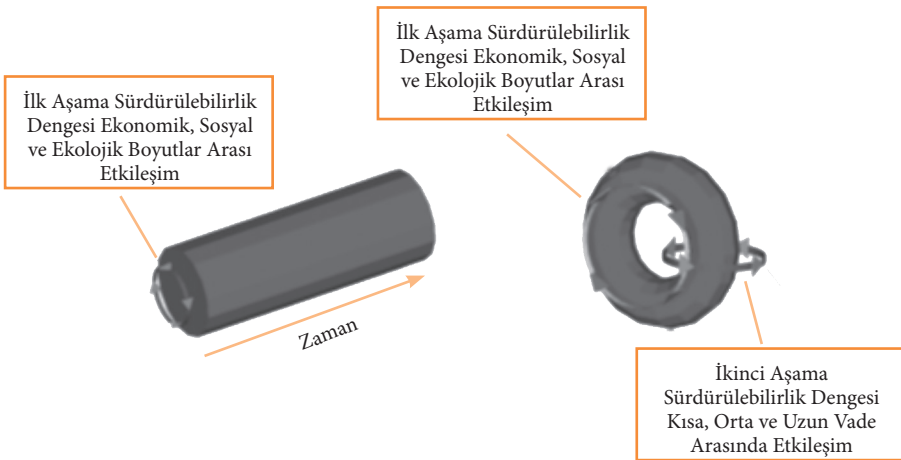
Şekil 4. Üç Boyutlu (3D) Sürdürülebilirlik

Kaynak: Mauerhofer, 2008, ss. 496-506.

Kuşaklar arası boyutta sürdürülebilirliğin sağlanması olan “İkinci Aşama Sürdürülebilirlik Dengesi”, üç boyutlu (3D) gösterimlere ihtiyaç duymaktadır (Lozano, 2008, ss. 1842-1844).

Şekil 5. Sürdürülebilirlik Dengesine Zaman Boyutunun Eklenmesi

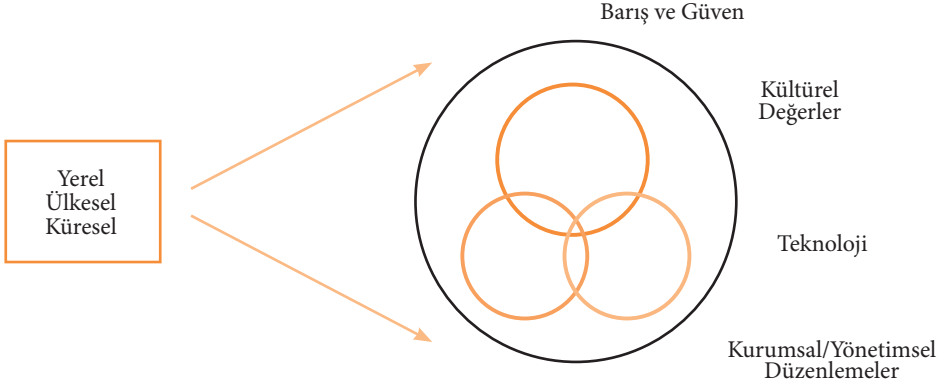
Kaynak: Lozano, 2008, ss. 1842-1844.

Zamansal boyutun eklenmesi ile birlikte politika alanlarına ilişkin unsurların karşılıklı etkileşimlerinden doğan doğrudan etkiler, diğer unsurların etkileşiminin dışsallığı ile oluşan dolaylı etkiler ve söz konusu unsurların etkilerinin diğer unsurlar arasındaki etkileşiminden oluşan geri tepkiler de dikkate alınarak sürdürülebilirliğin dinamik yapısı tam anlamıyla anlaşılabilir. Dolayısıyla bir unsura ilişkin nedenlerin sonuçlarla derinleşerek paradoksa dönüştürme etkileri ile nedenlerin sonuçlar tarafından ortadan kaldırılarak çözüme dönüştürme etkilerinin neti, sürdürülebilirliğin varlığına işaret edecektir. Sonuç olarak sürdürülebilirliğin gelecek kuşaklar vurgusunun kattığı zaman boyutu, kaos teoreminin sosyal sistemlere uyarlamasını gerekli kılmaktadır.

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu kompleks ve sistematik yapının farkında olarak yoksulluğun yorumlanması, hiçbir politika unsurunun yoksulluktan bağımsız olmadığı ve her politika alanının yoksulluğu etkileyen sonuçları nedeniyle yoksullukla mücadelede sorumluluğunun bulunduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

Zamansal boyutun haricinde yerel, ülkesel ve küresel düzeydeki etkiler de sürdürülebilirlikte dikkate alınmaktadır (Lozano, 2008, s. 1839). Örneğin, Avrupa Birliği'nin sürdürülebilirliği sağlamaya yönelik olarak biyoyakıt kullanımı için attığı adımlar, Kuzey Avrupa şirketlerinin Afrika'da geniş tarım arazileri alması sonucunu doğurmakta ve yerel halkın yaşamını sürdürdüğü toprakların, ekosistemin kontrolünü kaybetmelerine yol açmaktadır (Afionis ve Stringer, 2012, s. 117). Afrika'nın doğal kaynaklarına yönelik geçmişteki girişimlerin bölgenin genel dengesini bozduğu ve iç savaşlara yol açtığı hatırlanmalıdır. Bugünkü ekolojik ve ekonomik kapasiteyi arttırmaya yönelik çalışmaların ikincil etkileri göz önüne alınmazsa temelde sürdürülebilirliği hedefleyen eylemlerin, gelecekte Afrika'daki nesiller ve sosyal kapasite üzerinde olumsuz etki yaratma ihtimali vardır. Bu örnek, sürdürülebilirlik tasavvurunda; sadece ekonomik, ekolojik ve sosyal alanların karşılıklı etkileşiminin zamansal boyutuyla birlikte değerlendirilmesi değil, küreselleşme ile birlikte kolaylaşan ancak tarihin her döneminde gözlemlenen, etkilerin ülkeler, bölgeler (mekânlar) arasında yansımalarının da önemli olduğunu göstermektedir.

Şekil 6. Sürdürülebilirliğin Mekânsal Boyutu

Kaynak: Lozano, 2008, s. 1839.

Zaman ve kapasite sürdürülebilirlik görsellerine ayrı ayrı bir boyut eklemişken sürdürülebilirliğin küresel ve yerel boyutları da düşünüldüğünde sürdürülebilirliği tüm içerikleri ile birlikte görselleştirmek zordur.

3. Yoksulluk: Yaklaşımlar ve Nedenler

Yoksulluğun tanımlanabilmesi ile ilgili çalışmalar 19. yüzyıl İngiltere’inde başlamıştır. Sanayi Devrimi’nin ardından büyüyen yoksulluk sorunu o dönem Sanayi Devrimi’ni yaşayan ülkelerde, başta İngiltere olmak üzere sosyal, ekonomik ve kültürel düzeyde önemli bir konu olarak ön plana çıkmıştır. İngiltere’de yapılan bu çalışmalar sırasında geliştirilen mutlak yoksulluk yaklaşımına uygun ilk yoksulluk tanımı Seeböhm Rowntree tarafından geliştirilmiştir. Rowntree, yoksulluğu “Toplam kazançların, biyolojik varlığın devamı için gerekli olan yiyecek, giyim vb. asgari düzeydeki fiziki ihtiyaçları karşılamaya yetmemesi” olarak tanımlamıştır (Bildirici, 2011, s. 4; Arpacıoğlu, 2011, s. 1).

Rowntree’nin yoksulluk tanımı gibi fiziki ihtiyaçları temel alan tanımlar, dar anlamda yoksulluk tanımlarıdır. Günümüzde uluslararası birçok kuruluş, azgelişmiş ülkelerde gün geçtikte artmakta olan açlık sorununun çözümüne çalıştığından yoksulluk genel olarak beslenme olarak nitelendirilmekte ve buna da dar anlamda yoksulluk adı verilmektedir (Atasever, 2010, ss. 3-4). Özellikle

az gelişmiş ülkelerde devam eden açlık sorunları nedeniyle Dünya Bankası'nın günlük geliri minimum 2.400 kalori besini almaya yetmeyen insanları mutlak yoksul olarak tanımladığı dar anlamda yoksulluk değerlendirmeleri güncelliğini korumaktadır.

Yoksulluk sadece az gelişmiş ülkelere ait bir sorun olmayıp farklı boyut ve dereceleri ile gelişmiş ve sanayileşmiş ülkelerde de karşımıza çıkan bir problem olmaktadır (Beken, 2006, s. 1). Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler açısından da yoksulluk temel bir sorundur ve gün geçtikte daha büyük önem kazanmaktadır. Buna bağlı olarak gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulluğu tek kaleme indirgeyip açlık olarak nitelendirmek yanlıştır. Kavramsal olarak kişilerin yeme, içme, giyinme ve barınma ihtiyaçlarının yanında sosyal insan olabilme adına sahip oldukları sosyal yaşam düzeylerinin de düşük olması yoksulluk olarak adlandırılmakta ve buna da geniş anlamda yoksulluk adı verilmektedir (Atasever, 2010, s. 4).

1980'lerde başlayan sosyal, kültürel ve ekonomik değişimlerle birlikte yoksulluk kavramı kalkınma tartışmalarını ön plana çıkartmıştır. Yoksulluğun, Dünya Bankası tarafından yapılan Dünya Kalkınma Raporu'nda ana tema olarak işlenmesi, yoksulluk çalışmalarını da hızlandırmış, konunun salt ekonomik bir sorun olmanın ötesine geçmesiyle uluslararası kuruluşların da konuya ilgileri artmıştır (Arpacıoğlu, 2011, s. 61).

Bu süreçte iki farklı ve birbirleriyle yarışan perspektif ortaya çıkmıştır. Bu iki perspektifin amacı gelirin küreselleşmeyle nasıl dağıldığını anlamaya çalışmaktır. Bu perspektiflerden biri "Bretton Woods yaklaşımı" diye bilinmektedir. Bu iyimser perspektife göre, yoksul ile zengin arasındaki uçurum küçülmektedir. Bu görüş büyük uluslararası iktisadi kurumlar (IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü) tarafından savunulmaktadır ve bu yaklaşıma göre küreselleşme entegrasyonu ve ilerlemeyi ifade etmektedir. Diğeri ise "Birleşmiş Milletler yaklaşımı" olarak bilinen; Birleşmiş Milletler ve Birleşmiş Milletler sistemini oluşturan örgütler tarafından desteklenen; yoksul ile zengin arasındaki uçurumun büyüdüğünü söyleyen ve daha kötümser olan bir perspektiftir (aktaran Kabaş, 2009, s. 38). Günümüzde geçerli olan bu iki ana yaklaşım üzerinden güncel yoksulluk yorumları incelenerek sürdürülebilirlik bakış açısının, bu yaklaşımlara getireceği katkılar netleştirilebilecektir.

Bretton Woods kurumlarından IMF'nin görevi daha çok ekonomik istikrara ilişkindir ve yoksulluk ile doğrudan ilişkili görülmemektedir. Ancak IMF'nin makroekonomik sisteme yönelik politika önceliklerinin değişimi yoksulluğun

önemli bir problem olarak algılanma durumundaki değişimini, Bretton Woods kurumlarının yoksulluk yaklaşımını da yansıtmaktadır. Dünya Bankası ise ilk kurulduğu zamanlar Avrupa'nın savaş sonrası ekonomilerinin tamirini amaçlasa da kısa süre içinde büyümeden daha çok dağıtım eşitsizliklerini ve yoksulluğu ortadan kaldırmaya, kentsel ve kırsal yoksulluğa daha fazla önem vermeye başlamıştır (Kurnaz ve Özgenç, 2010, ss. 238-240). Bu nedenle yoksulluğa ilişkin Bretton Woods yaklaşımı daha çok, girişinde "Hayalimiz, yoksulluğun olmadığı bir dünyadır" yazan Dünya Bankası yaklaşımı olarak adlandırılmaktadır.

Bretton Woods yaklaşımında yoksulluk gelir yoksulluğu olarak tanımlanır, genellikle parasal göstergelerle (kişi başına düşen millî gelir, reel ücret, işsizlik oranı, yoksulluk sınırı, kafa sayım oranı gibi) ifade edilir (Kabaş, 2009, s. ii). Ancak Dünya Bankası'nın 1990 yılı raporu ile yoksulluğa bakış açısı da değişmiştir. 1990 yılı raporu ile Dünya Bankası yoksulluk algılayışına, geleneksel bakış açısı olan gelir ve tüketim yoksulluğunun yanında eğitim, sağlığa erişim, toplumsal ve politik hayata katılım gibi unsurları da dâhil etmiştir (Bildirici, 2011, s. 16; Coşkun ve Tireli, 2008, s. 35). Dünya Bankası'nın 1990'lı yıllardan itibaren izlediği stratejilerde insana yatırım yapma olgusu ağırlık kazanmaktadır. Ülkeler arasındaki regresyon analizlerinde sağlıklı eğitilmiş insanların oluşturduğu beşeri sermaye ile sürdürülebilir büyüme arasında karşılıklı ilişkinin varlığının ve kamu harcamalarının ekonomik gelişme ile beşeri sermaye arasındaki en önemli bağlardan biri olduğunun tespit edilmesi yoksullukla mücadelede sosyal nitelikli politikaların önemini görünür kılmıştır (Uzun, 2003, ss. 157-170).

2000 yılından bu yana ise Dünya Bankası yoksulluk kavramını daha da genişleterek yoksulluk kavramına; kırılabilirlik, savunmasızlık, riske açık olma, söz hakkı olmama ve güçsüzlüğü de dâhil ederek yoksulluğu çok boyutlu bir kavram olarak ele aldığını göstermiştir (Bildirici, 2011, s. 16; Coşkun ve Tireli, 2008, s. 35). 2000 yılı Dünya Kalkınma Raporu'nda yoksullukla mücadele için üç politika aracı öne çıkmıştır: fırsat, yetki verme, güvenlik (Uzun, 2003, ss. 164-165).

Sonuç olarak, Dünya Bankası gelişen yoksulluk yaklaşımında, yoksullukla mücadele stratejisini yukarıda bahsedilen üç temel sütun üzerine kurmuştur: Yoksulluklara karşı yoksulların fırsatlarının artırılması, söz ve güç sahibi olamama durumuna karşı yoksulların yetkilendirmesi ve risklere karşı güvenliklerinin artırılmasıdır. Bu yeni yaklaşım, yoksul merkezli ve bireyin içinde bulunduğu yoksulluk döngüsünü kırmaya yönelik olarak değerlendirilebilir. Bu yaklaşım

ile Dünya Bankası'nın da yoksulluğu çok boyutlu bir sorun olarak ele aldığı görülmektedir (Bildirici, 2011, s. 18).

Yoksulluğu uzun zaman daha çok parasal gelir açısından tanımlayan Dünya Bankası'nın aksine Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) konuları arasına giren yoksulluk, insani gelişme için zorunlu olan fırsatlardan (hayat boyu sağlık, yaratıcı bir hayat, ortalama bir hayat standardı, özgürlük, kendine güven, saygınlık) mahrum olma şeklinde tanımlanarak kavramın sadece parasal bir içeriğe hapsedilmesi engellenerek kavram kültürel ve öznel boyutlarıyla da ele alınmıştır. Kavram çok boyutluluğu da içermektedir. (Arpacıoğlu, 2011, ss. 62-74; Uzun, 2003, s. 157). Birleşmiş Milletler yaklaşımında yoksulluk tanımı, Amartya Sen'in kapasite yaklaşımına dayanır ve çok boyutludur. Bu yaklaşımda yoksulluk insani yoksulluk olarak tanımlanır, genellikle parasal olmayan göstergelerle (okula kayıt oranı, okuryazarlık oranı, ortalama yaşam süresi, bebek ve çocuk ölümleri gibi) ifade edilir (Kabaş, 2009, s. ii).

Birleşmiş Milletler'in bakış açısıyla yoksulluk kavramı en net şekilde 1995 yılında Kopenhag'da düzenlenen Dünya Zirvesi'nin raporunda ifade edilmiştir. Raporda mutlak yoksulluk; gıda, güvenilir içme suyu, sıhhi olanaklar, sağlık, barınma, eğitim ve bilgiyi içeren temel insani ihtiyaçlardan şiddetli yoksun/mahrum olma durumu olarak tanımlanmaktadır. Tanım, sadece gelire değil, aynı zamanda sosyal hizmetlere erişime de dayanmaktadır. Yoksulluğun; sürdürülebilir geçimin sağlanması için yeterli gelir ve üretim kaynaklarından mahrumiyet, açlık ve yetersiz beslenme, hastalık, eğitim ve diğer temel hizmetlere erişememe veya sınırlı erişim, ölüm ve hastalık oranının artması, evsizlik ve yetersiz konut, tehlikeli çevre, sosyal ayırım ve dışlanma, karar almaya katılımdan yoksunluk, sosyal ve kültürel hayata katılımdan yoksunluk şeklinde pek çok tezahürüne değinilmesi önemlidir.

UNDP, yoksulluk kavramsallaştırılması çabalarına hem yoksulluk kavramı etrafındaki tartışmaları hem de yoksulluğun ölçülmesi yaklaşımlarını genişleterek katkıda bulunmuştur. UNDP'nin 1997 İnsani Gelişme Raporu ile ilk defa "İnsani Yoksulluk" kavramı ortaya atılmıştır (Gündoğan, 2008, s. 43). Amartya Sen, Birleşmiş Milletler'de İnsani Gelişme Endeksi'nin geliştirilmesinde danışman olarak çalışmıştır (Kabaş, 2009, s. 49). Amartya Sen'in ortaya koyduğu yeterlilik/yapabilirlik yaklaşımı ve söz konusu yaklaşımın benimsediği gelirin yeterli bir refah göstergesi olmadığı yolundaki eleştiri UNDP'nin yaklaşımının özünü oluşturmaktadır (Güneş, 2010, s. 31)

Amartya Sen, yoksulluğu “gelir azlığı” ya da “gelir yetersizliği” olarak nitelendirmektense “kapasite-yapabilme ve devam ettirememe yetersizliği” olarak tanımlamaktadır. Gelirin yaşam seviyesine yansıtılması için ise dört faktörün etkili olduğunu belirtmiştir. Bunlar; kişisel farklılıklar ve yapabilirlik engelleri (engellilik, hastalık gibi insanların farklı fiziksel özelliklere sahip olması); çevre (iklim şartları, vb.); sosyal koşullar ve kişisel yapabilirlik (kamusal hizmetler, sağlık ve eğitime erişebilme, suç ve şiddetin olup olmaması vb.); ilişkisel bakış açısı farklılıklarıdır (kültürler arasındaki değerlendirme farklılıkları) (Sen, 2007, s. 2).

Sonuç olarak, her iki ana yaklaşımda da yoksulluk boyutlarının çeşitliği ve derinliği hususunda küçük farklılıklar olsa da yoksulluğun çok boyutlu ve dinamik bir yapıya sahip olduğu hususunda ortak bir bakış açısı olduğu söylenebilir.

Yoksulluğun çok boyutlu bir problem olarak incelenmesi günümüzde akademisyenler tarafından kabul edilmiştir. Yoksulluk tanımları da içerdiği boyutlar arttıkça genişlemektedir (Kabaş, 2009, s. 50). Dolaylı etkiler göz önüne alındığında sistem teorisinin sloganı vurgulanmalıdır: “Her şey, her şeyle bağlantılıdır” (Mauerhofer, 2008, s. 499). Günümüzde yoksulluk yaklaşımlarının ulaştığı geniş bakış açısı da yoksulluğun; sosyal, ekolojik ve ekonomik alanlardaki hayata dair neredeyse her karar ile neden ve/veya sonuç açısından bir bağa sahip olduğunu kabul etmektedir. Yoğunlukla üzerinde durulan yoksulluk nedenleri yoksulluğu oluştururken oluşan yoksullukla da beslenerek bir paradoksa dönüşebilmektedir.

Yoksulluğun tanımlanmasında olduğu gibi yoksulluğun nedenlerini de tanımlamak oldukça güçtür. Zira yoksulluğun nedenlerine ilişkin görüşler, ülkeden ülkeye ve ülke içinde de yaş, dinî inanç, ırk, dünya görüşü, eğitim, gelir düzeyi gibi unsurların ötesinde yerleşim yerleri ve gelişmişlik düzeyine bağlı olarak farklılıklar göstermektedir (Şenses, 2003, s. 146). Nedenlerin anlaşılması yoksulluk sorunu ile mücadelede başlangıç noktasıdır. İstenilen sonuca ulaşmak için doğru neden üzerinde çalışma yapmak gereklidir. Ancak insanın bir parçası olduğu sistemlerde, neden-sonuç ilişkisi insan davranışlarının sırlarının çözümlenememesi ve makro sistem unsurlarının birbiriyle sürekli etkileşim halinde olması gibi sebeplerle belirsiz bir yapıdadır. Bir unsurun, başka unsurlardan bağımsız olarak soruna doğrudan mı yol açtığı, yoksa gerçekte başka bir nedenden kaynaklanan bir sonuç mu olduğu konusunda her zaman genel bir kabul bulunamamaktadır.

Çevreden kaynaklanan makro nedenler söz konusu olduğunda araştırmacılar özellikle makro nedenler konusunda kendi ideolojilerinden hareketle farklı sonuçlara ulaşabilmektedir. Yoksulluğu mevcut kaynakların bölüşümünün adaletsizliğine bağlayan görüşler olduğu gibi mevcut kaynakların etkin ve verimli kullanılmamasına bağlayan görüşler de vardır. Yoğunlukla üzerinde durulan bu nedenler yoksulluğu oluştururken oluşan yoksullukla da beslenmektedir. Yoksulluk çalışmaları incelendiğinde yoksulluğun makro nedenleri olarak savaş, çatışma, terör ve doğal afet, küreselleşme, yetersiz ve/veya eşitsizliği arttırıcı büyüme, enflasyon, işsizlik ve düşük ücret, adaletsiz vergi sistemi, bütçe açıkları, gelir dağılımı eşitsizliği, serbest ticaret ve serbest finansal akımlar, devletin küçülmesi ve özelleşmeye yönelik politikalar, dış borç ve cari açık, yetersiz beşeri sermaye, temel ve mesleki eğitim yetersizliği, fırsat eşitsizliği, sosyal güvenlik sistemlerindeki sorunlar, yetersiz beslenme ve açlık, ekonomik krizler, yüksek doğurganlık oranları/hızlı nüfus artışı, demokrasi, hak ve özgürlükler, teknolojik gelişmeye erişmede fırsat eşitsizliği, ekolojik kapasitenin adil dağılmaması, yolsuzluk, tekelleşme, adil hukuk ve yargı sistemi gibi çok çeşitli nedenlere işaret edilmektedir (Aktan, 2002, ss.1-12; Bresson ve Labar, 2011, ss. 646-668; Gohou ve Soumare, 2011, ss. 75-95; Güneş, 2010, ss. 15-38; Kabaş, 2009, ss. 1-361; Khilji ve Zaman, 2013, ss. 375-393; Wade, 2004, ss. 567-589; Dünya Bankası, 2000, ss. 1-356; Gounder ve Xing, 2012, ss. 787-794).

İnsanların yaşadıkları, yaşadıklarına verdiği tepki, tepki veriş nedeni ve tepki veriş şekli birbirine benzemediği için toplumda yoksulluk sorununa yol açan kişisel nedenler de tam olarak bir yapıya oturtulamaz. Sadece ortak bazı yapılar belirlenebilir. Ayrıca kişilik oluşumunda kişinin doğuştan getirdiği özellikler ile çevreyle etkileşimi sonucu kazandığı özellikler ayrıştırılmadığı ve hatta kişinin bu kaynaklardan hangisinden daha fazla etkilendiği konusunda farklı araştırmalar farklı sonuçlara ulaştığı için yoksulluğa yol açan bir unsurun kişisel mi, yoksa çevresel mi olduğu da her zaman net değildir.

Sürdürülebilirlik Bakış Açısı ile Yoksulluk

2015 yılından itibaren “Bin Yıl Hedefleri”nin yerini alacak “Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri”nin oluşturulmaya çalışıldığı bu dönemde yoksulluğun sürdürülebilirlik vizyonu ile kalıcı bir şekilde ortadan kaldırılması için yoksulluğun, sürdürülebilirliğin üç boyutu üzerinde de etkili olduğu ve zaman

boyutunun sonucu olarak bu politika alanlarındaki unsurlar arasındaki etkileşim gereği doğrudan ve dolaylı etkilere tabi olduğu hususları gözden kaçırılmamalıdır.

Yoksulluğa ilişkin çalışmalar, genelde yoksullukla diğer unsurlar arasındaki doğrudan ilişkileri incelemektedir. Bu çalışmanın temeli ise sürdürülebilirlik ruhuna uygun olarak yoksulluğu doğrudan ilişkili neden ve sonuçların değil, üç alandaki unsurlar arasındaki etkileşim yapısının ve bu yapının yoksulluğa etki yollarının göz önünde bulundurulması zorunluluğuna dayalıdır.

4.1. Sürdürülebilirlik Kapsamında Yoksulluğun Etkileşim Mekanizması

Yoksulluk, önceki bölümlerde anlatılan çok boyutlu yapısı gereği, gerek kendini doğuran nedenleri gerek ise yıkıcı sonuçları ile sürdürülebilirlik üzerinde etkili olmaktadır. Ayrıca sürdürülebilirlik vizyonunun hayata geçirilebilmesindeki başarısızlıklar da kendini bugün ve gelecekte yoksulluk olarak gösterebilmektedir. Bu nedenle sürdürülebilirlik belgelerinde yoksulluk özel bir bölüm ile ve diğer her bölüm içindeki etkileşimi vurgulanarak yer almıştır. Sürdürülebilirlik bakış açısıyla yoksulluğun etkileşim mekanizmasının ortaya konulması için zirveler ile şekillendirilen uluslararası temel belgeler referans alınmıştır.

Yoksulluğun sosyal ekonomik ve ekolojik unsurlarla etkileşimi detaylı şekilde 1987 Ortak Geleceğimiz Raporu'nda açıklanmış ve daha sonra sürdürülebilirlik ile ilgili yayımlanan belgelerde durum izlenmiştir. Brundtland Raporu'nda yoksulluk konusu ağırlıklı büyüme, ekoloji, nüfus, eşitsizlik, uluslararası sistem, savaş ve çatışmalar, teknoloji, eğitim, enerji, şehirleşme, iletişim ve iş birliği konularıyla ilişkili şekilde ele alınmıştır.

Ortak Geleceğimiz Raporu'nda, büyüme yoksulluk ilişkisine ilişkin olarak gelişmekte olan ülkelerin büyük oranda rol alıp büyük oranda fayda sağlamadığı, yeni bir büyüme dönemi olmaksızın, yoksulluğun çözülemeyeceği ancak büyümenin de tek başına yeterli olmayacağı vurgulanmıştır. Üretim potansiyelinin arttırılması ve herkese eşit olarak fırsatların sağlanması yoluyla toplumun ihtiyaçlarının karşılanması gerektiği ifade edilmiştir. Raporunda büyüme için piyasaların serbestleştirilmesi, faizlerin düşürülmesi, teknoloji transferi ve sermaye akımlarının arttırılması vurgulanmıştır. Büyümenin doğal kaynaklar üzerine baskıyı arttıracığı ve bu şekilde yoksulluğun artacağı endişelerine de yer verilmiştir.

Raporda, ekoloji ve yoksullukla ilgili olarak yer verilen “Yoksulluğun yaygın olduğu bir dünya ekolojik ve diğer afetlere meyilli olacaktır” tezi, sürdürülebilirliğin temel ilkelerinden birine dönüşmüştür. Raporda yoksulluğun, küresel ekolojik problemlerin ana nedeni ve sonucu olduğu, bu nedenle ekolojik problemlerin yoksulluk ve eşitsizliğin altında yatan faktörleri içeren geniş bakış açısı olmaksızın çözülmeye çalışılmasının faydasız olduğu ifade edilmiştir. Bu noktada suçlanan yoksullar değil, yoksulluktur. Yoksullar günlük yaşamda hayatta kalabilmek için ekolojik kaynakları aşırı kullanmak durumundadır. Ancak çevrenin yoksullaşması kişileri daha fazla yoksullaştırmakta ve hayatta kalmalarını daha fazla zorlaştırmaktadır. Dünyanın bazı bölgelerine denk gelen ekolojik kaynak anlamında varlıklılık; tarım, ormancılık ve sanayi uygulamaları sonucunda sadece kısa vadede kâr ve gelişim sağlamaktadır. Tarımsal kaynakların ve yoksulların yaşam güvencelerinin korunması, iyi ziraatçiliğe ve sürdürülebilir yönetime olanak sağlamakta; kırdan kente göçü azaltarak atıl olacak kaynakların tarımsal üretimde kullanımını teşvik etmekte ve başka yerlerde üretilen gıdalara ihtiyacı azaltmakta; yoksullukla mücadele ederek nüfusun artışını azaltmaktadır. Rapor; yoksulluk, eşitsizlik, çevresel bozulma ve çatışmanın karmaşık ve etkili yollarla etkileşim içinde olduğu sonucuna ulaşmaktadır.

Raporda nüfus artışı hem ekolojik hem sosyal etkiler yoluyla yoksullukla ilişkilendirilmiştir. Konu, nüfusun büyüklüğü değil, bunların uygun kaynaklara nasıl erişeceği kapsamında ele alınmıştır. Nüfus sorunu; kaynaklara adil erişimin sağlanması ve eğitim ile bu kaynaklara insanların erişim kapasitesinin geliştirilmesi yoluyla yoksulluğun yok edilmesi çabaları kapsamında değerlendirilmiştir. Nüfusun hızlı artışı, yaşam standartlarının yükseltilmesi kabiliyetinden ödün verilmesi sonucu ile vurgulanmıştır. Ayrıca yoksul, işsiz ve sosyal güvencesiz ailelerde, çocukların küçük yaşlardan itibaren bir işte çalışmaları, ilerleyen zamanlarda ise ailenin yaşlanan üyelerine bakmaları gibi hususlar nedeniyle bu ailelerin çocuklara duydukları ihtiyacın nüfus artışını hızlandırdığı belirtilmiştir.

Raporun ve takip eden diğer ilgili raporların, zirvelerin en önemli tartışma konusu uluslararası sistem ve ülkelerin sorumlulukları olmuştur. Gelişmekte olan ülkeler sadece yerel hatalarından değil, uluslararası ekonomik sistemin işleyişinden de etkilenmektedir. Borç krizleri nedeniyle Latin Amerika’da görüldüğü gibi doğal kaynaklar kalkınma için değil, yabancı kredi yükümlülüklerinin karşılanmasında kullanılmaktadır. Böylece yoksul ülkeler kıt kaynaklarının transferi ile eş zamanlı olarak yoksulluğun artmasını kabul etmektedir. Bu noktada rapor, yoksulluk konusunda genel bir sorumluluk benimseyerek küresel yoksulluğun, sadece fakir

ülkelerin kendi çabaları ile azaltılamayacağını, uluslararası yardımlar ve uygun finansman yöntemlerine ihtiyaç duyulduğunu vurgulamıştır.

Raporda, savaş ve çatışma hali ile savaş olmasa dahi ülkelerin silahlanma yarışı, harcanan kaynakların büyüklüğü nedeniyle yoksullukla ilişkili görülmektedir. Dünya genelinde, silahlı kuvvetlerin yarışı nedeniyle daha üretken alanlarda kullanılacak ve çevresel çatışmaların, yaygın yoksulluk durumunun oluşturduğu tehlikeleri azaltabilecek insan kaynakları ve zenginlikler bu alana ayrılmaktadır. Rapor, gerçek tehlikenin sürdürülemez kalkınma olduğu ve geleneksel güvenlik anlayışında revizyon yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Raporun yayımlandığı dönemde tropik ormanlar, su, çölleşme ve nüfus ile ilgili en acil dört küresel ekolojik ihtiyacın, toplam küresel askeri harcamaların bir aylık tutarı ile finanse edilebilmesi ilgi çekicidir. Rapor, bozulma ve yoksulluğun daha fazla kaynağı gerektirir duruma gelmesine izin vermeden harcamaların kısa süre içinde yapılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Rapor, teknoloji gibi eğitimi de sorunların çözümünde anahtar konumda yorumlamış ve eğitimin, toplumun yoksulluğun üstesinden gelmek için yeteneklerini geliştirmesi, gelir düzeyini yükseltmesi, sağlık ve beslenme durumunu iyileştirmesi ve aile büyüklüğünü azaltması sonuçlarını vurgulamıştır.

Raporda, yoksullukla ilgili ilgi çekici bir paradoksa işaret edilmiştir. Yoksulların para sıkıntısı, onların enerji tasarrufu yapacak araçlara ulaşmalarına engel olarak bir paradoks oluşturmaktadır. Yoksulların enerji için birim başına ödedikleri bedel sonuç olarak daha yüksek olmaktadır. Enerji ve yoksulluk konusunda bir başka ilişki de enerji kaynaklarına yönelik çatışma ve savaşların, yoksulluk üzerinde oluşturduğu etki ile ortaya çıkmaktadır.

Brundtland'ı takip eden uluslararası sürdürülebilirlik zirvelerinde ve belgelerinde yoksulluk ayrı bölüm olarak önemli yer tutmuştur. 1992 Rio Zirvesi'nde yayımlanan Gündem 21'in "Yoksullukla Mücadele" bölümünde yoksulluğun ulusal ve uluslararası alandan temellenen çok boyutlu karmaşık bir problem olduğu ve küresel bir uygulamanın olamayacağı ancak yoksulluğa karşı mücadelede tüm ülkelerin müştereken sorumlu olduğu belirtilmiştir. Ülkelere özel programlarla yoksulluğun ele alınmasının ve uluslararası eylemlerle bu çabaların desteklenmesinin, eş zamanlı olarak ekolojinin desteklenmesi için bir süreç yaratılmasının kritik olduğu vurgulanmıştır (Birleşmiş Milletler, 1992, ss. 1-351).

Gündem 21’de ekolojik kaynaklar korunur ve sürdürülebilir kılınırken bu kaynaklar üzerinden geçimini sağlayan kişilerin de göz önünde bulundurulması vurgulanmıştır. Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi için yoksullukla mücadele stratejisinin en temel şartlardan biri olduğu belirtilmiştir. Yoksulluk, kalkınma ve ekoloji ile ilgili sorunlara yönelik etkili bir strateji; kaynaklara, üretime ve insanlara odaklanarak başlamalı ve demografik konuları, gelişmiş sağlık ve eğitimi, kadın haklarını, gençlerin ve yerel halkın rollerini, yerel toplumları ve demokratik katılım süreçlerini içermelidir. Yoksulluğun yok edilmesi için istihdam ve gelir yaratıcı programların güçlendirilmesi, gelir dağılımında adaletin sağlanması ve insan kaynağının geliştirilmesi gerekmektedir (Birleşmiş Milletler, 1992, ss. 14-17).

2000 yılında kabul edilen Bin Yıl Kalkınma Hedeflerinden iki yıl sonra Rio +10 Zirvesi’nde yayımlanan Johannesburg Uygulama Planı’nda yoksulluk “Yoksulluğu Yok Etme” başlığı ile ayrı bir bölüm olarak incelenmiştir. Genel olarak Bin Yıl Kalkınma Hedefleri’nin çizdiği çerçeve vurgulanmış ve Brundtland Raporu’ndaki geniş boyutluluk, teknoloji transferi; enerji erişimi; yerel toplulukların güçlendirilerek ekonomik faaliyetlere, kaynaklara ve pazarlara erişimi; şehirlerdeki kenar mahallelerin, varoşların ortadan kaldırılması gibi hedeflerle sürdürülmüştür.

2007 yılı Birleşmiş Milletler’in sürdürülebilir kalkınma göstergelerinde, yoksulluğun geniş bir yelpazedeki ilgili hususları kapsamaması nedeniyle kavramın, eşitsizliğin bir alt konusu olarak incelenmesi kavramı sınırlandıracığı için yoksulluk; gelir, eşitsizlik, enerji, sağlık, yaşam kalitesi gibi alt konuları olan bir üst kavram olarak incelenmiş ve diğer üst konu başlıklarının göstergelerinden de etkilendiği gösterilmiştir. Gösterge rehberinde yoksulluk ile aşağıdaki tabloda yer verilen göstergeler doğrudan ilişkilendirilmiştir. Ancak bahsedilen şekilde yoksulluğun doğrudan ilişkili görülmeyen politika alanlarındaki ikincil etkilerden etkilendiği göz önüne alınarak gerçek etkileşim haritası çıkarılabilir. Örneğin, rehberde doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlığı doğrudan yoksulluk göstergesi olarak ilişkilendirilmemiş ancak sağlık, eğitim ve demografik durum ile ilişki kurulmuştur. Bu alanların bahsedilen şekilde yoksullukla ilişkisi göz önüne alındığında rehberde yer alan bazı hususlar da ikincil etkileri ile yoksulluk politikalarında göz önünde bulundurulmalıdır.

Tablo 1. Sürdürülebilir Kalkınma Göstergelerinde Yoksullukla İlişkilendirilen Nedenler

Doğrudan İlişkilendirilen Nedenler	Dolaylı Olarak İlişkilendirilen Nedenler
<ul style="list-style-type: none">Doğal kaynak kullanımı (su, toprak, orman)Enerji kullanım seviyesi ve kullanım alanlarıGecekondu bölgelerinde, kenar mahallelerde yaşayan nüfusYaşam süresi beklentisi ve çocuk ölümleriSağlık hizmetlerine ulaşım, sıhhi tesisat ve sağlık korumaÇocuk sağlığı ve beslenmeHIV/AIDS, tüberküloz, sıtma gibi hastalıklardan ölüm durumuCinsiyet bazında temel eğitim durumu ve okuryazarlıkNüfus artışıDoğal afetlerin insanlara ve ekonomiye verdiği zararTehlikeli alanlarda yaşama durumuKirlilik ve doğal kaynak kullanımı, çölleşmeKişi başı gayrisafi milli hasılaCinsiyet bazında istihdam durumuGüvencesiz istihdamTarım dışı sektörde cinsiyet bazlı ücret durumuİthalat ve ihracat durumuEnerji tüketimi	<ul style="list-style-type: none">Yolsuzluk, rüşvetTütün kullanımıHayat boyu öğrenmeDoğurganlık/doğum durumuBağımlı nüfusSera gazı ve karbondioksit salınımı, ozon tabakasıTarımsal ilaçlar ve gübreler, organik tarımBalıkçılık ve denizcilik, deniz kirliliğiBiyolojik çeşitlilik ve habitatEnflasyonYatırım ve tasarruf durumuBorçların gayrisafi milli hasılaya göre durumuCari açığın gayrisafi milli hasılaya göre durumuİş gücü üretkenliği ve maliyetiEkonominin sermaye yoğunluğuÜcret seviyesiİnternet ve iletişim araçları kullanımıAraştırma ve geliştirme faaliyetleri, inovasyonUluslararası yardımlarUluslararası sermaye akımlarıYenilenebilir enerji kullanımıZararlı/radyoaktif atıklar

Kaynak: 2007 yılı Birleşmiş Milletler'in sürdürülebilir kalkınma göstergeleri incelenerek tablo oluşturulmuştur.

4.2. Yoksulluk Düğümü

Sürdürülebilirlik konusundaki uluslararası belgeler çerçevesinde sürdürülebilirliğin genel bakış açısındaki vurgular;

- Ekonomik, sosyal ve ekolojik boyutlar arasında bir öncelik verme işlemi yapılmaksızın tüm politika alanlarına eşit derecede önem,

- Kuşaklar arasında ve aynı kuşak içinde sosyal adalet ve eşitlik teması gereği zamansal ve mekânsal etki vurgusu,
- İhtiyaç ve sınırlama/limit kavramlarının asgari şartları ve potansiyeli;
 - o İhtiyaç kavramı: Asgari tüketim düzeyini karşılama zorunluluğu ile ihtiyaçların büyümeyi geliştirme potansiyeli,
 - o Sınırlılık/limit kavramı: Kaynaklar üzerindeki baskı ile teknoloji ve sosyal örgütlenme düzeyinin belirlediği potansiyel

olarak özetlenebilir. Yoksulluğun çok boyutluluğu, sürdürülebilirlik kavramının bu vurguları ile gerçek anlamda ifade olanağı bulmaktadır. Önceki bölümlerde anlatılan ilişkiler, etkileşim mekanizmaları, farklı politika alanlarının kendi önceliğine göre oluşturduğu uygulamalar ile yoksullukla mücadele çerçevesinde oluşturulan uygulamaların dışsallığı sonucu oluşan ikincil etkiler göz önüne alındığında yoksulluğun etkileşim mekanizması âdeta bir düğüme benzetilmiş ve bu yeni yorum “Şekil 7”de yer aldığı şekliyle “yoksulluk düğümü” olarak isimlendirilmiştir.

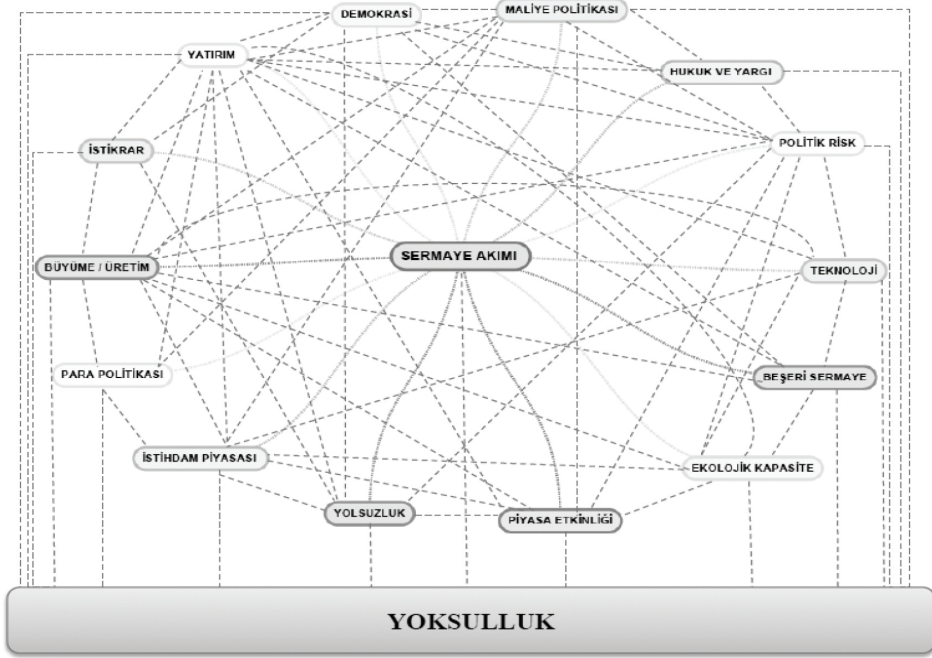
Bu ilişkisel bütünün farkında olmaksızın yaratılan bir etki ile hedeflenenin aksine bir sonuç ortaya çıkması olasıdır. Yoksulluğun ortadan kaldırılması amacıyla ancak tek boyutlu bakış ile sınırlı unsuru etkileyecek kararlar alınması, düğümün belirli bölgesindeki ilişki ağını etkileyerek problemin boyutunu daha kötüleştirme olasılığını taşımaktadır.

Yoksulluk düğümünde, ilişki yapılarına yer verilmiş, ancak etkilerin yönü konusunda belirleme yapılmamıştır. Zira sonuçlar doğrudan etkinin niteliği ve farklı alanlarda oluşturduğu yansımaların toplamı olacaktır. Dolayısıyla sürdürülebilirliğin disiplinleri ortak gelecek temelinde birleştiren ruhu, yoksullukla mücadele mekanizmaları çerçevesinde sağlanırsa ilk bakışta karmaşık görülen ilişki ağları istenilen sonucu oluşturacak bir etkileşim mekanizması olarak kullanılabilir.

uygulaması, bir yoksullukla mücadele strateji olarak pek çok ülkede sihirli bir formül olarak yaygınlaşmıştır. Ancak borçlarını ödeyemeyen yoksullar arasında intiharlar görülmüş ve Hindistan Mikro Finans Kuruluşları Birliği Başkanı; borç geri ödemelerini tahsil edememeleri ve yeni kredi verememeleri nedeniyle mikro kredinin öldüğünü ilan etmiştir (İnsel, 2010). Bu görünüm uygulamanın gelecekteki etkilerinin tam olarak analiz edilmediği dolayısıyla sürdürülebilirlik çerçevesinde hazırlanmadığını göstermektedir.

Sürdürülebilirlik çerçevesinde yoksullukla mücadele stratejisi farklı alanlara yönelik toplam etkilerin, dışsallıkların hesaplanarak hem bugün hem de yarın istenen hedefe ulaşmayı sağlamalıdır. Farklı politika alanlarındaki etkileşim nedeniyle tek bir doğru stratejiden bahsedilememektedir. Aynı karar, farklı etkileşimler ile ters etkiler doğurabilmektedir. Konu, yoksullukla mücadele çerçevesinde sermaye akımlarına ilişkin politika tercihleri üzerinden örneklendirilebilir. Sermaye akımları hem yerel hem ulusal hem de uluslararası unsurlardan etkilenmektedir. Bir ülkeye yapılacak yabancı yatırımları, o ülkedeki; devletin müdahale gücü, ülke borcu, makroekonomik istikrar, kurumsal gelişmişlik, altyapı gelişmişliği, politik risk, ticarete açıklık, eğitim, beşeri sermaye, finansal piyasa gelişmişliği gibi unsurlar belirler. Sermaye akımları aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi ülkenin kamu örgüt yapısı ve politika tercihleri, hukuk ve devlet sistemi, piyasaları ile karşılıklı olarak etkileşir. Bu sermaye akımlarının büyüme ve gelir dağılımı üzerinden yoksulluğa doğrudan etkileri olduğu gibi getirdiği teknoloji ve “know-how” ile de istihdam veya ekolojik kaynaklar üzerinden dolaylı ve daha uzun vadeli etkileri olacaktır.

Şekil 8. Sermaye Akımının Çok Boyutlu Etkileşim Mekanizması ve Yoksulluk

Bu karmaşık ilişki ağı içinde yabancı sermaye akımlarının teşviki kararı ikincil alanlardaki politika uygulamalarına ve sermaye teşvik kararının niteliğine (yatırım vadesi, yatırım sektörleri, bölgesel teşvikler vb.) göre aşağıdaki tabloda belirtilen sonuçları doğuracak ve toplam etkilerin durumuna göre yoksulluk üzerinde etkili olacaktır. Ayrıca kararların belirli bölgelerdeki yoksulluğu azaltırken kaynak transferi nedeniyle bazı bölgelerdeki yoksulluk durumunu negatif yönde etkilemesi de mümkün olacaktır.

Tablo 2. Sermaye Akımının Yoksulluğa Etkisi

Yabancı Yatırımları Etkileyen Hususlar	Yabancı Yatırımların Sonuçları (*)	Yoksulluğa Etki
<ul style="list-style-type: none"> Devletin Müdahale Gücü Ülke Borcu Makroekonomik İstikrar Kurumsal Gelişmişlik Altyapı Gelişmişliği Politik Risk Ticarete Açıklık Eğitim Beşeri Sermaye Finansal Piyasa Gelişmişliği 	<ul style="list-style-type: none"> Teknolojik gelişme sonucu üretkenlik artışı Üretim artışı ve büyüme Yeni iş olanakları yaratılması Rekabetin artması Yan sektörlerin gelişimi Finansal entegrasyon sonucu düzenleme ve gözetimin artması Yeni sermaye girişleri Bilgi transferi sonucu yerli yeteneklerin gelişimi Uluslararası çalışma kültürünün geliştirilmesi Kültürel gelişim Beşeri sermayenin artması Teknolojik gelişme sonucu ekolojik kaynakların daha az kullanımı 	 <p>Yoksulluk Azalışı</p>
	<ul style="list-style-type: none"> Yerli firmaların kapanması Ekonomik sermayenin yabancılara transferi Teknolojik gelişim sonucu iş gücü ihtiyacının azalması Kültürel yozlaşma Ekolojik kaynak kullanımının artması nedeniyle kapasite azalması 	 <p>Yoksulluk Artışı</p>

Yoksulluk düğümündeki etkileşim zincirini kırarak yoksullukla mücadele etmek için nedenler arasındaki çoklu etkileşim yapısı doğru analiz edilmelidir. Mevcut durumda nerede bulunduğu ve yola çıkılınca hangi etkilere maruz kalınacağı nihayetinde hangi noktaya ulaşılacağını belirler. Nedenler ve mevcut durum doğru analiz edilmemişse ve çok boyutlu nedenlere uygun çeşitte araçları içeren bütüncül bir politika paketi uygulanmamışsa sadece belirli nedenlerin ortadan kaldırılmasına yönelik tek boyutlu uygulamalar ekonomik, küresel ve bölgesel gelişmelere cevap veremeyecek ve yoksullukla mücadelenin etkinliğini sağlayamayacaktır. Bu durum aşağıdaki tabloda örneklendirilmiştir.

Tablo 3. Yoksullukla Mücadele Stratejisi Gelişimi Örneği

Hareket Noktası	Türkiye’de eğitim düzeyi ile yoksulluk arasındaki korelasyon diğer tüm faktörler arasında en yüksek seviyededir.
Tespit Edilen Yoksulluk Nedeni	Eğitim düzeyinin düşüklüğü
Uygun Bulunan Yoksullukla Mücadele Araçları	Toplumun, yoksulluğun mücadele edilebilir bir sorun olduğuna ilişkin inancını azaltan ve uygulamalara yönelik direnci arttıran yargıları değiştirmeye yönelik bilgilendirme ve tanıtım faaliyetleri yürütmek, Çocukların okula devamlılığını artırmak için okul masraflarını ve çocuk işçiliğinin alternatif maliyetini karşılayacak sosyal yardım programları uygulamak, Meslek kazandırıcı kurslar düzenlemek.
Sonuç	Eğer sistemin sağladığı eğitim hizmeti, kişileri istihdama kavuşturacak özellikleri taşımıyorsa uzun vadede yüksek yatırımlara katlanarak sağlanan gelişme, yoksulluğu azaltamayacak hatta yoksulluğun artmasına engel olamayacaktır. Ayrıca hem mevcut durumun hem de kişilerin istihdam piyasasına katılacağı zamandaki istihdam olanaklarının analiz edilmemesi nedeniyle kişiler, ekonominin gelecekte ihtiyaç duyacağı alanlarda değil, iş olanaklarının sınırlı olduğu alanlarda nitelik kazandırılacaktır. Bu şekildeki kalifiye iş gücü haline gelen kitleye uygun, yeterli sayıda iş bulunamayabilecektir. Sonuçta hem iş gücü talebi hem de iş gücü arzında fazlalık oluşacaktır.
Yapılması Gerekenler	Olumsuz sonuçları önlemek için kullanılan eğitim alanındaki yoksullukla mücadele araçlarına ek olarak yapılabilecekler örnekler: Mevcut istihdam yapısının ve kapasitesinin analizi, Küresel eğilimler göz önünde bulundurularak gerek istihdam yaratıcı gerekse yüksek katma değer sağlayan sektörlerin ülke politikaları şekillendirilirken stratejik sektörler olarak belirlenmesi, Eğitimin stratejik sektörler kapsamında yaratılacak istihdam olanaklarına uygun yapıya kavuşturulması, Sosyal yardımların istihdama yönlendirici özelliğinin güçlendirilmesi, Ülke şartlarına uygun bir asgari gelir desteği modeli ile kişilerin beşeri sermayelerinin geliştirildiği bu uzun yatırım döneminde ve uygun istihdam imkânı sağlanıncaya kadar mutlak yoksulluk sınırının üstündeki ancak göreceli yoksulluk sınırının altındaki bir tüketim seviyesinde yaşama imkânı sağlanması.

Nedenler doğru belirlense dahi yoksulluğu engellemek için belirlenen nedene yönelik uygulamalar başka etkiler doğurarak tekrar aynı nedenin zıt yönden yoksulluğu artırması sonucunu ortaya çıkarabilir. Konuyu açıklamak için

nüfus artış hızının yoksullukla ilişkisi nedeniyle yıllardır uygulanan politikalar incelenebilir.

Hızlı nüfus artışının, kaynakların adil dağıtıldığı ideal durumda dahi bireylerin refah düzeylerini arttırma potansiyelini azalttığı bir gerçektir. Bu düşünceyi paylaşan uygulayıcılar yıllarca Türkiye’de nüfus artış hızını düşürmek için kampanyalar düzenlemişlerdir. Günümüzde ise Batılı ülkelerdeki düşük nüfus artışının sosyal güvenlik sisteminin devamlılığını tehdit etmesi ile emeklilik maaşı dâhil birçok sosyal hak tartışma konusu olmaktadır. Ayrıca günümüzde kaliteli ve yaratıcı insan kaynağının ülke kalkınmasında yüksek sermaye birikiminden dahi daha büyük öneme sahip stratejik bir kaynak olduğu ortaya çıkmıştır. Nüfus artışı ile ilişkili olarak bazı kesimler tarafından küçük ailelerde dayanışmanın nispeten daha az olduğu veya dayanışma canlı olsa bile az çocuklu ailelerde bireylerin zor duruma düşmeleri durumunda aile bağları içinde yardım edebilecek kişilerin sınırlı olması nedeniyle yeterli yardıma ulaşamadığı iddia edilmektedir. Nüfus artışına bakış açısına ilişkin açıklanan gelişmeler sonucunda bugün Türkiye’de geçmiş uygulamalardan farklı olarak nüfus artış hızının ekonomik ve sosyal sistemin devamlılığına yetecek orandan aşağıya düşmesi engellenmeye çalışılmakta ve her ailenin en az üç çocuk sahibi olması teşvik edilmektedir. Ancak yıllarca ters yönde uygulanan kampanyalar toplumda bu politika değişikliğine karşı direnç oluşturmaktadır.

Tablo 4. Hızlı Nüfus Artışına İlişkin Uygulanan Politikaların Zaman İçinde Değişimi

Hareket Noktası	Hızlı nüfus artışı yoksulluğa neden olmaktadır.
Yoksullukla Mücadele Aracı	Nüfus artış hızını düşürmek için her ailenin en fazla iki çocuk sahibi olmasına yönelik bilinçlendirme çalışmaları ve aile planlaması eğitimleri.
Sonuç	Nüfus artış hızının düşmesi, Sosyal sisteminin, azalan çalışan genç nüfus ve artan bağımlı yaşlı nüfus nedeniyle devamlılığının tehlikeye düşmesi, Teknolojik gelişmeler nedeniyle göz ardı edilen insan kaynağının kalifiye, yaratıcı ve genç nüfustan oluşması durumunda sermaye birikiminden daha etkili olduğunun görülmesi.
Revize Edilen Yoksullukla Mücadele Aracı	Nüfus artış hızını, ekonomik ve sosyal sistemin devamlılığına yetecek düzeylerde tutmak, İnsan kaynağının kalitesini ve kişi başına yarattığı katma değeri arttırıcı önlemler almak.

5. Sonuç

Sürdürülebilirliğin özü “gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama gücünü tehlikeye atmadan günümüz kuşaklarının ihtiyacının karşılanması” vizyonudur. Bu vizyon içinde, hedefler ve kullanılan araçlar açısından ekonomi, sosyal ve ekoloji alanlarının herhangi birine öncelik verilmemektedir. Sürdürülebilirliğin nesiller arası adalet vurgusu nedeniyle kavramın en ayırıcı unsuru zaman boyutudur. Zaman boyutu, politika alanlarına ilişkin unsurların karşılıklı etkileşimlerinden doğan doğrudan etkileri, diğer unsurların etkileşiminin dışsallığı ile oluşan dolaylı etkileri ve söz konusu unsurların etkilerinin diğer unsurlar arasındaki etkileşiminden oluşan geri tepkileri de dikkate almayı zorunlu kılmıştır. Dolayısıyla bir unsura ilişkin nedenlerin sonuçlarla derinleşerek paradoksa dönüştürme etkileri ile nedenlerin sonuçlar tarafından ortadan kaldırılarak çözüme dönüştürme etkilerinin neti, sürdürülebilirliğin varlığına işaret etmektedir.

Yoksulluğa ilişkin çalışmalar, genelde yoksulluk ile diğer unsurlar arasındaki doğrudan ilişkileri incelemektedir. Bu çalışmanın temeli ise sürdürülebilirlik ruhuna uygun olarak yoksullukla doğrudan ilişkili neden ve sonuçların değil, tüm politika alanlarındaki unsurlar arasındaki etkileşim yapısının ve bu yapının yoksulluğa etki yollarının göz önünde bulundurulması zorunluluğuna dayanmıştır.

Esasen yoksulluğa ilişkin güncel yaklaşımlar, yoksulluğun çok boyutluluğu üzerinde fikir birliğine varmıştır. Sürdürülebilirlik vizyonu, bu yoruma, zamansal boyutu ve unsurlar arası dolaylı ve doğrudan etkileşimin doğurduğu etkileri dâhil etmektedir. Yoksulluğun çok boyutluluğu, sürdürülebilirlik kavramının bu katkıları ile gerçek anlamda ifade olanağı bulmaktadır. Politika alanlarındaki unsurlar arası etkileşim mekanizmaları, farklı politika alanlarının kendi önceliğine göre oluşturduğu uygulamalar ile yoksullukla mücadele çerçevesinde oluşturulan uygulamaların dışsallığı sonucu oluşan ikincil etkiler göz önüne alındığında, yoksulluğun etkileşim mekanizması bu çalışmada yeniden yorumlanarak “yoksulluk düğümü” olarak isimlendirilmiştir.

Yoksulluk düğümü, statik bir yapı sunma amacı taşımamaktadır. Aksine, sürdürülebilirlik kavramının ruhuna uygun olarak yoksulluğu oluşturan ve etkileyen etkileşim mekanizmasının; dinamik, karmaşık ve sistematik yapısını göstermektedir. Dolayısıyla “Şekil 7”de yer alan karmaşık düğümün unsurları, dinamik yapıdadır ve sistematik olarak birbirlerinin konumlarını ve yoksulluğa

etki derecelerini, etki yönlerini değiştirmektedir. Ayrıca zaman içindeki gelişmeler sonucunda düğümün unsurlarının yok olması veya yeni unsurların düğüme dâhil olarak yoksulluk üzerindeki nihai etkide pay sahibi olması olasıdır. Yoksulluk düğümü, Kaos Teoremi'nin sosyal sistemlere uyarlamasını da içermektedir.

Yoksulluk düğümü olarak adlandırılan dinamik, karmaşık ve sistematik yapının farkında olarak yoksulluğun yorumlanması, hiçbir politika unsurunun yoksulluktan bağımsız olmadığı ve her politika alanının yoksulluğu etkileyen sonuçları nedeniyle yoksullukla mücadelede sorumluluğunun bulunduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla sürdürülebilirliğin disiplinleri ortak gelecek temelinde birleştiren ruhu, yoksullukla mücadele mekanizmaları çerçevesinde sağlanırsa ilk bakışta karmaşık görülen ilişki ağları istenilen sonucu oluşturacak bir etkileşim mekanizması olarak kullanılabilir.

Yoksulluk düğümü, kavramın doğasından kaynaklanan karmaşıklığını ortaya çıkarırken karmaşıklık politika yapıcılarının aklını karıştırabilmektedir. Bu düğüm içinde unutulmaması gereken nokta yoksulluk sorununun tüm boyutlar üzerinden etkili olduğu ve tüm boyutları ile birlikte yaşandığıdır. O halde çözümün de tüm boyutları kapsamaması ve her birime ortak sorumluluk yüklemesi gerekmektedir. Düğümün çözülmesinin anahtarı farklı birimler arasındaki ortaklık, samimiyet ile iletişim ve iş birliğidir. Bu noktada Marie Curie'nin "Hayatta korkulacak bir şey yoktur. Sadece anlaşılması gereken şeyler vardır" sözü hatırlanmalıdır. Yoksulluk düğümü, boyutları ve etkileşim mekanizması ile korkutucu görölse de mekanizmanın anlaşılması, yoksulluk sorununun sürdürülebilir çözümü için atılacak kritik adımdır.

Yoksulluk düğümünde yorumlanan etkileşim zincirini yapıcı yönde kullanarak yoksullukla mücadelede sürdürülebilir başarı kazanmak için nedenler arasındaki çoklu etkileşim yapısı, zaman boyutu ile doğru analiz edilmelidir. Daha sonra bu etkileşimli nedenlere yönelik olarak sosyal politika araçlarını ve ekonomi politikası araçlarını uyumlu kullanacak bütüncül bir politika paketi uygulanmalıdır. Sadece belirli nedenlerin ortadan kaldırılmasına yönelen veya sadece sosyal politika araçlarını kullanan uygulamalar ekonomik, küresel ve bölgesel gelişmelere cevap veremeyecek, zaman boyutunun kattığı dinamizmi göz ardı edecek ve yoksullukla mücadelede etkinliği sağlayamayacaktır.

Nihayetinde, tek bir doğru yoksullukla mücadele yöntemi bulunmamaktadır. Yöntemler ülkelerin her alandaki kapasiteleri ve ülke gerçekleri göz önünde bulundurularak belirlenmelidir. Ülkeleri gruplandırıp bir ülkede veya bölgede

başarılı olan yöntemi, tek bir reçete olarak ülkelere uygulamak sorunun daha da derinleşmesine neden olmaktadır. Zira hiçbir ülke, her alandaki görünümü ile bir diğerine bire bir benzememektedir.

Temel insani ihtiyaçların karşılanamadığı ortamda diğer her türlü hedef ikincil planda kalacağı için yoksulluğun ortadan kaldırılması diğer politika alanlarının sürdürülebilir başarısı için bir ön şarttır. Ayrıca yoksulluk düğümünün bir çıkarımı olarak her alanda alınan kararın yansımaları yoksulluğu etkileyebileceği için yoksulluk tüm politika alanlarının ortak sorumluluğudur. Bu nedenle yoksulluk alanındaki bütüncül strateji tek bir kurum tarafından koordine edilip takip edilebilir ancak yoksulluk tek bir kurum tarafından ortadan kaldırılamaz.

Sonuç olarak, sürdürülebilirlik çerçevesinde oluşturulacak yoksullukla mücadele politikalarında ve kalkınma hedeflerinde alınan kararların ekoloji, ekonomi ve sosyal alanlar üzerindeki etkileşimleri zaman boyutu ile değerlendirilmelidir.

Kaynakça

- Afonis, S. ve Stringer, L. C. (2012). European Union leadership in biofuels regulation: Europe as a normative power? *Journal of Cleaner Production*, 32, ss. 114-123.
- Aktan, C. C. (2002). *Yoksullukla mücadele stratejileri*. Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını.
- Appleton, A. F. (2006). Sustainability: A practitioner's reflection. *Technology in Society*, 28, ss. 3-18.
- Arpacıoğlu, Ö. (2011). Dünyada ve Türkiye'de. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(2), ss. 60-76.
- Atasever, P. (2010). *1980 sonrası Türkiye'de uygulanan para politikalarının yoksulluk sürecine yansımaları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Beken, H. G. (2006). *Yoksulluk olgusuna kavramsal bir bakış* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bildirici, Z. (2011). *Avrupa Birliği'nde yoksullukla mücadele ve Türkiye'nin uyum sürecindeki yeni uygulamalar* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Birleşmiş Milletler. (1987). *Report of the World Commission on environment and development (WCED)-our common future*. Erişim tarihi: 05.12.2013, <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>.
- Birleşmiş Milletler. (1992). *Agenda 21 (Gündem 21)*. Erişim tarihi: 05.2.2013, <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>.
- Birleşmiş Milletler. (2012). *The millennium development goals report*. Erişim tarihi: 10.01.2013, <http://www.un.org/millenniumgoals/pdf/MDG%20Report%202012.pdf>.
- Bresson, F. ve Labar, K. (2011). A multidimensional analysis of poverty in China from 1991 to 2006. *China Economic Review*, 22, ss. 646-668.
- Coşkun, S. ve Tireli, M. (2008). *Avrupa Birliği'nde yoksullukla mücadele stratejileri ve Türkiye*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Dünya Bankası (2000). *World development report (WDR) 2000/2001: Attacking poverty*. Erişim Tarihi: 05.01.2013, <http://documents.worldbank.org/curated/en/2000/09/17408018/world-development-report-20002001-attacking-poverty>.
- Güçlü, A. (2007). *Sürdürülebilir kalkınma ve Türkiye'nin çevre politikaları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Gündoğan, N. (2008). *Türkiye’de yoksulluk ve yoksullukla mücadele*. Erişim tarihi: 11.09.2011, <http://www.aso.org.tr/kurumsal/media/kaynak/TUR/asomedy/ocak-subat2008.Pdf>.
- Güneş, S. (2010). *Yoksullukla mücadelede mikro kredi uygulamaları ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü proje destekleri*. Ankara: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü
- Gohou, G. ve Soumare, I (2011). Does foreign direct investment reduce poverty in Africa and are there regional differences. *World Development*, 40, ss. 75–95
- Gounder, R. ve Xing, Z. (2012). Impact of education and health on poverty reduction: Monetary and non-monetary evidence from Fiji. *Economic Modelling*, 29, ss.787-794.
- İnsel, M. (09.11.2010). *Yeni bir mali kriz kapıda*. Erişim tarihi: 05.01.2012, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalYazar&ArticleID=1028154>.
- Kabaş, T. (2009). *Gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun nedenleri ve yoksullukla mücadele yolları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Khilji, B.A. ve Zaman, K. (2013). The relationship between growth–inequality–poverty triangle and pro-poor growth policies in Pakistan: The twin disappointments. *Economic Modelling*, 30, ss. 375-393.
- Kurnaz, Ş. A. ve Özgenç, N. (2010). *Bretton Woods kurumlarının 1980’lerden itibaren yoksulluk sorununa bakış açısından yaşadığı değişim*. Ankara: Ulusal Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu Bildiri Kitabı.
- Lozano, R. (2008). Envisioning sustainability three dimensionally. *Journal of Cleaner Production*, 16, ss. 1838-1846.
- Mauerhofer, V. (2008). 3-D sustainability: An approach for priority setting in situation of conflicting interests towards a sustainable development. *Ecological Economics*, 64, ss. 496-506.
- Mebratu, D. (1998). Sustainability and sustainable development: Historical and conceptual review. *Environ Impact Asses Review*, 18, ss. 493-520.
- Odabaşı, F. (2010). *Yoksullukla mücadelede istihdamın rolü*. Ankara: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Scottish Executive Social Research (2006). *Sustainable development: A review of international literature*. Erişim tarihi: 05.01.2013, <http://www.gov.scot/resource/doc/123822/0029776.pdf>.

- Sen, A. (2007). *Poverty, evil and crime*. Erişim tarihi: 05.01.2013, <http://content.undp.org/go/newsroom/2007/october/amartya-sen-poverty-evil-and-crime.es>.
- Şenses, F. (2003) *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Todorov, V. ve Marinova, D. (2011). Modelling sustainability. *Mathematics and computers in simulation*, 81, ss. 1397-1408.
- Türkel, M. (2011). *Avrupa Birliği ile müzakere sürecinde Türkiye’de sürdürülebilir kalkınma* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Uzun, A. M. (2003). Yoksulluk olgusu ve Dünya Bankası. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 4(2), ss. 157-170.
- Wade, R.H. (2004). Is globalization reducing poverty and inequality? *World Development*, 32, ss. 567-589.
- Yüksek, M. (2010). *Sürdürülebilir kalkınma ve Türkiye’de çevre politikaları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.

A SOCIAL INCLUSION PROGRAM BASED ON LOCAL DYNAMICS: THE CASE OF SOCIAL SUPPORT PROGRAM OF TURKEY

Dr. Yusuf YÜKSEL¹

Abstract

Poverty programs in advanced industrial countries have transformed into social exclusion programs, and the concept of social exclusion began to be extensively debated. Parallel to the social policy framework of West, Turkey has also begun to strengthen social policies. In 2008, Turkey's Ministry of Development launched a new social grant program known as the Social Support System (SODES). This article analyses the societal conditions that cause establishment of the program, the preparation process and project cycle of the initiative, and basic outcomes of the program. The study concludes with policy recommendations for current and possible social fund programs.

Keywords: Social Policy, Social Exclusion, Social Development, Social Fund, Turkey.

¹ Islamic Development Bank Turkey Office Human Development Program Coordinator, yyuksel@isdb.org

This study is a part of post doctoral study conducted in University of Oxford in 2013.

YEREL DİNAMİKLERE DAYALI BİR SOSYAL İÇERME PROGRAMI: TÜRKİYE'NİN SOSYAL DESTEK PROGRAMI ÖRNEĞİ

Öz

Gelişmiş ülkelerde zaman içerisinde yoksulluk programları sosyal dışlanma programlarına evrilmiş ve geniş şekilde tartışılmıştır. Batının sosyal politika çerçevesine paralel olarak, Türkiye sosyal politikalarını güçlendirmeye başlamıştır. 2008 yılında Kalkınma Bakanlığı Sosyal Destek Programı (SODES) adıyla yeni bir sosyal hibe programı başlatmıştır. Bu makale; bu programın kurulmasına yol açan sosyal şartları, programın hazırlık sürecini, proje döngüsünü ve programın temel çıktılarını analiz etmektedir. Çalışma, mevcut ve potansiyel sosyal hibe programları için tavsiyelerle sonuçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Politika, Sosyal Dışlanma, Sosyal Kalkınma, Sosyal Fon, Türkiye.

Introduction

The concepts of social exclusion and inclusion have been widely discussed in academia and government policymaking circles throughout the second half of twentieth century. As discussion around the topics of social policy gained ground among western governments and international organizations, it has become increasingly popular among developing world leaders as well.

In line with the international policy environment, Turkey has increased funds geared towards social policy areas, strengthening institutional structures and developing new policy models. Beginning in 2000, Turkey entered an era of economic and political stability. After the severe economic crises of 2001, indicators showed a significant recovery. Due to deep levels have been seen during the crises, the year 2001 has been taken as base year for the recovery, and growth performance after that has been recorded as exponential. Within this context of economic recovery, political stability and commitment to implement austerity measures and policies ensured progress. However, despite these positive developments, inequality, extensive regional disparities and a highly centralized administrative structure for public policy remained in place.

Given these persistent social ails, in 2008 the Ministry of Development (MoD) launched the Social Support Program (Sosyal Destek Programı, SODES) with the aim of increasing social integration and strengthening social capital in the least developed regions of Turkey. SODES depends on social projects prepared by local actors, selected and monitored by provincial SODES Project Offices and supervised by the MoD.

This article evaluates basic developments in social policy areas that necessitated a social inclusion program and the process that led to the initiation of SODES. It

also assesses the program's contribution to the literature on social exclusion and social funds management. The study concludes with an evaluation of the lessons learned from the program's implementation in order to provide feedback to government officials and ministries in their routine services and implementations.

Background

Although a number of definitions for social exclusion exist, one of the most prevailing categorizations was formulated by the London School of Economics' Centre for Analysis of Social Exclusion and holds that, "An individual is socially excluded if he/she does not participate in key activities of the society in which he/she lives, including consumption, production, political engagement and social integration".

A broader concept of social exclusion was offered by Room (1995, p. 7) as, "a concept rooted in continental social theory and maintains a focus 'primarily on relational issues, in other words, inadequate social participation, lack of social integration and lack of power' ... the extent to which some groups in the population are denied access to the principal social and occupational milieu and to the welfare institutions that embody modern notions of social citizenship". Penna and Brien (2008, p. 84) add that social exclusion is "marginalisation" that is not "confined strictly to income levels, [but rather] stretches across all areas of social life".

Although Jean Klanfer applied the terminology of social exclusion first time in 1965, the concept began to receive wide acceptance in the following years after René Lenoir, French Secretary of State for Social Welfare, addressed social exclusion in his book *Les exclus: Un français sur dix* (The excluded: One Frenchman out of Ten). Lenoir claimed that one out of every 10 people in France was an "exclu", an "outcast", and that physical and mental disability, suicide, drug and alcohol abuse, anti-social behaviour and poverty were the main factors for exclusion (Davies, 2005, p. 4). Burchardt et al. (1999, p. 231) compiled a list of activities (consumption activity, savings activity, production activity, political activity and social activity) deemed normal and essential for ordinary citizens and defined social exclusion as inefficiency of those activities.

The concept of social exclusion has taken on varied but similar meanings in different parts of the world. Social exclusion in developed countries has mostly referred to the poor and immigrant classes which generally correspond to the bottom socioeconomic rungs and constitute the majority in these societies (Sujatmiko, 2011, p. 186). However, there are two types of social exclusion not

included within this conceptual framework. The first is negative social inclusion, such as involvement or participation in illicit networks like the mafia or similar criminal organization. The second group, as Giddens (1998, p. 103) identifies, is voluntary exclusion, such as those who occupy higher social or economic statuses and may live in privileged ghettos and withdraw themselves from public education and health.

Social exclusion theory and the role of the state in facilitating social integration have oscillated between two margins. Davies argues that, “For philosophers of the libertarian right, such as Hayek (1944), market outcomes are inviolable and represent a proxy for social justice equalities of opportunity and outcomes are of no concern. In this view, social exclusion need not trouble government, whose duty is to maintain the minimal state to enforce a level playing field in market competition and guard against internal and external enemies” (Davies, 2005, p. 7). However, a different perspective holds that, “We should break the link between the right to an income and the obligation to earn or use it in ways consistent with the economic and cultural hegemony of capitalism” (Bowring, 2000, p. 307).

Between these two poles, one of the most popular conceptualization of social exclusion comes from Levitas (1998), who put forward three discourses, on the field. The first one is integrationist discourse, abbreviated as SID (social integrated discourse), which stresses the role of (re)integrating into the market those people who were unemployed or out of the workforce. This argument holds that through employment policies and personal responsibility, it is possible to ensure the integration of excluded individuals. Neoliberal scholars and political actors are some of the strongest defenders of the SID stream of thought, and international organisations, such as the World Bank, also often reflect a similar perspective (p. 5). The second discourse is the redistributionist discourse (RED), also known as the poverty approach, which highlights low incomes and insufficient material resources as main causes of poverty. “In this view, social exclusion is caused by the workings of capitalist economies and therefore ‘les exclus’ cannot be blamed for their predicament. They are expelled rather than excluded” (Davies 2005, p. 6). Thirdly, the moral underclass discourse (MUD) places the blame on the very individuals who are excluded, seeing their predicament as a moral failing.

Social capital theory offered by Putnam (1993, pp. 35-42; 1995, pp. 65-78) explains social exclusion as a result of deficiencies of social capital, and identifies mechanisms that increase social capital as the “antidote” for social exclusion. Putnam (1993, pp. 35-42; 1995, pp. 65-78) defines social capital based on four

common characteristics found in communities: the existence of community networks, civic participation in community networks, a sense of communal identity, solidarity and equality within the community; and norms of trust and reciprocal help and support.

Policy Axis from Poverty to Social Inclusion

The relationship between being poor and socially excluded is widely accepted, but the degree and the causality of that relation has long been debated (Room, 1999, pp. 1-9). Governments have shown to accept various general approaches of social exclusion, from selective and poverty-oriented understandings to a universal and inclusive perspective, and the literature has evolved accordingly.

The mechanisms and rationales governments across the globe have used to develop policies for disadvantaged groups have transformed over time. At the first, governments tended to target social protection policies only at the poor. Bradshaw (2001, p. 2) summarized the evolution of basing policies from minimum income and basic needs approach to relative poverty and deprivation as follows, “The minimum budget standards approach dominated conceptions of poverty in the first half of this century. However, in the second half, a wider range of methods has been developed to establish thresholds, many in response to the advance in our conceptual understanding of poverty, not as an absolute or physical lack of basic necessities, but as a socially determined or relative lack of resources, as relative deprivation”. In other words, whereas the right to social assistance was largely based on an individual or family’s deprivation, more recently, the right to assistance has become increasingly based on citizenship. Social protection offered to all citizens on a more universal scale has created a more integrative policy atmosphere.

Social Funds for Social Inclusion

In the Second International Conference on Social Funds, the World Bank defines social funds as “funds [that] directly finance small community-managed projects, helping to empower the poor and vulnerable by allowing them to become actively involved in their own development” (World Bank, 2000, p. 1).

To increase social/human capital and support efforts to ensure social inclusion, social funds have been extensively implemented in both developed and developing countries. Across the board, social funds have been used not only to increase social capital and social inclusion, but also for physical investment. Social fund literature

is growing in parallel with the amount of funds being created and the number of projects initiated. According to J. van Domelen (2002) beginning in the 1980s over 60 countries established social funds in Africa, Asia and Latin America. Such funds have been preferred by governments because of the potential to converge local knowledge and ownership and build up central technical capacity and resources (pp. 627-642).

As Faguet and Wietzke (2006) suggest “social funds are typically organized as autonomous public entities outside existing line ministries or public work agencies and report directly to the president or a privileged minister (such as of planning or the prime minister) with a coordinating role. Their financial support to communities mostly consists of grants” (p. 1). Citing a number of positive examples (Peru by Paxson and Schady 2002, Mali, Tajikistan and Mongolia by Marcus 2002, Bolivia by Newman et al), Faguet and Wietzke claim that social funds are more dynamic than conventional ministries and public works agencies. Similarly, J. van Domelen (2002, pp. 627-642) cites a six-country study that includes over 21,000 treatment households and several controls, and shows that social funds are better targeted to the poor than other government programs in terms of responding to important local needs.

However, social funds have also been criticized for having no structural effect on poverty, inequality or social inclusion. Critics claim that like other poverty reduction efforts, social funds are merely a temporary patch for current social problems in a capitalist mode of production. Such critique is based on Marxist tenets that accuse the nature of capitalist production to be the very generator of structural inequalities (Davies, 2005, p. 5).

SODES Program

Turkey’s social policy framework and recent developments in this field are summarised here to contextualize the emergence of SODES. Following the deep economic crisis of 2001 and ensured political stability, social policy in Turkey gained political importance, and policy instruments developed and diversified while institutional capacity strengthened.

According to press releases by the Turkish Statistics Institute and annual reports from the MoD, progress has been observed in social policies targeting education. Between 2002 and 2012, enrolment rates across the board rose in preschools, as well as primary, secondary and tertiary schools, including those enrolled in distance learning programs for higher education. Preschool education enrolment

rates saw an increase from 10.5% to 46.5%, while primary school enrolment grew from 100.4% to 108.4%, secondary from 70.9% to 92.6%, and tertiary from 28.7% to 81.6% (Kalkınma Bakanlığı, 2007, pp. 190-195, Kalkınma Bakanlığı, 2003, pp. 139-144). However, the same progress has not been ensured in terms of indicators for the quality of education. Among OECD countries, Turkey scored the second lowest (before Mexico) on the Program for International Student Assessment survey results.

Health indicators also performed similarly well in that period. The infant mortality rate decreased from 37.4% to 12.2%, and life expectancy at birth increased from 68.8 years to 78.5 years, while the total fertility rate fell from 2.47 to 2.1 children (Kalkınma Bakanlığı, 2007, pp. 198-201, Kalkınma Bakanlığı, 2003, pp. 144-149).

Thanks to macro-economic development and active employment strategies, unemployment decreased from 10.6% in 2002 to 9.1% in 2012, a comparatively modest improvement. Youth unemployment decreased from 19.2% to 18.1% in that same time frame (Kalkınma Bakanlığı, 2007, pp. 180-184, Kalkınma Bakanlığı, 2003, pp. 161-165).

A steady decrease in inflation and interest rates, a rise in per capita income from \$2,662 to \$10,673, and greater government social assistance funds, from 0.50% to 1.18% of GDP, resulted in a sharp decline in poverty indicators. The percentage of the population living at the under \$2.15 per day threshold and the under \$4.30 per day threshold fell from 3.04% to 0.14% and from 30.30% to 2.79%, respectively, between 2002 and 2012. Despite the improvement illustrated in these figures, child poverty remains an acute problem in Turkey with 33.6% (Kalkınma Bakanlığı, 2007, pp. 204-208, Kalkınma Bakanlığı, 2003, pp. 159-161). The Gini coefficient income distribution indicator remained stable at around 0.40. Income and Life Conditions Survey in 2011 showed that 18.5% of the population in Turkey is at risk of permanent poverty, measured as the rate of the population that lives below the median income in that year and for at least two years within the previous three years (Türkiye İstatistik Kurumu, 2012a).

Despite the prior positive developments in social policy, the need for a project-based grant program emerged for a few reasons. Firstly, public institutions, especially in the least developed regions, were inflexible and slow in responding to the fast changing social environment, and some on-going ministry programs had proven ineffective in ensuring social inclusion because of their failure to adapt to local contexts and needs. Secondly, internal migration patterns began

to change in the 1990s, as people preferred to settle in emerging big cities such as Diyarbakır, Gaziantep and Şanlıurfa in the south-eastern parts of the country, rather than Turkey's three largest cities, Istanbul, Ankara and Izmir. Consequently, the concentration and pattern for social integration demand shifted with the population movement. Furthermore, in addition to poverty and the lack of social capital in the southeast and eastern regions of Turkey, ethnic-based separatist movements and military conflict throughout the 1980s and 1990s served to weaken social integration and blocked healthy and normal state-society relations.

In response to the criticism that the decision-making process for public policies in Turkey are too centralized and not sensitive to local needs, the MoD designed the SODES program to be based on local actors' decisions. Under this program, the MoD does not decide the projects, and local actors plan their own initiatives while the Ministry provides financing and monitors the projects.

The Program was launched in nine provinces as part of the regional development program, the Southeast Anatolian Project (Güneydoğu Anadolu Projesi, GAP¹). Two years following its implementation in GAP region and positive feedbacks, MoD expanded the gradually the coverage to 30 less developed provinces Turkey. Between 2008 and 2012, approximately 400 million USD were allocated to 5,792 projects within that scope.

SODES versus Current Poverty Reduction Programs

SODES differs from other poverty reduction programs because of its emphasis on social inclusion and its approach to categorization of the poor and/or disadvantaged. Classical poverty alleviation programs tend to set benchmark levels, such as income levels or the provision of basic needs, like food, clothing and shelter. However, this approach is based on a hierarchy of necessities and ignores social needs, inevitably failing to provide sufficient resources to ensure equal opportunities.

Under the SODES program, activities are not defined as appropriate or inappropriate for the disadvantaged or poor community. The only criterion is that the activity or project has the potential to foster social integration and boost social

¹ The Southeastern Anatolia Project (GAP) is an integrated regional development effort which covers 9 less developed provinces in the basins of the Euphrates and Tigris. The GAP had originally been planned in the 70s consisting of projects for irrigation and hydraulic energy production but transformed into a multi-sector social and economic development program for the region in the 80s.

capital. The project coordinator is free to choose any activity demanded by the community and deemed to support social inclusion.

The perspective of the SODES program reflects Amartya Sen's capability approach, in which he argues for a shift in the mentality of social development from "giving people what they need" to "preparing the conditions of an expansion in [the] freedom of choice" for poor/disadvantaged populations (as cited in Buğra and Keyder, 2005, p. 4). The program does not give material benefits to the beneficiaries, but provides them with the opportunities and facilities to implement their own projects and realize their own choices. According to Sen (1999, p. 74), the fundamental motivation in social inclusion policy should be to develop the human capabilities that ensure real and valued freedoms, rather than merely focus on the provision of primary goods and utilities, which Sen calls "commodity fetishism" (Sen, 1987, p. 18). Sen claims that society must work to eliminate both active exclusion, such as the inability of immigrants to participate in political processes, and passive exclusion, such as unintentional deprivation (as cited in Haan, 2000, p. 31). As such, in addition to the resources allocated by Turkey's Ministry of Family and Social Policies, a social inclusion program like SODES was needed to combat both passive and active exclusion and increase human capabilities in the region.

A Flexible Mechanism in a Highly Centralised Government Structure

The basic rationale in establishing SODES was to address the inability or failure of provincial public services to rapidly and effectively attend the acute social problems of the less developed regions. Turkey's administrative structure remains highly centralized, and a project-based framework with flexible mechanisms to respond to social needs, especially in disadvantaged regions, was in need. With a vision to increase the system's flexibility, the Ministry sees SODES as a "capillary vessel [for] public social services" serving a complementary function – rather than a rival or substitution – in helping the government reach out to the socially excluded. To be sure, the emphasis is not on poverty alone, but also on social cohesiveness. As such, any activity – including those targeting more affluent segments of society – is supported, so long as it facilitates social integration. The flexibility of the SODES program is based on an open-ended nature of the projects it funds and its responsive nature to social needs.

Flexibility in SODES Project Offices

Under the guidance of the Ministry of Development, governorships have formed autonomous SODES offices that fall directly under the province governor. The offices are staffed either by appointed civil servants, or by hiring expert individuals on temporary contracts. The average SODES office has 5 to 8 personnel, with an office size changing depending on province and its population size. The Ministry of Development allocates and provides funding to support the local SODES presence, including allowances for private offices, employee salaries, and private car hires for on-site visits.

Flexibility in the content of the projects

As an administrating central government organization, the Ministry of Development has set basic principles and framework of the SODES program. The arrangement allows any local/provincial institution (save private enterprises) to design and submit any project application that supports social integration. To further facilitate the program and its flexibility, applications can be made online via an intuitive system that allows applicants to customize their proposals and that favours the checking of boxes over extensive text writing. The application system also includes an automatic budget calculator based on inputted figures. This system was created to differentiate from European Union or similar Development Agency² grant programs that require extensive text or the use of consultancy firms.

Flexibility during implementation

Once the project is being implemented, the project coordinator may change the activities and/or the budget accordingly, except for main aim of the project. The main aim or one of the basic components of the project can only be changed with the approval of the SODES office.

Measuring the SODES Impact

The results and evaluations included in this article are based on fieldwork conducted by the Ministry of Development in 2012 across 30 provinces to study the impact of the SODES program. MoD later published a comprehensive impact

² 26 Development Agencies have been established within the framework of EU process on regional basis aiming to ensure a regional development approach by managing grant programs and producing analytical studies and policy papers.

assessment³ of the study, the findings of which this article will evaluate and use to form policy recommendations for managing social funds.

Quantitative research was conducted only in nine provinces in the GAP region that had administered the SODES program for five years. The study surveyed 1809 project beneficiaries and 976 potential beneficiaries throughout those provinces. Potential beneficiaries are those who have the same social and demographic characteristics as beneficiaries and live in the same neighbourhoods but not attended any SODES project. Interviewees were selected randomly from beneficiary records in the provincial SODES office and SODES ICT system. The sample is weighted so as to represent a better range of the population of the provinces and across project categories. Beneficiaries outside of the GAP region were not surveyed as programs in those areas had been running for less than two years, a time frame what was deemed too short to yield any significant analytical results. Qualitative research (18 focus groups discussions and 124 in-depth interviews) was conducted with beneficiaries, potential beneficiaries, provincial SODES office staff, deputy governors and project coordinators.

Results

Beneficiary Profiles

While the average unemployment rate in Turkey is 9%, it is 11% in the GAP region, and 14% among beneficiaries. Among working households 90% works at low skill and unskilled jobs. The percentage of household beneficiaries among SODES participants who have completed at least secondary education is less than 10% (Kalkınma Bakanlığı, 2013a, p. 114). These figures illustrate the program's targeting of the most disadvantaged groups.

Local SODES project operators displayed a high preference for projects aimed at youth. Roughly 80% of project beneficiaries surveyed were under 25, while the under 25 population makes up only 57% of the region's inhabitants. Uneducated adult women made up the second-largest category of beneficiaries whose primary responsibilities are childcare and household duties.

Expectations of beneficiaries from the projects are value leisure time (25%), increase school performance (22.6%), greater knowledge and self-awareness

³ Published report in Turkish can be found on the website: http://www.kalkinma.gov.tr/sodes/SODES'in_Degerlendirilmesi_Arastirmasi_Raporu.pdf

(19.8%), preparedness for high school or university entrance exams (16.3%) and vocational training (14.2%) (Kalkınma Bakanlığı, 2013a, p. 163).

Project Types

Among project types, education-based initiatives were the most prevalent. Of the beneficiaries of those projects, 65% were current students at different levels of education (primary, secondary, high) (Kalkınma Bakanlığı, 2013a, p. 59). Although all levels of education are free of charge in Turkey, the main barriers to education are the entrance exams to some schools at the secondary level, and to all higher education institutions at the university level. Most SODES education projects aimed to support students by providing study centres where they can study in a warm and private environment, close to home and with free tutoring help and guidance ahead of the entrance exams.

Local SODES project actors mainly targeted school-aged children with the aim of boosting students' success on national exams. As a result, the education level of beneficiaries is higher than the education level of the region. The average illiteracy rate throughout the region stood at 9.3%, but drops to 3.7% for SODES project beneficiaries (Kalkınma Bakanlığı, 2013a, p. 114). These indicators demonstrate local project operators' priority in ensuring equal access of opportunity and progress for younger and future generations, rather than directly targeting the poor or inequality based on socioeconomic status. Nevertheless, these figures may also be interpreted as demonstrating the lack of access on behalf of the illiterate (i.e., the most disadvantaged populations) to the majority of SODES education programs.

The second most popular project type is the centres for women, which are given different names based on their location and types of services, such as "women centres", "women houses", and "women cafes". For the most part, women come and go from these facilities as they please, and there is no formal registration or minimum attendance obligation. These centres typically provide a number of services, such as handcrafts, childcare, family communication coaching, hygiene, vocational education and awareness raising activities.

From the administrative side, less than 10% of project coordinators are female. Although the program has reached women as beneficiaries to a large extent, it is difficult to say that women were also crucial actors at the program organization level.

The Projects Are In Line With Local Demand and Satisfaction of

Beneficiaries

Without mentioning the scope of the SODES program, beneficiaries and potential beneficiaries were asked in the survey to identify the most pressing challenges in the regions in which they live. The problems that received the highest mentions were unemployment (22.5%), physical infrastructure (14.5%), poverty (9.8%) and education (8.9%) (Kalkınma Bakanlığı, 2013a, p. 263). The first two problems are not within the scope of program and there are other social programs that address them. The third and fourth problems are considered primary focus areas of the SODES program.

Overall, 83.7% of beneficiaries said they satisfied or highly satisfied with the project they attend. Only 6% of respondents claimed to have had a negative experience participating in a SODES project (Kalkınma Bakanlığı, 2013a, p. 218). High satisfaction rates can be interpreted as an indicator of successful project design and implementation, or as the result of beneficiaries' low expectation levels.

Outreach

Responses to the survey question given to beneficiaries and potential beneficiaries, "*How did you first hear about SODES?*" indicates that schools were the best channel for reaching out to target populations. Schools accounted for 49.3% of the first-instance encounter with the SODES program, while the family-friend-neighbour channel made up 30.4% (Kalkınma Bakanlığı, 2013a, p. 133). These numbers indicate that mass media was either not used effectively or did not have an impact on the target population.

Social Exclusion is an "Urban Phenomenon"

Local actors preferred to design and implement projects in the urban areas with 87%. This figure can be interpreted in two ways. First, local actors targeted social exclusion in urban areas because problems related to social exclusion are more acute and visible in urban settings. Second, project preparation and implementation capacity are better developed in urban areas, and so urban projects gained more importance in project profile. Grant program announcements, easy access to provincial SODES offices and the institutional capacity of organizations in city centres greatly boosted the number of project applications, quality of submitted

projects and successful implementations in those areas. A third explanation may be attributed to a combination of the two effects.

Changing Perceptions and Boosting Enrolment

Like local public officials and SODES staff and program coordinators, families also believe in the value of education projects. About 88% of beneficiary families agreed to involve their children in education related programs that encouraged school attendance, but on the condition that the program compensate the family for any reduced income once the child leaves work for school or a study centre.

Of the education project beneficiaries surveyed, 52% said that their success levels at school had improved. In addition to supporting studies directly, efforts such as providing accommodation, compensating families when a child goes to school instead of work have contributed to rising enrolment rates, especially of girls. In addition to the quantitative evidence of rising enrolment rates for girls, qualitative evaluations show that perceptions on educating female children are changing as well. Mothers of beneficiaries have reported that their husbands now believe that their girls can succeed and should go to school.

The Program Increased the Project Preparation and Implementation

Capacity of Local Actors

The percentage of GAP Region benefitting from the EU Funds has increased after the program, according to SODES office staff observations. The local government staff declared that they also applied more professional methods to implement and monitor the projects. Deputy governors in provinces declared that in that process, the projects performed within the framework of SODES also improved in terms of variety of activities, cost-benefit effectiveness and targeting the most appropriate segments of society.

Project Based Working Style Has Expanded

Both the working style of provincial government offices and NGOs has changed to better meet beneficiary needs and used project cycle approaches. Provincial offices have developed their own styles and additional information and communication technology programs. In some cases, project coordinators have used reporting

systems and styles that have even exceeded the technicality and detail required or expected by the MoD. For example, some local project administrators had prepared provincial project manuals covering priorities in terms of neighbourhoods and activities. A few provincial offices began using online correspondence systems to maintain daily communication with project coordinators. Social media tools were also used at the organizational and administrative level to facilitate coordination between administrators, coordinators and beneficiaries where they shared their experiences about overcoming problems in project implementation. The program also promoted the establishment of new NGOs and courage the current ones.

Policy Implications

Reaching the most disadvantaged segments

Projects and services should be supply driven rather than demand driven. Applying to an institution, even if its services are free of charge, necessitates some courage, money and knowledge. Even though all SODES services are free of charge, often the most disadvantaged segments of society are either hesitant or have lack of knowledge for accessing them. Home visits have encouraged beneficiaries and ensured trust in projects. In the survey, 31% of beneficiary respondents said that they had attended the project after being directly invited. As such, the program's ability to directly overcome outreach obstacles helps increase its scope.

For the disadvantaged, projects should take place within walking distance of the home. Survey results show an 88% beneficiary approval rate of project locations. In-depth interviews reveal that the most disadvantaged do not attend public programs even if they are free of charge because of transportation costs, lack of permission on part of the husband, or hesitation.

For the potential project implementers/coordinators in disadvantaged neighbourhoods procedures should be kept very simple. SODES has a short five-page user-friendly modular application system that presents list of options according to choices. The applicant writes a short summary of the intended activities and then simply clicks on options rather than preparing professional budgets and timetables. Both project coordinators and office staff agreed on the simplicity of the process, and emphasize the positive effect of not requiring foreign language during project preparation phase (when they are comparing to EU Projects).

Empathy is a strong instrument for accessing the most disadvantaged groups. Satisfaction with the “attitude of project staff” was the most highly ranked satisfaction indicator among program beneficiaries (87.6%). Project staff is from the region, and most comes from disadvantaged neighbourhoods themselves. In in-depth interviews, project staff has expressed that one of the most motivating factors for them is the feeling of empathy with the beneficiaries. Although project staff receives a modest wage, they generally describe their roles as voluntary work.

Centre-periphery balance in management

Centre-periphery balance in implementation should be ensured. SODES Offices have a sort of autonomy. Under normal circumstances, all government officials are staff of provincial directorates and provincial directors are responsible against the governor. In the case of SODES, office staff works directly with the governor. MoD allocates a certain amount to pay an extra allowance for the extra workload of office staff. MoD regularly organizes evaluation meetings for all provincial SODES office staff at the centre to ensure experience sharing.

Local and central government balance prevents nepotism. Local authorities check for eligibility and eliminate inappropriate projects. Central authorities rate the projects through independent project evaluators. This dual evaluation system blocks and eliminates the unfair or biased appropriation of resources.

The designer and implementer of the projects are the same persons/actors. Like other public programs, social funds are also being criticized for not responding to local demands effectively. Typically, investment and project decisions are shaped by the ministries at the capital and implemented in provinces. However, as described above, in creating the SODES program, the Ministry of Development only defines the broad scope of the project, and leaves it to local actors design and implement projects in their entirety.

Coordination among public institutions should be improved. Disadvantaged families generally live multiple vulnerabilities at the same time. Disability, nonattendance at school, poverty, and awareness raising are all issues addressed separately by various institutions that generally lack coordination. As such, even free of charge public services may be inaccessible due to some cultural or societal exclusion factors. Public authorities should consider the needs of individuals as a whole, as done in the formulation of many SODES projects.

The Ministry of National Education, for example, has public education centres in all provinces across the country. However, these centres often cater only to

the middle or lower-middle class, even if their services are provided free of charge. A woman wishing to attend such a centre would need to find a temporary caretaker for her children and have enough money (even if only a little) to pay for utensils and materials like yarn or ceramic. SODES projects, especially training initiatives, generally cover additional expenses, and there are almost always free on-site childcare services while the mother is in training. In asking SODES program beneficiaries what they preferred about the SODES projects, one of the most frequent answers during the qualitative interviews pointed to the supportive instruments provided to participants in these initiatives as a primary advantage.

Measuring and considering latent outcomes

Latent outcomes have been more effective than manifest outcomes in the program. When designing, managing and evaluating the social funds and projects, it is highly likely that secondary (latent) outcomes are stronger than primary (manifest) outcomes. Sometimes those outcomes are labelled as unintended (but not unwanted) consequences. In the case of SODES projects, secondary outcomes may be intended at the outset, but they may be neither easily formulated during a project's drafting nor easily measured at the end. A strong example is tailoring training projects targeting women living in shantytowns. While the MoD does not require any added components to projects dealing with women living in such areas, a number of best-practice guides exist, such as taking into consideration the need for childcare during program activities.

In the case of training projects for sewing and tailoring, the primary outcome is to increase the capacity for women to be employed as tailors. A crude evaluation indicator of such projects may be the percentage of women who are employed after the project. In that project that is less than 2%. According to that criterion, the project may be deemed unsuccessful. But a qualitative perspective provides further insight, highlighting latent outcomes, such as giving women the opportunity to do something outside the house, sewing for a family's own needs, increasing a participant's confidence in the state/society, the feeling of being protected. Furthermore, like all SODES projects, the tailoring initiative has attendant benefit modules, such as seminars on hygiene, childcare, inner family communication, and guidance.

The following results also show the need for qualitative analyse because beneficiaries emphasize psychological benefits very often of which are not primary aims of projects. In-depth interviews conducted with women beneficiaries

pointed that to have a social network other than family and next door neighbours contributed to remove feeling worthless, lacking self-esteem, depression, unsocial behaviour and even suicide tendency. Besides social networking daily allowance given to the beneficiaries also strengthened them psychologically because most of the beneficiary woman “gained” her money for the first time in their life.

Beneficiaries were asked to point out the benefits they derived from participating in the SODES project. The benefit mentioned most frequently, at 28%, was “having new friends and being social”. Beneficiaries also agreed at a rate of 88% that the SODES projects increased their self-esteem vis-à-vis society and the state. In depth interviews prove that success stories of previous beneficiaries created model characters in the neighbourhoods. This outcome is visible in education projects which aim to increase success in nationwide student exams. There are individual examples who are the first university students from that neighbourhood. Those examples motivate the beneficiary students. The importance of secondary, especially emotional, outcomes is not just a by-product of project. Some beneficiaries state that they attend the projects for the explicit purpose of socialising (12%) and increasing their self-esteem (10%).

Sustainability

Like all project-based programs, the sustainability of the SODES program has been questioned since the beginning, as most projects are not income generating and therefore unsustainable by nature. Sustainability can be ensured via three main instruments:

First, maintaining local satisfaction is the key, and demand will encourage the government and MoD to continue funding the program or similar initiatives. Satisfaction according to the self-evaluation of beneficiaries is 84%, and beneficiaries are regularly attending the programs. Low levels of non-attendance reported by project coordinators are an indication of the support and trust in the program.

Second, increasing the awareness of local authorities on issues surrounding social exclusion ensures that the program’s aims become integrated within the framework of local policymaking. Governorships have flexible funds for provincial development, although in the past these funds have mostly been used for physical investment, such as building roads, hospitals, schools and irrigation. In a survey

of deputy governors in the region, 66% said that they would be able to sustain SODES projects even if the Ministry stopped providing funding.

Third and most important is giving feedback to ministries such as the Ministry of Education, the Ministry of Youth and Sports, and the Ministry of Family and Social Policies. Most of the SODES projects provide similar services to those offered by line ministries but with additional components to ensure and support the attendance of the most disadvantaged members of society. If the MoD succeeds in providing the necessary feedback to related ministries and government agencies reflecting the lessons learned from the SODES program experience, it is hoped that routine public services will also begin to address issues that inhibit full social inclusion.

Weaknesses

In the interviews, beneficiaries also pointed out some weak points of the program. Of beneficiaries surveyed, 19.9% expressed dissatisfaction with the duration of projects. This stems from the fact that SODES projects are not allowed to be continued for more than 12 months. And although successful projects are generally accepted in the following year, as a result of the term limit, project coordinators often feel uncomfortable investing in long-term goals or projects given the unpredictable environment.

Another highlighted dissatisfaction is the circulation of administrative staff. The turnover for project coordinators may be high due to government staff mobility in the region. Government staff members in the region are typically serving compulsory missions for the first years of their services ahead of promotion. Once staff members gain the right to change provinces, they generally prefer to leave for more developed provinces. From the perspective of the office staff, the main problem is temporary individual contracts of SODES office staff.

At the provincial level, project selection/filtration processes are not based on written rules, and consequently rejected project applicants may question the objectivity of evaluations. Role sharing between the ministry and provincial offices, especially in the project selection phase, complicates the follow-up the process for applicants.

Another risk or weakness of the program is the potential for a stigmatising effect. Often, SODES staff in the ministry and in the provincial offices uses jargons of social exclusion – such as “socially excluded”, “poor”, “disadvantaged”,

“pushed aside”, “marginal” – in meetings and in written documents. The use of such vocabulary spreads from top to bottom and eventually filters to project coordinators and even the beneficiaries themselves.

Finally, the program was unsuccessful in sufficiently mobilising female project coordinators at the local level. Although most projects directly target women, and those projects tend to be prioritised during the selection process, there are few woman project coordinators in the region. At the time of the program’s evaluation, 1 out of 10 projects had a woman project coordinator.

Conclusion

Following the 2002 general elections in Turkey, political and economic stability and commitment to social policy led to significant progress in education, health, employment and poverty indicators. Although direct social assistance payments to the poor have increased and poverty levels sharply declined, more delicate social policies were needed to increase the poor and other disadvantaged segments of society (immigrants to big cities, seasonal agricultural workers etc.) to integrate to society by increasing their social and human capital. As such, the SODES program was designed and implemented to carry out this aim by simulating European Union grant programs. However, unlike EU grant programs, one of the basic principles of SODES program was to be as simple as possible for applicants and coordinators. Furthermore, unlike typical poverty alleviation programs, SODES program takes a bottom-up approach to social inclusion by providing disadvantaged communities the opportunity and resources to develop their own projects, rather than being delivered centrally-planned, top-down programs.

Five years following the SODES program’s implementation, the MoD conducted a field qualitative and quantitative field survey in the 30 provinces where the initiative is held to evaluate the program’s overall impact, successes and weaknesses. This study has analysed some of the key findings of the ministry’s SODES assessment, concluding that:

- According to beneficiary and local administrators, the SODES program has positively contributed to greater social inclusion policy and has succeeded in reaching disadvantaged populations. The program has also increased the project preparation and implementation capacity of local actors. Education projects and projects for women centres have been the most popular type of projects in the SODES provinces.

- Flexibility of public programs and making room for local actors' decision are crucial elements for successful policy design. A delicate balance of roles and responsibilities between central and local public administrators provides the necessary conditions for using the central government's finance and expertise and local government's ownership and insights for identifying problems and applying resources towards a solution.
- To target the most disadvantaged segments of society, it is not enough to provide services free of charge. Public institutions should have a supply-oriented approach and reach out to target populations and individuals, even if they do not directly apply for programs. NGOs are potential mediators for this aim.
- When designing and evaluating social funds or social programs, secondary outcomes should be taken into consideration. Increasing self-esteem, hope and changing values and the socialization of beneficiaries have been some of the more prominent secondary outcomes experienced by beneficiaries in the SODES projects.
- Since the program has a flexible mechanism and does not have permanent institutional structure, sustainability of the program is weak. To ensure greater sustainability, communication and collaboration between local actors, NGOs and the central government should be strengthened, and any weaknesses should be addressed by using insights gained from survey results. For sustainable outcomes in similar fields, the ministries working on social policy issues can use the results of SODES program evaluation to reflect on the inputs and outcomes of their own initiatives.

References

- Bowring, F. (2000). Social exclusion: Limits of the debate. *Critical Social Policy*, 20(3), pp. 7-30.
- Bradshaw, J. (2001, March). Methodologies to measure poverty: More than one is best! In *International Symposium Poverty: Concepts and Methodologies*. Symposium conducted at the meeting in Mexico City, Mexico.
- Buğra, A and Keyder, Ç. (2005). Poverty and social policy in contemporary Turkey. *Boğaziçi University Social Policy Forum*.
- Burchardt, T., Le Grand, J. and Piachaud, D. (1999). Social exclusion in Britain 1991-1995. *Social Policy & Administration*, 33(3), pp. 227-244.
- Davies, J S. (2005). The social exclusion debate: Strategies, controversies and dilemmas. *Policy Studies*, 26(1), pp. 3-27.
- Faguet, J. P. and Wietzke, F. B. (2006). Social funds and decentralisation: Optimal institutional design. *Public Administration and Development*, 26(4). pp. 303-315.
- Sujatmiko, G. I. (2011). Social exclusion and inclusion policy in Indonesia. *International Journal of Business and Social Science*, 2(23) (Special Issue), pp. 186-192.
- Giddens, A. (1998). *The third way*. Cambridge: Polity Press.
- Haan, A. (2000). Social exclusion: Enriching the understanding of deprivation. *Studies in Social and Political Thought*, 2(2), pp. 22-40.
- Kalkınma Bakanlığı (2003). *2003 yılı programı*. Retrieved from <http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2003.pdf>, on 24.03.2015.
- Kalkınma Bakanlığı (2007). *2007 yılı programı*. Retrieved from <http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2007.pdf>, on 24.03.2015.
- Kalkınma Bakanlığı (2013a). *Sosyal destek programının değerlendirilmesi*. Retrieved from http://www3.kalkinma.gov.tr/sodes/SODES'in_Degerlendirilmesi_Arastirmasi_Raporu.pdf, on 12.03.2015.
- Kalkınma Bakanlığı (2013b). *2013 yılı programı*. Retrieved from http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/View/14764/2013_Yili_Yatirim_Programi.pdf, on 24.03.2015.
- Klanfer, J. (1965). *L'Exclusion sociale: Etude de la marginalité dans les sociétés occidentales*. Paris: Bureau de Recherches sociales.
- Levitas, R. (1998). *The inclusive society? Social exclusion and new labour*. Basingtoke: Palgrave Macmillan.

- Penna, S. and Brien, S. (2008). Social exclusion in Europe: Some conceptual issues. *International Journal of Social Welfare*, 17(1), pp. 84-92.
- Putnam, R. (1995). Bowling alone: America's declining social capital. *Journal of Democracy*, 6(1) pp. 65-78.
- Putnam, R. (1993). The prosperous community: Social capital and economic growth. *The American Prospect*, 13, pp. 35-42.
- Room, G. J. (1999). Social exclusion, solidarity and the challenge of globalization. *International Journal of Social Welfare*, 8, pp. 66-174.
- Room, G. J. (1995). *Beyond the threshold: The measurement and analysis of social exclusion*. Bristol: Policy Press.
- Sen, A. (1999). *Development as freedom*. Oxford: Oxford University Press.
- Sen, A. (1987). *Commodities and capabilities*. New Delhi: Oxford University Press.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2012a). *Gelir ve yaşam koşulları araştırması haber bülteni*. Retrieved from <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=10902>, on 25.02.2015.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2012b). *Hanehalkı ve tüketim harcaması araştırması haber bülteni*. Retrieved from <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=10875> on 25.02.2015.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2012c). *Yoksulluk çalışması haber bülteni*. Retrieved from <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=10952>, on 22.02.2015.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2012d). *Hanehalkı işgücü istatistikleri haber bülteni*. Retrieved from <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13439>, on 22.02.2015.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2012e). *Gençlerin işgücü piyasasına geçişi araştırma sonuçları haber bülteni*. Retrieved from <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=8373>, on 17.02.2015.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2012f). *Doğum istatistikleri haber bülteni*. Retrieved from <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=10923>, on 15.02.2015.
- Van Domelen, J. (2002). Social funds: Evidence on targeting, impacts and sustainability. *Journal of International Development*, 14(5), pp. 627-42.
- World Bank (2000). *Proceedings of the second international conference on social funds (SICSF): Evolving in the new millennium*. World Bank, Washington, D.C.

YAYIN İLKELERİ

- Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından altı ayda bir yayımlanır. Dergide telif ve tercüme makaleler, araştırma makaleleri, bildirimler, yayın değerlendirme ve tartışma yazıları, Türkçe ya da İngilizce yer alır.
- Dergi, “**Hakemli**” bir yayındır. Dergiye gönderilen yazı, konusu ile ilgili iki akademisyen ve Yayın Kurulu tarafından incelendikten sonra yayımlanabilir. Dergiye gönderilen yazıların başka bir dergide yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olması gerekir. Gönderilen yazıların yayımlanma zorunluluğu yoktur. Dergiye gelen yazılar yayımlansın ya da yayımlanmasın geri gönderilmez.
- Dergide yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlara aittir. Yayın için kabul edilen yazıların yayın hakkı, yayınlanan yazıların da her türlü telif hakları dergiye aittir. Yazarlar, makalelerini gönderdikleri zaman bu durumu kabul etmiş sayılırlar. Dergide yayınlanan yazılardan kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.
- Makale yazımında Microsoft Office Word programı kullanılmalıdır. Yapılacak çalışmaların DERGİPARK sistemi üzerinden <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/spcd/user> linki kanalıyla gönderilmesi gerekmektedir. **Makaleler 3500-7000 kelime arasında olmalıdır.** Bu uzunluk sonnotları, referansları ve ekleri kapsamaktadır. Metinlerin tamamı **12 punto Times New Roman** yazı tipi kullanılarak yazılacak ve **satır aralığı 1,5** olacaktır.
- Makalenin **150** kelimeyi aşmayacak bir özeti (Türkçe ve İngilizce, makalenin yazı dili hangisiyse önce o dildeki özet konur) bulunmalıdır. Özeti başlığının “Öz” ve “Abstract” olarak konulması gerekmektedir. Ayrıca makale için **5 İngilizce (Keywords) 5 Türkçe (Anahtar Kelimeler)** anahtar sözcüğe yer verilmelidir.
- Yazının kapak sayfasında, makalenin tam başlığı, yazarın adı, yazarın kurumu sayfada ortalanmış olarak alt alta ikişer satır aralıklı yazılmalıdır. Sayfanın altına doğru yazar hakkında kısa bilgi notuna sola yaslanmış olarak yer verilir. Bu notta yazarın şu anki durumu, ödülleri gibi bilgiler, yazının bir proje kapsamında desteklenmesi, bir toplantıda sunuldu ise toplantının adı, tarihi ve yeri vb. bilgiler ile elektronik adresi yer alabilir.
- Çalışmalar <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/spcd/user> linki üzerinden gönderilmelidir. İletişim için spcdergisi@aile.gov.tr adresi kullanılabilir.

ATIFLAR ve KAYNAKÇA

- Metin içinde atıf yapılmasına yönelik **APA 6. Sürüm (6th Edition)** kullanılmaktadır. Paragraflar soldan girintili olacak şekilde başlatılırlar. Metin içindeki kitap, dergi, film, TV programı isimleri yana yatık (*italik*) yazılır. Yeni bir terim ilk kez kullanıldığında italik yazılabilir ama devam eden yinelemelerde italik yazılmaz. Daha fazla bilgi için lütfen <http://eydb.aile.gov.tr/uygulamalar/sosyal-politika-calismalari-dergisi> adresinde yer alan **APA Kılavuzu**'nu inceleyin.